

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Obor: Politologie bc.

Bakalářská práce

Neoslavismus a polská otázka

Autor: Jan Květina

Vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek, PhD.

16. 7. 2008, Hradec Králové

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů.

Kičan

Obsah

Úvod.....	2
1. Polská společnost na prahu 20. století a ohlas slovanství.....	9
1.1 Krach mezinárodních aspirací na řešení polské otázky.....	9
1.2 Německé nebezpečí – výzva pro polský slavismus?.....	12
1.2.1 Hakatismus.....	12
1.2.2 Ohlas hakatismu v českých zemích.....	13
1.3 Polská odezva slovanskému světu.....	16
1.3.1 Národ nebo Slovanstvo?.....	16
1.3.2 Slovanství Maryana Zdziechowského.....	19
2. Formování rusko-polského smíření jako podnět k slovanské spolupráci.....	22
2.1 Třecí plochy slovanské spolupráce.....	22
2.2 Rusko-polský spor.....	25
2.2.1 Proměna ruského slovanství.....	27
2.2.2 Dmowského obrat národní politiky.....	31
2.2.3 Námluvy Rusů s Poláky.....	35
2.2.3.1 Jednání s liberály.....	35
2.2.3.2 Poláci v Dumě.....	38
3. Neoslavismus a polská participace.....	42
3.1 Iniciativa rakouských Slovanů.....	42
3.1.1 Anketa Máje.....	42
3.1.2 Jednání na půdě rakouského parlamentu.....	45
3.1.3 Mise generála Volodimirova.....	47
3.2 Petrohradská domluva.....	50
3.2.1 Úloha Karla Kramáře.....	50
3.2.2 Dmowského proklamace.....	53
3.3. Přípravný sjezd v Praze – rusko-polský smír?.....	57
3.3.1 Sjezdové delegace.....	57
3.3.2 Polsko-ruské konfrontace.....	60
Závěr.....	66
Seznam příloh.....	72
Seznam použitých pramenů a literatury:.....	84

Úvod

Slovanská vzájemnost, založená na ideji širší etnické příbuznosti, představovala v epoše nacionální emancipace pro reprezentace jednotlivých „probouzejících se“ národů výrazný prvek, který nebylo možné opomíjet. Postoj ke slovanství byl založen de facto na míře prospěšnosti, kterou v něm daná reprezentace (respektive konkrétní daný reprezentant, neboť národní hnutí nelze považovat za jednolitý celek) spatřovala právě pro svoje chápání národního rozvoje. Smyslem tohoto konstatování (a i podtextem této studie) není pokus o jednoznačnou deklaraci účelovosti jakýchkoli snah o sblížení na základě slovanské příbuznosti, ale poukázání na složitost tehdejšího sebe-pojímání, tedy vnímání vlastní identity, ve které mohla být slovanská vzájemnost pojímána jako nadřazená, doplňující či konkurující tendence národním aspiracím.

V případě nám blízkého českého prostředí bychom tato odlišná pojetí principu a záměru slovanství mohli demonstrovat na příkladu kollárovskeho a havlíčkovského přístupu. V prvním případě se jednalo o stavění slovanského ideálu nad partikulární zájmy národa, kde byl Kollárův základní stavební kámen tvořen předpokladem jednotného praslovanského jazyka. Základ jeho slavismu tak spočíval v představě, že kdysi jednotný slovanský celek se vlivem historických okolností rozpadl na jednotlivé části, z čehož vyplývalo, že slovanské národy v rozpuku jsou pouze později členěnými „větvemi silného slovanského kmene“ a jako takové svůj konečný účel musí spatřovat v opětovném spojení.¹

Druhý přístup, zastoupený K. H. Borovským a použitý v tomto případě k antagonistickému vymezení vůči kollárovskeému pojetí, lze charakterizovat prosazením myšlenky národní emancipace jakožto primárního cíle právě na úkor ohlasu slovanské příbuznosti. Výstižný je v tomto ohledu Havlíčkův výrok „zkrátka s hrdostí národní řeknu: Já jsem Čech, ale nikdy já jsem Slovan.“², deklarující svébytnost jednotlivých národních entit na slovanském etniku: „především abych, jak se říká, i s dveřmi do domu vpadl, vyslovuji pevné a nevyvratné přesvědčení své, že Slované, totiž Rusové, Poláci, Češi, Ilyrové atd., nejsou jedním národem...“³ Havlíček, promítající do vztahu slovanství a češství, respektive

¹ „Návrhy své zakončil Kollár přáním po odstranění cizonárodních slov a forem, a touhou po přijímání slov pravých a čistě slovanských. A tím žádal podmíněně přibližování se k ideálu všeslovanského jazyka tj. řeči, již by každý Slovan kteréhokoliv kmene snadno rozuměl. Sjednocení Slovanů měl podporovati jednotejný, filosofický, v duchu slovanské řeči založený pravopis, na němž by se smluvili všichni Slované...“, Borovský, K. H.: Slovan a Čech, In: Znoj, M., Havránek, J., Sekera, M. (eds.): Český liberalismus. Texty a osobnosti, Praha 1995, s. 78.

² tamtéž, s. 79.

³ tamtéž, s. 70.

národovectví, své vlastní negativní zkušenosti s ostatními slovanskými celky, tedy odmítal představu slovanské jednoty, neboť v ní do značné míry spatřoval nebezpečí národnímu rozvoji, jenž by mohl „rozpuštěním se ve slovanském moři“ zaniknout. Právě tyto praktické zkušenosti a odkazování k reálnému stavu věcí (ztělesněné v případě Havlíčka jeho pobytem v Rusku a pozorováním rusko-polského antagonismu v Haliči) je nutné mít na paměti při zamyšlení se nad ochotou a zájmem jednotlivých slovanských národů k přistoupení k ideji slovanské příbuznosti a potencionální potlačení vlastních národních záměrů. Opět se zde tedy vracíme k předchozímu dilematu, rozdělující pojetí slovanství do minimálně dvou proudů, jejichž odlišnost lze vyjádřit slovy – má myšlenka slovanské vzájemnosti sloužit ke sjednocení jednotlivých „větvi“ do slovanské veleříše, anebo má představovat pouze záchytný bod na společné cestě jednotlivých národů k vlastní emancipaci?

Z tohoto úvodního shrnutí vychází následně zobecnění předního problému slovanských snah, a sice vlastní sebepojetí daného slavismu jednotlivými aktéry. Přestože náplň této práce spočívá především v analýze rozvoje neoslavistického hnutí a jeho potenciálu v souvislosti s polskou otázkou, není možné novoslovanství chápat omezeně pouze jako myšlenkový proud vznikající v určitém konkrétním čase a místě, nýbrž je nutné vnímat ho jako součást trvalejších tendencí. Už samotný název ideového proudu – neoslavismus - odkazuje svým pojetím k něčemu novému, respektive obnovenému; novoslovanství se tedy rodí jako směr, který chce nabídnout něco nového, ale zároveň je si vědom své kontinuity s minulým, byť se vůči ní kontrastně vymezuje. Neoslavismus v určitém smyslu skutečně vzniká ze dne na den, když rozvoji proslovanských tendencí v myslích jednotlivých činitelů nahraje souhrn do značné míry náhodných událostí a konstelace mezinárodního prostoru, ať už bychom zmínili změnu strategických snah Ruska, mladočeský neúspěch na domácí scéně, žádající si satisfakci, či prosazení Dmowského koncepce v otázce Poláků. Z tohoto úhlu pohledu je možné vzepětí dané slovanské vzájemnosti vnímat jako ucelený a ohraničený směr se svým zřetelným počátkem i pádem. I tak je ovšem vhodné mít na paměti, že daní aktéři nestavěli své politické i nepolitické koncepce slovanské vzájemnosti „na zelené louce“, ale vždy odkazovali ke starším dokladům těchto snah, v nichž bylo možné spatřovat oprávněnost slavistických aspirací i pro aktuální dobu. Vselovod P. Svatkovskij, ruský žurnalista, jehož články v časopisech *Rus* a *Revue Slavue* je možné považovat za jeden z inspiračních zdrojů

pozdějšího novoslovanství⁴, stejně jako Dmitrij Vergun, varující před hrozbou německého „Drang nach Osten“, pojímali svou činnost jako pokračování původních snah ruských slavjanofilů (např. Alexeje Chomjakova), přičemž vrchol ruských tendencí v tomto směru spatřovali v šedesátých letech 19. století, která byla velebena díky vzpomínkám na pořádání všeslovanské národopisné výstavy a všeslovanského sjezdu⁵. Stejně tak i v českém prostředí existovala v této době silná návaznost na minulé snahy o slovanské sblížení, ať už šlo o hrdý pocit českého pořadatelství slovanského sjezdu v roce 1848 nebo o protestní akci české národní reprezentace v Moskvě roku 1867, kdy takzvaná pout' na Rus měla za cíl upozornit rakouské vládnoucí kruhy na únikové možnosti české politiky v situaci, kdy její požadavky na rozdíl od uherských nebyly splněny. V případě českého kolektivního vědomí na počátku 20. století se však otázka slovanských tendencí zároveň pohybovala na tenkém ledě, neboť nebylo možné říct, že by se jak zmiňovaný sjezd v revolučním roce či uvedená mise k carovi v sedmašedesátém blýskly ohromujícími úspěchy.

Znovu se tak vrací zmíněná teze o problematice pozici novoslovanského hnutí – jak uznat kontinuitu a poukázat na dlouhodobost, trvalost a oprávněnost slovanské spolupráce a přitom se odpoutat od minulých neúspěchů – ať už od podezření z velkoruských snah či jakékoli jiné hrozby zásadnější přestavby mezinárodního prostoru? Tato otázka, táhnoucí se prakticky od počátku neoslavistických pokusů a zastíraná poukazy k ekonomické a kulturní rovině spolupráce či nahrazením Puškinovy teze o „slití se všech slovanských proudů v ruském moři“⁶ deklarováním hesel francouzské revoluce o rovnosti, volnosti a bratrství ve vztazích mezi Slovany, představovala de facto pouze znovuobnovené a „do jiného hávu převlečené“ dilema: klade si slovanská vzájemnost za cíl integraci Slovanů v jeden celek, anebo slouží jako prostředek jednotlivým národům na cestě k vlastnímu národnímu progresu?

Toto široce pojaté intermezzo úvah je úvodem pro zařazení polské otázky do kontextu slovanských snah. Právě polská otázka, respektive otázka polské státnosti a jednoty národa, představovala trvale „krvácející ránu na těle slovanské jednoty“, ať už domnělé či skutečné. I ten nejzarytější slovanofil mohl jen stěží zastříť fakt, že v případě polsko-ruských vztahů se

⁴ Herman, K.: Novoslovanství a česká buržoazie, In: Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR, Praha 1958, s. 271.

⁵ Vlček, R.: Ruský panslavismus – realita a fikce, Praha 2002, s. 219.

⁶ Tento Puškinův přístup symbolicky odmítl ruský liberál Maxim Kovalevský, když ve svém projevu v Dumě roku 1906 vyjádřil podporu a svébytnost malým slovanským národům a tezi o „slití se slovanských řek v ruském moři“ nahradil vizí „různých proudů tekoucích vedle sebe ve stejném směru do širšího světa“, cit. dle: Vyšný, P.: Neoslavism and the Czechs 1898-1914, London-New York – Melbourne 1977, p. 55-56.

nejedná o vztah dvou věrných slovanských bratrů, z nichž jeden skýtá druhému ochranu a druhý se dobrovolně vzdává své celosti ve prospěch prvního, ale o historicky podmíněný vztah ruského dobyvatele a podmaněného Polska. V kolektivním vědomí Poláků té doby bychom jen stěží našli obraz Rusů jakožto slovanských přátel, ale spíše naopak jako odvěkých nepřátel a utlačovatelů, rusko-polský vztah byl v tomto ohledu stereotypem poznamenaným dlouhověkovou rivalitou o ovládnutí evropského východu, kdy oba státy představovaly naprosto odlišné a vzájemně se vylučující alternativy⁷. Přitažlivost myšlenky slovanské vzájemnosti tak byla pro Poláky v podstatě nulová, neboť uznání snah o slovanské sbližování se rovnalo de facto popření stávajícího stavu a rezignaci na vlastní národní rozvoj, respektive obnovu polského státu. Problematika rusko-polských vztahů neznamenalala v důsledku pouze škraloup ve slovanských záležitostech v otázce polské ochoty připojit se, ale způsobovala rozkol i mezi ostatními Slovany, kdy jedna část slovanské veřejnosti poukazovala na ruský útlak polských bratrů, kterých je třeba se zastat a druhá naopak kritizovala Poláky za nesmiřitelnost jejich postojů. Vcelku příznačná je v tomto ohledu krize jednoty českého národního hnutí, způsobená rozdílným postojem k otázce polského lednového povstání roku 1863, která předznamenala rozkol národní reprezentace na staročeský a mladočeský tábor.

Složitost polské otázky spočívá z dnešního pohledu i v samotném uchopení pojmu „polský národ“ či „polská státnost“, neboť operování s představou jednotného národa, byť třeba pouze v intencích „jednotného ducha“, je pro 19. století do značné míry poznamenáno znalostí následného, k Polákům příznivého, vývoje. Polská národní společnost byla v důsledku trojího dělení a později především Vídeňského kongresu po celé 19. století roztržena do tří odlišných států a jako taková byla chtě nechtě donucena rozlišovat mezi rakouským, ruským a pruským, respektive německým Polákem, přičemž je podstatné mít na paměti, že poměry v jednotlivých záborech byly značně odlišné. Odmítneme-li to pojetí dějin, považující vývoj společnosti za logický proces, směřující nevyhnutelně k jedinému možnému rozuzlení, je nutné připustit možnost, že polské aspirace o obnovení vlastního státu nemusely být úspěšné. Před polskou reprezentací, udržující vědomí vzájemné mezizáborové sounáležitosti, tak vyvstávalo složité dilema, zda trvale postupovat jednotně v souladu s potřebami ostatních záborů jakožto jednotný polský národ, požadující mezinárodní řešení obnovy své státnosti, anebo se zaměřit na problémy vlastního záboru a polskou otázku řešit

⁷ Vykoukal, J.: Polské vidění Ruska: příklad negativního stereotypu (I. Vývoj do roku 1918), In: Slovanský přehled 85, 1999, č. 2, s. 127.

interně – tedy s danou záborovou mocností, jinými slovy uznat status quo a snažit se o co nejlepší podmínky existence. Oba póly, znázorňující možné přístupy polských elit, lze spolu s britským historikem Normanem Daviesem označit jako antagonismus „romantických bouří“ a „organické práce“⁸, tedy jako volbu mezi snahou o rychlé revoluční celonárodní řešení a pomalou emancipací národa v kulturní a ekonomické oblasti na úkor státoporného úsilí. To, který z daných přístupů v danou chvíli převládl, bylo do značné míry závislé na mezinárodní situaci, díky přízni ruského cara se mohl Adam Czartoryski zasloužit o liberální ústavu pro Kongresovku v roce 1815⁹, především díky revolučním bouřím ve Francii 1830 byl nalezen ohlas pro listopadové povstání Poláků o rok později.

Přes paralelní existenci obou zmíněných přístupů je možné v otázce - revoluce či organická práce - označit rok 1863 za zlomový. Neúspěch, přesněji slovy spíše krach listopadového povstání, měl za následek naprosté odbourání polské státnosti z pořadu dne, mezinárodní řešení polských tužeb bylo trvaleji vyloučeno, statut kdysi do značné míry autonomního polského Království v rámci ruského impéria byl příznačně změněn na formální označení Povolanský kraj¹⁰. Romantický boj za svobodu za každou cenu své kýžené ovoce nepřinesl a polská reprezentace se tak přiklonila na stranu pomalejších, ale jistějších zisků ze strany vládnoucího státu výměnou za dočasnou rezignaci na vlastní samostatný stát.

V takřka stejnou dobu, kdy se na scéně objevila a rozmohla hvězda ideového proudu neoslavismu, došlo v Rusku k převratným vnitropolitickým změnám – byla svolána Duma a Poláci získali možnost legálně usilovat o své požadavky parlamentní formou jakožto ruští zástupci polských krajů. Možnost pokojných a oficiálních setkání ruských a polských zástupců na jedné půdě, jakož i dočasně liberální naladění parlamentní většiny působily jako slibné indikátory do budoucna, slova ruských poslanců o autonomii zněla jako rajská hudba polským uším, prakticky poprvé za dobu existence ruského záboru Polska byla spatřována naděje na výraznější obroušení hran rusko-polského sporu. Spolu s tím vzrůstala i šance na obrození tendencí k slovanské spolupráci, neboť alespoň částečným vyřešením polské otázky by padla i hlavní překážka ve slovanské integraci Poláků. Liberalizace ruské politické společnosti a paralelně nastupující rozmach idejí slovanské příbuznosti skýtaly značný

⁸ Davies, N.: Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2003, s. 168, 171.

⁹ „...soudní moc byla nezávislá, národní charakter nového Království a práva jeho občanů garantovány, spravedlivé řešení nevolnické a židovské otázky přislíbeno...“, Reddaway, W. F. (ed.): The Cambridge history of Poland. From Augustus II to Pilsudski (1697-1935), New York 1971, p. 275. (překlad J. K.)

¹⁰ Davies, N.: Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2003, s. 169.

potenciál pro opětovné vynesení polské kauzy na evropskou scénu, otázka zněla, jak se k daným možnostem postaví především polská reprezentace. Výše zmíněný problém priority identit se zde opět dostal do popředí, neboť uvolnění politických poměrů v ruské společnosti se z hlediska polské otázky týkalo pouze třetiny národa, byť právě té, která i ve svém původním názvu (Království) nesla vědomí státní a národní kontinuity nejvýrazněji. Samotná změna protipolské atmosféry v Rusku tak nemohla působit jako jednoznačný a důrazný tmel pro polskou společnost v jednotlivých zábořech, neboť dilema mezi zpřetrháním mezizábořových vazeb pro snadnější existenci v rámci dané velmoci a zachováním celonárodního kolektivního vědomí přetrvávalo. Měla reprezentace haličských Poláků, jež si díky své loajalitě vůči habsburskému trůnu zajistila slušnou míru autonomie, riskovat své vydobyté pozice slovanským dobrodružstvím s nejistými přísliby? Měla polská elita v rámci ruské říše odmítnout myšlenku znovusjednocení polského národa v jednom státě výměnou za příslib autonomie vlastního záboru a za spolupráci se svými národními „bratry“ z Haliče a Poznaňska nikoli na národní, ale slovanské bázi? Pro úspěšné uchycení se slovanských tendencí v polské společnosti bylo nutné sloučení paradoxních a do značné míry protichůdných přístupů – odmítnutí zájmu vlastního záboru ve prospěch polské sounáležitosti a následně potlačení snahy o návrat polské jednoty výměnou za slovanské prostředkování¹¹.

Právě analýza přístupů, očekávání a taktik polských národních reprezentantů, tlumočených skrze periodika či formou řečnických vystoupení na slovanských akcích, představující primární zdroje této práce, by měla být hlavním cílem studie. V souvislosti s tím je podstatná i zevrubná analýza těch momentů, které polskou reprezentaci přiměly k zastavení dlouhodobého bojkotu slovanské vzájemnosti a motivovaly ji k přizpůsobení vlastní národní politiky nové slovanské kooperaci. Ačkoliv byla tematika novoslovanství jak v českém tak zahraničním prostředí přehledově zpracována¹², nebyl dle mého názoru kladen dostatečný důraz (mimo okruh polské národní historiografie) na rozbor polské problematiky jakožto

¹¹ Přesně tento přístup vyjádřil na přípravném pražském sjezdu lídr polské delegace, Roman Dmowski: „*Boj národa polského, rozděleného na 3 části, nečelí proti státu jako státu, nýbrž toliko proti politickému systému, jenž podlamuje polský rozvoj. Ve státě rakouském... nebyli jsme pronásledováni. Také ve státě ruském, kde napínáme všechny síly, abychom se domohli podmínek normálního rozvoje, národ náš trvá na základně příslušnosti k tomuto státu a uznává všeobecné státní potřeby, jsa hluboce přesvědčen, že Rusko obnovené a opírající se o práva a o uznání práv ostatních národů bude státem, potřebným netoliko ruskému národu, nýbrž i národu polskému, i celému lidstvu.*“, cit. dle: Pavlů, B.: Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, uloženo in: ANM, fond Karla Kramáře, kart. 155/ 4205.

¹² V českých badatelských kruzích se o neoslavismus zajímal především Karel Herman (Herman, K.: *Novoslovanství a česká buržoazie*, in: *Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR*, Praha 1958), zahraniční ohlas vzbudila práce Paula Vyšného – *Neoslavism and the Czechs 1898-1914*. (pozn. J. K.)

stěžejního sporného bodu mezi jednotlivými slovanskými činiteli. Záměrně zdůrazňuji zájem o tuto tematiku v polském prostředí, u něhož je nutné počítat s rizikem vlivu nacionálního prizmatu, neboť díla polských badatelů, Antoniho Gizy především, sice poskytují kvalitní vhled do problematiky polské účasti, na druhou stranu mají ovšem tendenci vnímat zmíněnou realitu lineárním způsobem jako předem danou a nezvratnou. Pro vyhnutí se tomuto úskalí je proto nutné poněkud odhlédnout od známých neslavných konců neoslavistických snah a odchýlit se tak od tradičního výkladu této epizody jakožto akce, která byla od počátku odsouzena k záhubě. Z toho důvodu není předmětem zájmu této studie pasivní vývoj polské otázky v rámci neoslavismu v době, kdy se polská strana vlivem mezinárodních okolností od slovanské vzájemnosti opět odklonila, ale naopak aktivní podíl Poláků na řešení vlastní i slovanské problematiky – tedy cesta od prvních slovanských iniciativ k přípravnému sjezdu v Praze.

Oproti kritickému hodnocení novoslovanství s notnou dávkou syndromu „generála po bitvě“ je dle mého názoru přínosnější zamyslet se nad politickou motivací jednotlivých aktérů v dané době – jinými slovy pokusit se odpovědět na otázku – z jakých důvodů a s jakými cíli polští představitelé do novoslovanského dění přistupovali a jaké teze při vzájemných jednáních s ostatními slovanskými aktéry hájili. Teprve na základě zhodnocení těchto konkrétních polských participací, ohraničených prvotními apely na slovanskou vzájemnost na jedné a vrcholem v podobě účasti na pražském sjezdu na druhé straně, je možné se do určité míry zamyslet nad tím, zda očekávání a jednání polských zástupců byla oprávněná. I v tomto ohledu bude zapotřebí se do značné míry odpoutat od tendence vykládat polskou účast v novoslovanském hnutí jako přechodnou a trvale nemožnou, neboť ty okolnosti, které trvalejšímu rozvoji vzájemných vztahů v konci zabránily (otázka Chelmska či míra polské autonomie), nebyly v době cesty k pražskému sjezdu zdaleka definitivně rozřešeny v polský neprospěch.

1. Polská společnost na prahu 20. století a ohlas slovanství

1.1 Krach mezinárodních aspirací na řešení polské otázky

Pro snadnější pochopení polské participace na novoslovanském hnutí je nutné nejprve určitým způsobem vykreslit podobu polské společnosti v druhé polovině 19. století, která jí byla vtisknuta především porážkou lednového povstání v roce 1863. Ani v tomto případě sice není možné vývoj zobecňovat na celonárodní úroveň, neboť společenská realita toho kterého záboru vycházela především z konkrétního vztahu k vládě dané velmoci, přesto lze třiašedesátý rok považovat v jistém smyslu z hlediska státoprávních snah za zlomový, a to jak v symbolické, tak faktické rovině. Neohraničíme-li tedy důsledky povstání pouze na Polské království – na něž byl samotný průběh rebelie fakticky omezen – ale pokusíme-li se vysledovat ty momenty, které byly ve zhoubném smyslu stěžejní pro polskou otázku obecně, je na předním místě nutné zmínit skutečnost pádu této kauzy ze sféry mezinárodních záležitostí. Polské lednové povstání, do značné míry spontánní a vzhledem k faktické absenci revolučního centra prachmizerně vedené¹³, bylo v podstatě vyvoláno právě nadějí na neutuchající mezinárodní ohlas polské otázky spojené s vizí revolučního a pro jednotné Polsko příznivého řešení.

Pro pochopení těchto nadějí je podstatné mít na zřeteli předchozí tendence polské emigrace, jejichž dědictví de facto přetrvávalo právě do osudného neúspěchu lednového povstání. V tomto ohledu tak lze konstatovat, že v průběhu 19. století vykrytalizovaly v souvislosti s polskou otázkou v rámci emigrace dvě mainstreamové vize jejího řešení. První, takzvané křídlo bílých, zaštitěné především aristokratem Adamem Jerzym Czartoryským, se z hlediska politické ideologie vyznačovalo konzervativními přístupy a jeho vize optimálního rozřešení polské otázky spočívala v návratu k poměrům daným Ústavou 3. Května, tedy v podstatě ke státu z roku 1791, jenž již byl okleštěn prvním zákrokem záborových velmocí, na druhé straně ovšem stále představoval suverénní monarchii. Oproti tomu druhé křídlo „červených“ razilo demokratičtější a liberálnější laděné teze, apelující v souladu s vlnou

¹³ Na tuto skutečnost upozorňuje mimo jiné i Norman Davies, který hlavní problém spatřuje ve skutečnosti, že v době povstání již v Království nefungovala žádná polská volená instituce, ani autonomní armáda, kvůli čemuž bylo nutné vojenské operace omezit na guerrilovou dobrovolnickou formu bez reálnějších šancí jak na vojenský tak politický úspěch, viz Davies, N.: Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2001., s. 169.

evropských revolucí na ustavení polské republiky, oproštěné od monarchických a aristokratických tradic a řešící i sociální otázku¹⁴.

Přestože přístup a především „vysněný ideál“ podoby polské státnosti se u obou křídel emigrace podstatně lišil, je možné nalézt určitý tmelící element, který byl představován (samozřejmě kromě fundamentálního základu v podobě jednoty polské identity) právě vírou v nutnost mezinárodního řešení polské kauzy. V případě aristokratických bílých se jednalo o diplomatická jednání s velmocenskými rivaly záborových mocností (především Velkou Británií a Francií), v případě radikálních červených o výzvy demokratickým „silám“ v rámci evropského liberálního a republikánského hnutí – v základu byla ovšem snaha společná, lišila se pouze forma a nikoli obsah – pro řešení polské otázky je nutné nalézt a udržet partnery na mezinárodní scéně, jen za této podmínky mohou být záborové mocnosti donuceny k ústupkům, jen za této podmínky může být změněn status quo. Naděje obou táborů nelze označit za liché, příznačné jsou v tomto ohledu například tzv. Pollenwelle¹⁵ během listopadového povstání, které úzce korespondovaly s vizemi „červených“, úsilí „bílých“ aristokratů zase bylo reálně posilováno pragmatickým předpokladem, že jakékoli oslabení záborových mocností „nahraje do karet“ západoevropským soupeřům.

Připustíme-li tedy, že mezinárodní ohlas polských snah sehrával jednu z nejpřednějších rolí ve strategiích polských aktérů, dostáváme se ke skutečnosti, že krach lednového povstání roku 1863 znamenal i selhání zvolené taktiky – původní slibné záblesky pomoci zvenčí se nenaplnily, aktivita západních velmocí byla omezena pouze na formu stížností a deklarací, což sice do jisté míry ruskému postupu svazovalo ruce, ale nemohlo porážce povstání zabránit. V taktické hře o to, zda velmoci při ruském zásahu vojensky intervenují či ne, vsadila ruská strana na předpoklad, že rozpoutání mezinárodního konfliktu kvůli Polákům nehrozí, a tak mohl v září šéf ruské diplomacie Alexandr Gorčakov konstatovat, že polská otázka je pro mezinárodní pole mrtvá¹⁶. Skutečnost, že se polský problém přenesl z roviny mezinárodních evropských úvah do kompetencí jednotlivých záborů, znamenal v důsledku krach jak dosavadních polských přístupů, tak i státoprávních

¹⁴ Řezník, M.: Stručná historie států. Polsko, Praha 2002, s. 148.

¹⁵ Termín, používaný k označení razantního nástupu propolských sympatií v Německu během listopadového povstání v roce 1831, polští povstalci zde nebyli vnímáni primárně jakožto příslušníci polského historického národa, ale jako stoupenci širší liberální revoluce. Jednoznačný antagonismus založený na pojetí národní roviny Němec vs. Polák se zřetelně objevuje až později, např. ve Frankfurtském parlamentu 1848., viz Řezník, M.: Stručná historie států. Polsko, Praha 2002, s. 147.

¹⁶ „...v tento bezútešný moment byla polská otázka z hlediska mezinárodní pozornosti Gorčakovem označena za mrtvé téma. V odpovědi na třetí stížnost Sil podal ohrazení, že car odmítl vyjednávat s Poláky, dokud povstání nebude potlačeno...“, Reddaway, W. F. (ed.): The Cambridge history of Poland. From Augustus II to Pilsudski (1697-1935), New York 1971, p. 382. (překlad J. K.)

nadějí vůbec. Existence polského národa v té podobě, v jaké se projevovala dosud, to znamená s vědomím historické kontinuity a požadavkem na vlastní stát, se stala nežádoucí. Příznačně se tento fakt promítnul do jednoho z porevolučních kroků ruského impéria – hrdé a do značné míry suverénní označení Polské království zmizelo a bylo nahrazeno termínem *Privislinskii kraj* či *privislinskie gubernie*¹⁷. Čas revolučních bouří byl nahrazen přizpůsobením se pomocí organické práce, internacionalizace národní otázky ustoupila do pozadí. Přesto však existoval podnět, který během posledních let 19. století vybízel k překonání čistě pragmatického přístupu, vyjádřeného formulí „nyní hraje každý zábor sám za sebe“ a k nahrazení národně-státního pojetí mezi-záborové spolupráce kooperací založenou na širším etnickém základě.

Tak jako byl krach polských tužeb po mezinárodním řešení vlastního státního a národního problému způsoben do značné míry nečekanou izolací revolučního vystoupení, rozprostřelo se pole širší spolupráce na slovanské bázi pro Poláky podobně nečekaně. Za stěžejní zlom lze v tomto ohledu v intencích mezinárodní arény považovat razantní ústup kdysi pevné spolupráce Spolku Tří císařů mezi Německem, Ruskem a Rakouskem-Uherskem, díky jejíž existenci bylo velmi obtížné navazovat jakoukoli mezislovanskou spolupráci jak v balkánském¹⁸, tak i středoevropském prostoru. Vzájemné ochlazení vztahů všech tří konzervativních mocností skýtalo šanci, že dosud víceméně jednotný a koordinovaný postup proti jinonárodním a slavistickým aspiracím bude slábnout. V souvislosti s touto skutečností je nutné zamyslet se i nad faktorem, který znamenal hlubokou a trvalou proměnu mezinárodního prostoru v širším měřítku, a sice mocenský boom Německa, (který lze považovat za jeden z činitelů rozpadu konzervativní „císařské“ aliance), jenž ve své podstatě zničil po desetiletí s výkyvy fungující politiku mocenské rovnováhy. Jeho „raketový“ vzestup však neznamenal pouze konkurenci pro ruského cara a rakouského císaře ve sféře východní politiky, ale zároveň i hrozbu pro slovanská etnika, ztotožňující nový nástup německé vlny s odvěkou touhou germánského živlu ovládnout východní prostor. „Drang nach Osten“ se opět dostal na pořad dne a podobně jako u ostatních národů, odvozujících svou existenci od slovanských kořenů, se v polské společnosti zjevila tendence po předvídání blížícího se boje s německou rozpínavostí, v němž proti sobě stanou síly, které Polsko kdysi rozdělily¹⁹.

¹⁷ Chmielewski, E.: The polish question in the Russian state Duma, Knoxville 1970, p. 15.

¹⁸ Giza, A.: Neoslawizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 16.

¹⁹ „...Dmowski byl švídrom tego, że obliża się wojna, w niej, po raz pierwszy od półtora stulecia, zetną się ze sobą mocarstwa które rozdarły Polskę...“, Předmluva Jana Dobraczyńskiego, In: Dmowski, R.: Myśli nowoczesnego Polaka, Warszawa 1989, s. 6.

Objevila se naděje založená na předpokladu nutnosti brzké volby strany, za kterou se polský národ postaví a zároveň na vědomí, nutící k hledání spojenců.

1.2 Německé nebezpečí – výzva pro polský slavismus?

1.2.1 Hakatismus

Předpokládaný „civilizační“ střet v evropském měřítku, nahlížený slovanským prizmatem jako souboj německé agrese a slovanské mírumilovnosti, získával svoje jasné kontury ve směru státní politiky v pruském záboru. Dosavadní praxe přiměřené tolerance polského etnika Pruským královstvím, vyjádřená například dvoukolejností v jazykovém styku, utřžila těžkou ránu sjednocením Německa, v jehož důsledku se z polských obyvatel Poznaňska rázem stala vcelku nepatrná slovanská menšina v poměru k mnohamiliónovému počtu „spoluobčanů“, hlásících se k německému původu. Nastoupený vládní směr, hlásající tzv. Kulturkampf²⁰, znamenal ve své podstatě rázný konec možným představám o pokojném soužití polského a německého živlu v rámci německé říše (tak jako tomu bylo v případě rakouského záboru s vzájemně vstřícnými přístupy rakouských a haličských elit), poněvadž stěžejním a konečným cílem německého tlaku byla plná asimilace slovanského etnika spojená s „exorcismem“ polského národního vědomí a germanizací východních oblastí. Radikálním projevem těchto oficiálně státních snah se stalo sdružení německých aktivistů ve spolku Ostmarkenverein, jejichž záměr lze vystihnout výše uvedenými cíly, na rozdíl od v určitém ohledu zdrženlivých projevů německé vlády však toto sdružení razilo militantní hesla zdůvodněná obranou proti „slovanské hrozbě“²¹. Ostmarkenverein si velmi brzy získal negativní popularitu jak mezi přímými oběťmi kolonizačního tlaku v pruském záboru, tak mezi národními příslušníky zbylých dvou částí rozděleného Polska. Po svých zakladatelích²² byl odpůrci z řad Poláků Ostmarkenverein nazván HaKaTou a směr, zastávaný jejími přívrženci hakatismus. Tento výraz, původně zamýšlený jako konkrétní termín vůči pruské kolonizaci a postupující germanizaci, se postupem času stal symbolickým vyjádřením jakéhokoli útlaku polských národních aspirací, v roce 1900 tak například polský žurnalista

²⁰ Kulturní boj vedený s cílem homogenizace etnika, žijícího v rámci německé říše, v tomto smyslu tedy zaměřený především proti národnímu vědomí Poláků a jejich mezizáborové sounáležitosti (pozn. J. K.)

²¹ Řezník, M.: Stručná historie států. Polsko, Praha 2002, s. 159.

²² Hanssemann, Kennemann, Tiedemann – název Hakata byl vytvořen na základě počátečních písmen všech tří zakladatelů (pozn. J. K.)

Maryan Zdziechowski, jenž se později stal přední tváří neoslavismu, psal o existujícím „ruském hakatismu Komarova a Gringmutha“²³.

Pokud bychom měli „hakatismus“, omezený ve významu německého nátlaku asimilační politiky a zabírání půdy z rukou polské šlechty, hodnotit s odstupem a znalostí míry jeho úspěšnosti, byl by nasnadě výraz fiasko. Zamýšlený cíl asimilace polského etnika ve prospěch německého se kontraproduktivně zvrátil ve tvorbu dvou paralelně vedle sebe existujících společností, německé a polské. Tento strmý vývoj polské společnosti v rámci pruského záboru, charakterizovaný obranným bojem za práva užívání polštiny, vlastnictví půdy a vliv katolické církve²⁴, byl ovšem poznamenán i vzrůstem aktivity v širší dimenzi, a sice rozvojem úvah o slovanské spolupráci a sounáležitosti. Řečeno poněkud vzletným slovníkem – německá politika vyhlášením kulturního boje otevřela „Pandořinu skříňku“, z níž se mimo posílení polského národního vědomí dostala ven pro německé záměry zřejmě ještě nebezpečnější idea nutnosti jednotného slovanského postupu, vyjádřená oboustranně jak ze strany Poláků ostatním Slovanům, tak i projevy přízně ze strany Slovanů polskému národu.

1.2.2 Ohlas hakatismu v českých zemích

Dostatečně výmluvná byla v ohledu hakatistických ohlasů reakce reprezentantů českého národa, kteří se při stupňujícím tlaku germanizační politiky v pruském záboru stavěli jednoznačně na stranu slovanských „soukmenovců“. Zatímco polská otázka v intencích rusko-polských vztahů českou společnost trvale rozdělovala, byla v případě německého tlaku česká elita postavena před přitažlivou paralelu s vlastní situací, neboť soupeření s německým živlem v rámci státu, jehož integrita byla založena na jeho nadřazenosti, tvořilo pro Čechy živoucí zkušenost. Vzrůstající animozita mezi oběma etniky Českého království byla v dané době vydrážděna především událostmi souvisejícími s vydáním tzv. Badeniho jazykových nařízení²⁵, jejichž průběh nebyl ušetřen násilných střetů ani extrémních podob propagandy a

²³ Zdziechowski, M.: Po sjezdě slovanských novinářů v Krakově. Z dojmů slovanofila, In: Slovanský přehled II., 1900, s. 97.

²⁴ Katolická víra, ztělesněná církevní organizací, se právě v této době stává oporou polskému vědomí, kdy dochází k formulaci paralely mezi osudem Krista-trpitele a rozděleným polským národem. V rámci konfliktu německých snah a polských představ o vlastní existenci dochází i ke střetu mezi státní říšskou politikou a propolskými církevními představiteli, jako v případě uvěznění hnězdensko-poznaňského arcibiskupa Mieczysława Ledóchowského, Řezník, M.: Stručná historie států. Polsko, Praha 2002, s. 159.

²⁵ Podstatou těchto vládních nařízení, vydaných kabinetem hraběte Badeniho, bylo zavedení plné dvojjazyčnosti ve státní správě a úředním styku, vnitřní komunikace měla být vedena jak německy tak česky, což u byrokracie vyžadovalo dostatečnou znalost obou zemských jazyků – doposud platný jazykový zákon deklaroval nutnost používání českého jazyka pouze při vnějším styku v případě, že daná písemnost byla na úřad dodána rovněž česky... „...ohlášené zavedení tohoto plánu, známého jako Badeniho nařízení, zavdalo příčinu vehementní opozici ze strany českých Němců a jejich spojenců v říši,

jejichž míra poukázala na problematičnost možnosti trvalejšího vyrovnání mezi oběma společnostmi ve vzájemné státoprávní koexistenci.

Není proto příliš překvapující, že jazykovými problémy těžce postižená česká společnost, citlivě reagovala na podobný osud slovanských „bratrů“ v sousedním Poznaňsku (přičemž je ovšem na místě nastolit řečnickou otázku, zda slovanská spřízněnost nepředstavovala v tomto ohledu spíše podružný faktor, který nutností čelit stejné hrozbě přibližoval už tak dost sblížené skupiny – tato potíž s rozlišováním upřímného idealismu na jedné a pragmatického realismu na druhé straně je ovšem příznačná pro slovanskou sounáležitost v celé své šíři). Se zvláštním zřetelem na české straně byla sledována například tzv. aféra ve Wrześni z roku 1901²⁶, jejíž účastníci, samozřejmě polské národnosti, byli německými úřady odsouzeni k tvrdým trestům. Postup německých úřadů se brzy dočkal mezinárodního opovržení, čeští poslanci vyjadřovali svůj nesouhlas ve vídeňském parlamentu a s uspokojením sledovali neúspěšný postup germanizační politiky, která posilovala protiněmecký odpor. Svou pozornost si v tomto ohledu zaslouží i soudobá činnost dvou „stoupajících hvězd“ české politické scény, které se později staly předními činovníky v neoslavistickém hnutí, národního socialisty Václava Klofáče a především mladočecha Karla Kramáře, jejichž kritika německé politiky vůči Polákům vzbuzovala nadšené ohlasy i v dalších etapách²⁷.

Vůdce mladočeské strany Kramář na sebe během svého působení v politických kruzích v souvislosti se zahraničně politickými otázkami sice navázal nelichotivou nálepkou nekritického rusofila (čemuž značně napomohl jeho vztah s Naděždou Abrikosovou, který sám Kramář takřka mysticky vnímal jako spojení čirého slovanství²⁸), na přelomu století však

kteří se obávali ztráty své dominantní pozice skrze nedostatečnou znalost českého jazyka ...“, Vyšný, P.: *Neoslavism and the Czechs 1898-1914*, London-New York-Melbourne 1977, p. 15. (překlad J. K.)

²⁶ Samotná událost ve Wrześni spočívala v akci nespokojených polských rodičů, kteří chtěli zabránit nelidským trestům prováděným na žácích a násilně vnikli do školy, aféra se však stala jakýmsi symbolickým odporem vůči celkové školské politice státu, zakazující například i soukromou výuku polštiny, Macůrek, J., Žáček, V.: *Češi a Poláci v minulosti*, sv. 2, Praha 1967, s. 345.

²⁷ Jedná se mi především o 128 telegramů s polskými díky, které Kramářovi došly v souvislosti s jeho výstupy proti hakatismu, např.: „*Czesc wam bracia slowianie zescie z godnoscia napietnowali brutalne postepowanie naszych wspolnych wrogow w stosunku do narodu polskiego pod zaborem pruskim w jednosti i wspolnej obronie nasza sila slowianska powiatowa kasa zaliczkowa i oszczednosci w rawie ruskiej.*“, Projevy díků Poláků za Kramářovu řeč proti hakatismu, uloženo in: ANM, f. K. Kramář, kart. 23, 1567.

²⁸ „*...Když sním o našem synu – tu zdá se mně, že nechci jej pro nás, ale že chci jen a jen, abychom my dva vychovali Slovanstvu muže, který by svými činy, svým působením dokázal, že dobře bylo, když neohlíželi jsme se na předsudky světa, že v nás dvou bylo něco, co musilo se spojit bez ohledu na vše...*“, Dopis K.Kramáře N. Abrikosovové z 4.8. 1891, cit. dle: Doubek, V.: *Česká politika a Rusko*, Praha 2004, s. 217.

na sebe upozornil dvěma články²⁹, jejichž poselství mělo informovat západní Evropu o existenci Čechů, nikoli jakožto „nespokojených Rakušanů“ ale jakožto možných spojenců v postupu proti vzrůstající německé hrozbě. Přesto i zde bylo možné vycítit autorovu slabost pro ruskou říši, když naplnění rakouského poslání podmiňoval „upřímnou dohodou s Ruskem“, kvůli níž je nutné zpřetrhat germanofilské vazby dosavadní zahraniční politiky: „...*Jest otázka, jak lze poměr k Rusku srovnat s trojspolkem, který trvá stále...Trojspolek podobá se starým klavírům, na nichž se hrávalo za starých časů: chovají se jako vzácné památky, ale otevrou-li se za slavných příležitostí, nelze z nich vyloudit krásných zvuků jako kdysi*³⁰.“ Z těchto slov je patrný Kramářův protiněmecký postoj, jenž sice nebyl explicitně zaměřen na polsko-německý konflikt, ale svým obsahem obě otázky (česko-německou a česko-polskou) sblížoval.

Pokud se Kramářovy formulace, varující před německým tlakem, týkaly polského problému v Poznaňsku jen nepřímou, tak výraznější podoby nabyly v souvislosti s oslavami výročí narození Františka Palackého, konanými mezi 18. a 20. červencem 1898. Oslavy, pojaté jako sjezd činovníků z novinářských a akademických kruhů, byly svědkem přítomnosti Slovanů z různých zemí, Poláky nevyjímaje, přičemž je důležité zdůraznit, že mezi nimi nechyběla jména jako Zdziechowski, Doboszyński či Chyliński³¹, tedy osobnosti, které byly později výrazně spjaty s novoslovanským hnutím. Kromě rozvoje vzájemných osobních vztahů mezi českou a polskou reprezentací během těchto oslav stojí za zmínku jednak výše avizovaný projev Kramáře, a jednak vystoupení ruského žurnalisty Vladimira Komarova. Oba projevy, uskutečněné během slavnostního banketu, lze do jisté míry považovat za určitý náznak příchodu obrozených slovanských tendencí „v bratrské podobě“, který z úst ruského pansláva zněl dozajista překvapivěji než z úst mladočeského lídra. Kramář ve své řeči v podstatě využil nastalé situace, když poděkoval kolegům poslancům z polské Haliče za jejich podporu v kontradikci k Badeniho jazykovým nařízením, přičemž ovšem neopomněl zdůraznit nedostatečnou jednotu současného slovanského světa a vyjádřil naději, že současné události „...*způsobí další rozvoj směrem k veliké budoucnosti Slovanů*“³². Komarov ve svém výstupu navázal na předchozí strunu naladěnou Kramářem a zdůraznil skutečnost, že po

²⁹ Jednalo se o články L'Avenir de l'Autriche v Revue de Paris z roku 1899 a Europe and the Bohemian Question v National Review z roku 1902, Herman, K., Sládek, Z.: Slovanští politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 70.

³⁰ cit. dle: Nečas, C.: Balkán a česká politika. Pronikání rakousko-uherského imperialismu na Balkán a česká buržoazní politika, Brno 1972, s. 34.

³¹ Vyšný, P.: Neoslavism and the Czechs 1898-1914, London-New York-Melbourne 1977, p. 19

³² Národní listy, 19. června 1898.

prohrané prusko-francouzské válce stojí západní i východní Slované na jedné výspě proti šířícímu se germanismu, pro dramatizaci přelomového momentu použil poněkud nepřesného historického příkladu grunwaldské bitvy, v níž dle Komarova stáli Češi, Poláci i Rusové rovněž po svém boku³³.

Pokud bychom se pokusili vcítit do aktérů, vnímajících atmosféru Komarovova projevu, byla by nasnadě jistá dávka euforie z přístupu, který dával naději na překonání sporu o nadřazenosti či rovnosti ruské pozice ve slovanském hnutí, jak se však ukázalo mnohokrát později – rozdíl mezi pronesenými slovy a uskutečněnými činy mohl být propastný. V případě žurnalisty Komarova byl tento paradox skutečně výrazný, jeho „slovanský“ projev dokonce později použil český slavista a redaktor časopisu *Slovanský přehled*, Adolf Černý, jako příklad hrozby neupřímného slovanství, když tvrdil, že „*deklarace ochoty ke spolupráci ještě neznamena vyřešení rusko-polského sporu*“ a posměšně poznamenal, jaké nadšení Komarovovo vystoupení vyvolalo a za jak dlouho autor opět brojil proti Polákům³⁴. Nutno poznamenat, že ve svém skepticizmu a kritice Komarova nezůstal Černý jako reprezentant českého pohledu sám, neboť ruský žurnalista se brzy stal terčem i polské kritiky, která ústy Zdziechowského vyjádřila znepokojení nad skutečností, že Komarov ve svém projevu implicitně vyloučil katolické Slované ze slovanského „kmene“³⁵. I přes nejasnost a formálnost vzájemných projevů sounáležitosti je ale možné oslavy výročí Palackého narození právem označit za nastoupení cesty porozumění mezi slovanským světem a Poláky, možnost rozvoje spolupráce slovanství „v novém hávu“ ostatně naznačil i již zmíněný Zdziechowski po sjezdu slovanských novinářů v Krakově³⁶.

1.3 Polská odezva slovanskému světu

1.3.1 Národ nebo Slovanstvo?

Vystoupení českých poslanců proti hakatismu, Kramářovy články v zahraničních periodikách s protiněmeckými tendencemi, jakož i smířlivá atmosféra panující během Palackého oslav dávaly tušit, že se dlouhodobější strážlivé vnímání polských reprezentantů ze

³³ tamtéž, 21. června 1898.

³⁴ Černý, A.: Po slovanských dnech v Petrohradě a ve Varšavě, In: *Slovanský přehled* X., 1908, s. 437.

³⁵ Zdziechowski, M.: Po sjezdu slovanských novinářů v Krakově. Z dojmů slovanofila, In: *Slovanský Přehled* II., 1900, s. 92.

³⁶ „...potom žasnouce spatří Rusové, že ti domnělí žebráci (tak dle něho Rusové nahlížejí na všechny slovanské bratříčky žadonící o pomoc) bez důstojnosti a síly – jsou hlasatelé pravdy a těmi smířčími soudci, jakými přával si je viděti Mieckiewicz a na budoucí slovanský sjezd přijdou místo Komarova a jemu podobných ti nejlepší a nejšlechternější z Rusů... a ten sjezd, stane-li se skutkem, bude opravdovým triumfem české idey ve světě slovanském.“, Tamtéž, s. 95.

strany ostatních Slovanů (především Rusů a Čechů) může proměnit. Problém s hlubší kooperací či dokonce integrací založené na slovanské bázi, ovšem nespočíval pouze v otázce, jak se v atmosféře stoupajícího ujišťování o realitě německé hrozby zachová k polské problematice východní carská velmoc, ale zároveň ve skutečnosti, jak se k ní postaví polská společnost sama. Přestože stěžejní impuls k vzájemnému obroušení hran rusko-polského sporu musel přijít (a jak bude uvedeno v následující kapitole - také přišel³⁷) z pozice mocnějšího, tedy z ruské strany, není možné přehlížet tendence z polské strany, které se uskutečnily ještě před vypuknutím ruské revoluce - opět především v souvislosti s hakatismem. Toto subjektivní stanovisko nelze chápat jako vzpouru proti významu, jenž je v tomto ohledu tradičně přikládán úloze obratu v ruské domácí i zahraniční politice, ale jako upozornění, že chápe-li se vzepětí neoslavismu jako akce ruské liberalizace způsobující následně ochotu „polského angažmá“, nemělo by se zapomínat, že polská půda, neomezená pouze na ruský zábor, byla již v mnohem připravená.

Jak je již výše uvedeno, vzrůst protipolských nálad i opatření v pruském záboru ze strany Hakaty vyvolal spíše opačný efekt, než jaký oficiální směr německé politiky vyžadoval a předpokládal – namísto slábnutí polské identity, nárůstu kolonizace a zisku půdy do německých rukou se zvedla vlna polské solidarity, která dbala na udržení a přetrvání myšlenky „nadzáborového“ polského národa. I přes určitou národní hrdost, která velela postarat se sám o sebe, docházelo v otázce čelení vzrůstající německé expanzi z polské strany k náznakům nutné slovanské jednoty, která by germanizační tlak zastavila. V případech poznaňských Poláků, jichž se německo-polská otázka týkala suverénně nejvýrazněji, vyjádřil tyto úmysly například Stanisław Zdziański, který neváhal prolomit dlouhotrvající dilema mezi zájmem národa a zájmem Slovanů ve prospěch druhého jmenovaného³⁸. Toto stanovisko je sice možné znehodnotit poukazem na skutečnost, že zájem Poláků v pruském záboru a zájem Slovanů se příliš nelišil, neboť v obou případech byl přední cíl totožný – zadržet nástup německého živlu. Otázka ovšem získává poněkud jiný charakter, pokud je vnímána z hlediska

³⁷ Mám na mysli především svolání Dumy carem Mikulášem II., které mělo za následek faktický konec samoděržaví v Rusku, neboť car byl tímto krokem nucen vzdát se své absolutní moci. Vzhledem k tomu, že osazenstvo prvních dvou Dum bylo převážně liberálního charakteru, díky čemuž bylo nakloněno vzájemnému jednání s polskou menšinou, je tento moment interpretován jako zásadní krok na cestě k potenciálnímu usmíření Rusů a Poláků, viz např. Chmielewski, E.: *The Polish question in the Russian state Duma*, Knoxville 1970, s. 22-43., Beneš, E.: *Úvahy o slovanství*, Praha 1947., s. 138., Miljukov: *Národnost, její vznik a vývoj se zvláštním zřetelem k poměrům slovanským*, Praha 1930. s. 146., Černý, A.: *O slovanské vzájemnosti v době přítomné*, In: *Naše doba*, roč. XIII, 1913, s. 807.

³⁸ „...Z uwagi na terror hakatystów, panujący w Poznańskiem, powinniśmy ideę słowiańską postawić wyżej nad nasz narodowy indywidualny interes...“, Giza, A.: *Neoslavizm i Polacy 1906-1910*, Szczecin 1984, s. 32.

polského národa jako celku. V tomto případě znamenalo jednoznačné nadřazení slovanské věci národním otázkám bolestný ústup politiky, kterou uskutečňovala polská elita v ruském záboru, když nebyla ochotná vzdát se národní identity ve prospěch silnějšího slovanského celku, respektive Rusů. Rozdíl mezi zájmem Slovanstva a zájmem ruského národa mohl být sice diametrálně odlišný, polská otázka však každopádně potřebovala záchytný argumentační bod vlastního národního zájmu, kterým se mohla ohánět, aby čelila ruským tendencím po unifikaci polských území, vydávaných za činy prospěšné Slovanstvu jako celku. Z toho důvodu mohl slovanský zájem za trvalého tlaku ruských vládních kruhů proti polské identitě nadřadit národní otázce *Zdziarski*, mohli to učinit i redaktoři periodika *Dziennika Poznańskiego*, kteří explicitně zdůraznili větší nebezpečí německého tlaku před ruským³⁹, ale nemohli takto jednat představitelé ze samotného ruského záboru, pociťující protipolský směr ruské politiky v každodenní realitě. Nemožnost rozhodnutí dilematu mezi nebezpečím odnárodnění ze strany Němců či Rusů však ústila v naději, že v ruské společnosti a především v jejich oficiálních kruzích dojde brzy k trvalým změnám, díky nimž se zliberalizují poměry a bude možné vyřešit jako rusko-polský spor, tak i slovanskou spolupráci na novém základě. Víra v nevyhnutelnost tohoto okamžiku „ruského prozření“ se zakládala mimo jiné na přesvědčení polských představitelů, že Rusko musí pochopit svou „dějinnou úlohu“, postavit se po bok slovanských spojenců, které uzná za sobě rovné a vzepřít se vyzyvateli – tedy Německu. Charakteristicky vystihl tato očekávání hrabě Henryk Potocki, pozdější člen realistické strany a neoslavista, když během cesty vlakem oponoval německému spolucestujícímu, jenž ho přesvědčoval o neporazitelnosti a nezastavitelnosti německého populačního růstu slovy: „*Chvilé, ve které Rusové přestanou považovat Poláky za nepřátele a uznají je za své nejlepší spřízněnce, kdy poznají od vás hrozící nebezpečí...bude koncem vaší převahy v Evropě.*“⁴⁰. Za této situace lze tedy v polské společnosti pozorovat dvě do značné míry odlišné tendence, jednak odhodlání k okamžité slovanské spolupráci v pruském záboru a jednak vlašnost potencionálního slovanského sblížování ze strany ruských Poláků, kteří tuto možnost připouštěli pouze za předpokladu razantní změny dosavadní carské politiky. Nejpropracovanější proslovanský apel z polské strany před revolucí v Rusku a samotným

³⁹ „...mając do wyboru dwa uciski, wolimy już rosyjski, ponieważ, bądź co bądź, są to naši bracia Słowianie, a oprócz tego prześladowania z ich strony nie są tak konsekwentne, jak ze strony niemieckiej...“, tamtéž, s. 32.

⁴⁰ *Świat Słowiański*, 1907, s. 364., Potocki posléze dorazil do Poznaň, kde zaslechl ze všech stran němčinu a svou výzvu k Rusům ještě zvýraznil: „*Copak Rusové opravdu nepozorují, že ničic Polsko, kopou hrob nejenom Polsku, které je dnes ještě obranným valem před vlnami germánského moře, ale i sobě a celému Slovanstvu?*“, tamtéž, s. 366.

rozvojem novoslovanství však zazněl ze třetího záboru, tedy z Haliče, v níž při srovnání s oběma zbylými záboru Polska panovala uvolněná atmosféra.

1.3.2 Slovanství Maryana Zdziechowského

Pokud jsem v předchozích odstavcích zmínil osobnost polského žurnalisty Maryana Zdziechowského především v souvislosti s tvrdou kritikou Komarovova projevu a jeho ohlasem sjezdu slovanských novinářů v Krakově, je na místě uvést jeho význam i v souvislosti s formováním skupiny konzervativních slavistů, sdružených od roku 1901 v krakovském Klubu słowiańskim⁴¹. Právě Zdziechowského přístup, kterým se iniciátor pozdějšího periodika Świat słowiański snažil oživit myšlenku slovanské provázanosti, jež by ovšem byla přitažlivá i pro polské katolické prostředí, totiž v určitém smyslu charakterizuje ohlas slavismu před samotným vypuknutím novoslovanského hnutí, a to jak zdůrazňováním polské pozice „mezi dvěma mlýnskými kameny“, tak i slabou odezvou ze strany polské národní společnosti, která v této době vnímala pokusy o slovanské sblížení stále především jako drobení sil v boji o národní svébytnost⁴². Zdziechowského vzepětí slovanského cítění sice nelze chápat jako zcela přímý „předvoj“ ohlasu neoslavismu u Poláků, přesto je však možné poukázat na tendence, kterými krakovský žurnalista (vzhledem k následnému vývoji vcelku trefně) podmiňoval jeho případný rozvoj. Přestože i Zdziechowski přemýšlel v této době stále v intencích dvou hrozeb pro polský národ, a to ruské a německé⁴³ (na rozdíl od Dmowského, který považoval Německo za primární zdroj nebezpečí – viz níže), docházelo u něho k důležitému rozlišování mezi „starou“ generací ruských panslavistů, jejichž slavismus se ztotožňoval s panrusismem nejhrubšího zrna a nastupující generací liberálnějšího ražení⁴⁴, k jejímuž uplatnění a rozmachu došlo o několik let později díky aktivitě na sjezdu ruských

⁴¹ Macůrek, J., Žáček, V.: Češi a Poláci v minulosti, sv. 2., Praha 1967., s. 361.

⁴² Vnímání pokusů Zdziechowského skupiny o slovanskou spolupráci ze strany polské společnosti vystihl J. Badouin de Courtenay, který tvrdil, že hledání kmenové jednoty, založené na jiném než jazykovém základě je neoprávněné a v případě polské otázky navíc nastoluje oprávněné obavy z ruské či české dominance, Macůrek, J., Žáček, V.: Češi a Poláci v minulosti, sv. 2., Praha 1967., s. 362.

⁴³ Zdziechowski ve svém odkazu na řeč pronesenou během sjezdu slovanských novinářů v Krakově upozorňuje především na nebezpečí podcenění východního, tj. ruského, útlaku polského národa: „...ale nesmíme zapomenout, a i Češové musí mít na paměti, že jest nám bojovati nejen s pruským hakatismem, ale i s hakatismem ruským, že pp. Komarov a Gringmuth nejsou k nám ani dost málo laskavější než pp. Hanssemann, Kennemann a Tiedemann, o tolik však nebezpečnější, že hakatismus pruský tiskne poměrně malou část Polska, kdežto štvání hakatismu ruského trpí ohromná většina národa našeho.“ Zdziechowski, M.: Po sjezdu slovanských novinářů v Krakově. Z dojmů slovanofila, In: Slovanský Přehled II., 1900, s. 97.

⁴⁴ „...potom žasnouce spatří Rusové, že ti domnělí žebráci bez důstojnosti a sily jsou hlasateli pravdy a těmi smířícími soudci, jakými přával si je viděti Mieckiewicz a na budoucí slovanský sjezd přijdou místo Komarova a jemu podobných ti nejlepší a nejšlechternější z Rusů...“, tamtéž, s. 95.

filologů oponováním panslavistickým myšlenkám z liberálních pozic⁴⁵. Skutečnost, že jakoukoli slovanskou politiku je možné provozovat pouze za předpokladu vnitřní obrody ruské elity, která by vůči jinonárodnostním Slovanům (ať už v rámci vlastního území či mimo něj) vystupovala z „bratrských“ a nikoli hegemoniálních pozic, byla ostatně Zdziechowskému jasná zřejmě nedlouho po krakovském sjezdu, když ruskou záštitu vůči německé hrozbě podmiňoval vydáním konstituce⁴⁶. Takřka prorocky se rovněž jeví Zdziechowského teze o roli Čechů, které považoval za přirozené a jediné možné iniciátory možných pokusů o slovanskou spolupráci, poněvadž jako jediní nevedli vážnější rozbroje s jiným slovanským etnikem a neměli tak mezi Slovany nepřátele. Zdziechowského vliv na polskou veřejnost není možno v tomto ohledu přeceňovat, neboť vyzdvihování Čechů pro jejich údajnou bezkonfliktnost a nezaujatost ve slovanském světě rychle našlo odpůrce především v osobě Floryana Ziemiałkowského, který oproti těmto přednostem postavil především obavy z neupřímnosti česky myšleného slovanství (směřujícího podle něho pouze k *ovládnutí všech slovanských větví v Rakousku*⁴⁷) a zároveň upozornil na nesrovnalost „českého metru“, který volá po slovanské svobodě a jedním dechem schvaluje (respektive neodmítá) rusifikaci polských území.

I tento příklad ukazuje, že záblesky polského slovanství byly stále ještě sledovány s nedůvěrou, a to nikoli z pozic ostatních Slovanů, ale především z vlastních řad. Reálně vnímaná hrozba německého postupu směrem na východ sice jitřila vědomí, že chce-li si polská společnost zachovat mezizáborovou identitu (palčivá byla tato otázka přirozeně hlavně pro poznaňskou oblast), není možné v předpokládaném střetu zůstat osamocen, zároveň ale nebyla dostatečně silná, aby překonala obavy a nejistotu z možné spolupráce s Rusy, jejichž postup dosud nenaznačoval umírněnost a možnost dohody. Pokud mělo být pro Poláky odstraněno dilema „máme se dobrovolně postavit po bok Rusům proti německé expanzi, abychom se následně rozplynuli pod ruským tlakem v moři carské říše“, musela být nejprve odstraněna vizáž Ruska jako velmoci, která usiluje o podmanění svých oblastí jakýmikoli

⁴⁵ Vlček, R.: Ruský panslavismus – realita a fikce, Praha 2002, s. 222.

⁴⁶ „...neobmezená vláda, tvořící pramen všeliké zvěle, musí ustoupiti řádu konstitučnímu...Ale především nutno podat ruku slovanskému bratru, Ruskem rozšlápnutému, a pozdvihnouti jej z ponížení, v němž jej držíme. Jenom tak může ruská říše stanouti v čele slovanských národů, což jí dodá nesmírné síly. Ne jako představitelka ryze hmotné moci, založené na utlačení všech poddaných, ale jako nositelka vyšších lidských zásad může vyplniti své historické poslání, povznést slovanskou otázku a zkrušiti hegemonii Německa...“, Zdziechowského vzpomínání na Boryse Čičeryna, který horoval pro urovnání rusko-polského sporu, zdůraznil Adolf Černý, In Černý, A.: O slovanské vzájemnosti v době přítomné, In: Naše Doba, roč. XIII, s. 658.

⁴⁷ Pamietniki Floryana Ziemiałkowského, Slovanský přehled VIII., cit. dle: Černý, A.: O slovanské vzájemnosti v době přítomné, In: Naše Doba, roč. XIII., 1913, s. 6

prostředky. Naděje na tuto změnu vysvitly, symbolicky řečeno, s prvními výstřely během Krvavé neděle v Petrohradě a následně s vydáním Říjnového manifestu.

2. Formování rusko-polského smíření jako podnět k slovanské spolupráci

2.1 Třecí plochy slovanské spolupráce

Pokud by byl neoslavismus chápán a posuzován ve smyslu oživení spolupráce založené na slovanské bázi jako přesně ohraničený a vymezený celek, který začal „v pomyslném bodě A“, následně určitou chvíli zažíval rozkvět, aby posléze neslavně zhasl, narazíme na potíž už se samotným jednoznačným vymezením jeho počátku. Přestože samotný průběh novoslovanských tendencí právě díky své zdánlivé linearitě, vyjádřené vzestupem postupného vyjednávání, kongresovým vrcholem a strmým pádem, k podobnému přístupu vybízí, rád bych se ho vyvaroval. Už proto (v souladu se sentencí předestřenou v úvodní kapitole), že analýza situací a skutečností, jež se udály v minulosti, by měla být oproštěna od znalosti výsledků, které jsou s odstupem známy současným pozorovatelům, ovšem nikoli tehdejším aktérům. I z toho důvodu odmítám chápat a interpretovat neoslavismus jednoznačně jako směr, který vzniknul s určitým konkrétním cílem, o nějž celou dobu svého trvání usiloval, ale spíše jako vícečetný proud, který vděčil za zrod odlišným zdrojům⁴⁸ a během své existence často „měnil tvář“ dle potřeb zúčastněných činitelů. Vyřčením tohoto stanoviska se ovšem nechci ani v nejmenším zříkat odpovědnosti za zodpovězení podstatné otázky související s tématem, již by bylo možné formulovat takto – které okolnosti zapříčinily, že slovanská příbuznost našla v konkrétní daný moment opět svůj ohlas mezi jednotlivými slovanskými národnostmi?

Vyčerpávající hledání těch momentů, které umožnily postupný rozvoj spolupráce slovanských národností (respektive odbouraly ty překážky, jež dosud stály v cestě, ať už skutečné či – nahlíženo konstruktivistickým pojetím - existující pouze ve vzájemném vnímání slovanských aktérů), přesahuje rámec tohoto rozboru, jehož stěžejním záměrem je analýza neoslavismu v souvislosti s řešením polské otázky, z toho důvodu považuji za nutné a žádoucí ponechat mimo pozornost určité prvky, které by sice v přehledové práci, zabývající se obecně neoslavismem, chybět neměly, jež však zároveň pro polskou úlohu v hnutí nehrály

⁴⁸ Na tuto skutečnost, spočívající v nejednotnosti a nezávislosti různých tendencí při formování novoslovanského hnutí, poukázal především Karel Herman, jehož dílo i přes striktně materialistický přístup významně přispělo k objasnění vzniku u zániku neoslavistického proudu, Herman, K.: *Novoslovanství a česká buržoazie*, In: *Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR*, Praha 1958, s. 271.

podstatnější roli (jako například formování slovanského proudu mezi rakouskými Slovy či otázka motivace balkánských Slovanů).

Za těchto výše stanovených podmínek lze za stěžejní „jiskru“, jež na počátku 20. století byla schopna zažehnout „motor“ obnovené slovanské vzájemnosti na vzájemně rovnocenné bázi, považovat jakýsi trojúhelník, spojující ve svých vrcholech tehdejší prvořadě⁴⁹ problémové otázky slovanských národností. Na jednom z těchto vrcholů by se nacházela již mnohokrát zmíněná otázka vývoje ruské společnosti, respektive směru politiky, jehož proměna směrem k liberálnějším sférám ideologického spektra byla napjatě očekávána jak ze strany domácích reformátorských kruhů, tak ze strany slovansky naladěných zahraničních představitelů⁵⁰. Podstata druhého vrcholu by spočívala v otázce rozřešení polského problému, které se jak současníkům, tak i například kritikům novoslovanství ze zpětného pohledu, jevílo alfou i omegou možné slovanské politiky⁵¹. Přestože lze takto vymezený první a druhý problematický bod možné slavistické koncepce chápat do jisté míry jako spojitě nádoby (neboť míra ochoty řešit polský problém se na ruské straně víceméně přímo úměrně odvíjela od míry vzestupu domácích liberálních sil), podstatu polského problému - tak jak byla výše nastíněna - však dle mého názoru nelze zobecňovat a zužovat na rusko-polské soupeření. Ochota širší participace ve slovanském hnutí ze strany Poláků musela být vyvážena vidinou zisku pro každou část polského národa, nutnost dorozumění ruské a polské reprezentace v rámci ruského impéria byla nutnou, avšak nikoli jedinou podmínkou. Omezím-li tedy otázku rozřešení polského problému pro neoslavismus v této kapitole převážně na působení polských představitelů v ruské dumě, činím tak z toho důvodu, že jak slavistické tendence Zdziechowského skupiny v rakouském záboru, tak proslovanskou

⁴⁹ Termín prvořadý je v tomto kontextu možná nešťastný, neboť by neměl vést k chápání určitých slovanských národností jakožto vyvýšených nad jiné (což by ostatně příkrě odporovalo později deklarovanému heslu novoslovanství o svobodě, rovnosti a bratrství), ale měl by upozornit na skutečnost, že pro potenciální rozvoj slovanské vzájemnosti bylo řešení např. polsko-ruského sporu primární a akutnější než například otázka slovenské národnosti – což se ostatně projevilo i později během pražského sjezdu (pozn. J. K.)

⁵⁰ Vnitřní obroda Ruska byla skutečně jakýmsi vyhlášeným cílem „v nedohlednu“, přestože v předchozí kapitole zmínění Zdziechowski i Kramář ve svých úvahách počítali s budoucí proměnou Ruska v liberální konstituční stát, z povahy jejich výroků je zřejmé, že tuto transformaci neočekávali nikterak brzy. Vcelku pregnantně své uvažování vystihl právě Kramář ve svém komentáři k strategii české politiky: „*Máme vzhledem k novým, fundamentálním změnám ve Slovanstvu, vzhledem k odůvodněnému očekávání, že Rusko a ruská politika stane se slovanštější, a že osud Poláků přestane být věčně krvácející ranou na slovanském těle, vzdáti se všech nadějí na změnu vnitřní politiky rakouské...*“, Kramář, K.: Poznámky o české politice, cit. dle: Doubek, V.: Česká politika a Rusko, Praha 2004, s. 238.

⁵¹ „...byla to právě otázka polská, na niž se dosud rozbíjel nejen každý pokus panslavistický, ale vůbec každý dosavadní pokus o nějakou politiku opravdu slovanskou... bez spravedlnosti pro Polsko nikdy žádná upřímná slovanská politika možná nebyla, a že každá slovanská politika ruská měla a musela začít se sjednocením a osamostatněním polského národa. Bylo to jeho nezadatelné právo...“, Beneš, E.: Úvahy o slovanství, Praha 1947, s. 136-137.

motivaci způsobenou nebezpečím hakatismu v Poznaňsku jsem rozebral v předchozí části. Do značné míry je však zároveň nutné uznat a vyzdvihnout stěžejní roli rusko-polského sporu pro polskou společnost jako celek bez rozdílu záborové příslušnosti, poněvadž i soudobí aktéři vnímali ruskou orientaci vůči polské menšině jako ústřední pro posun v záležitostech vlastní národnosti a státnosti⁵².

Aby byl „trojúhelník“ stěžejních sporných otázek slavismu uzavřen, je nutné jako třetí neuralgický bod uvést možnou ochotu (či neochotu) podílu rakouských Slovanů, respektive Čechů jakožto té slovanské síly habsburského soustátí, která byla pasována do role určitých prostředníků ve vyvažování slovanských sporů⁵³. V tomto ohledu je možné nalézt určitou paralelu mezi mantinely, na které narážela jak česká, tak i polská politika při volbě strategických snah o dosažení vlastní emancipace. Rozhodovala-li se polská reprezentace mezi úsilím o vymožení si co největší míry autonomie záboru za dodržování loajality dané velmoci na jedné a organizovaným nadzáborovým tlakem polské jednoty na druhé straně, volila česká politická elita mezi pozitivní prací na půdě Rakouska-Uherska a pokusem o dosažení svých cílů mimo tento stát, čili snahou o přímé zpochybnění oprávněnosti existence monarchie ve stávající podobě. Německá hrozba, respektive obavy z rozhodujícího nástupu německého vlivu v Evropě, se sice citelně týkaly i Čechů, neboť právě oni soupeřili na zemské úrovni o národnostní profilaci Českého království, boj za práva národa sám o sobě však již neplatil za dostatečný „trhák“ k mobilizaci voličů⁵⁴. Skutečnost, že zájmové strany vytlačovaly celonárodní uskupení, v této době již především pouze Mladočechy, z výsluní politické scény a trvale ohrožovaly jejich monopol na „hlas národa“, představovala pro vedení Mladočeské strany výzvu nutící k volbě strategie. Za této situace bylo z pozice Mladočechů možné buď přistoupit na nastupující trend zájmové politiky a profilovat svou stranu tímto

⁵² Świat Słowiański ústy Zdzisława Maryckiego podmiňoval spolupráci rakouských Slovanů, tedy i haličských Poláků deklarací stanovisek právě v rusko-polském sporu: „...Kto nie oświadczy jasno, wyraźnie i bez zastrzeżenia, że Polakom w państwie rosyjskiem należy się język polski w szkole, sądzie i urzędzie, jako wykładowy i urzędowy, kto gani nasze dążenia do autonomii Kongresówki – ten jest naszym wrogiem.“, Marycki, Z.: Polacy wśród Słowian Austrii, In: Świat Słowiański 1907, s. 87.

⁵³ Možnou úlohu českého národa jakožto spravedlivého smírce ve sporech slovanských spatřoval z polské strany např. slavný básník Adam Mickiewicz, s jehož pohledem se v době formování neoslavistického hnutí ztotožnil především lídr krakovské skupiny Klubu Słowiańskiego, Maryan Zdziechowski, Zdziechowski, M.: Po sjezdu slovanských novinářů v Krakově. Z dojmů slovanofila, In: Slovanský Přehled II., 1900, s. 92.

⁵⁴ Symptomatický je v tomto ohledu rozpad původně přísně střežené a uměle křečovitě udržované národní jednoty, postupný rozkol Národní strany v šedesátých a sedmdesátých letech založený na odlišném pojetí taktiky národního boje byl prohlouben v letech devadesátých, kdy se od národního hnutí buď štěpily, anebo zcela nově vznikaly politické subjekty, zakládající svou identitu a přitažlivost pro voliče nikoli na celonárodních heslech a programech, ale především na zájmech jednotlivých stavů, viz Urban, O.: Česká společnost 1848-1918, Praha 1982, s. 473-489.

směrem – tedy vymezit okruh svého voličstva a zaměřit se na jeho priority – nebo aktualizovat problém národní jednoty jeho zařazením do širších evropských souvislostí. Tato šance, jíž se chopil především mladočeský lídr Kramář, však začala s polskou otázkou úzce souviset až v okamžiku širších novoslovanských aktivit, proto analýzu „třetího vrcholu trojúhelníku“ ponechám až do závěrečné kapitoly.

2.2 Rusko-polský spor

Označit rok 1905 z hlediska ruské společnosti za přelomový se může na první pohled jevit jako přehnané, neboť převratné změny nelze vnímat jako proces vznikající ze dne na den, v tomto případě je ale zřetelné, že podstatná proměna v orientaci a povaze jak domácí, tak i zahraniční politiky, se udála nárazově a ukvapeně. V případě otřesu politického systému zevnitř lze za první stěžejní zlom v daném roce považovat události tzv. Krvavé neděle v Petrohradě, během nichž se projevila nemilosrdnost a především nekompetentnost dosavadního samoděržavného zřízení. Střelba Císařské gardy do neozbrojeného průvodu protestujících, nesoucích petici k „baťušku carovi“ za zvýšení mezd, liberalizaci systému a ukončení války s Japonskem, zapůsobila jako rozhodující moment urychlující a zesilující tlak ruské společnosti na oficiální kruhy ve věci politické změny. Událost, která spolu s vojenským neúspěchem v rusko-japonské válce zprostředkovaně vyvolala nastupující vlnu spontánní revoluce, postavila ruskou nomenklaturu v čele s carem Mikulášem před volbu, zda stupňující vlně odporu čelit „utažením šroubů“ v podobě nastolení autokracie vojenského typu či naopak liberalizací poměrů⁵⁵. Dílčí ústupky, mezi které patřil například výnos vlády z e 17. dubna zajišťující náboženskou toleranci, byly sice provedeny již na jaře, ale upokojení širších společenských vrstev očekávané ze strany vlády se nedostavilo. Proti stabilizaci vnitřních poměrů stálo několik závažných faktorů, jež s plnou silou postupně vyplouvaly na povrch v souvislosti s tím, jak kritici a odpůrci dosavadního režimu pocítovali stoupající šance na změnu. Kromě již zmíněného dělnického problému se protesty ozývaly ze strany vzdělanějších vrstev, požadujících reprezentativní vládu. Citelného oslabení carovy pozice využily i neruské národnosti Finů a Poláků, hlásících se o svá národnostní práva⁵⁶. Povstalecké aktivity radikálnějších skupin byly sice úspěšně potlačeny především za pomoci

⁵⁵ „...v důsledku ostudné porážky ze strany Japonců čelila (vláda - pozn. J. K.) volbě mezi ustoupením vzrůstající opozici a pokusem o ustavení vojenské diktatury...“, Chmielewski, E.: The Polish question in the Russian state duma. Knoxville 1970., s. 21. (překlad J. K.)

⁵⁶ Longworth, P.: Dějiny impéria. Sláva a pád ruských říší, Praha 2008, s. 223.

vojenských oddílů, vracejících se z fronty proti japonskému císařství, násilné uklidnění domácí situace však nemohlo dlouhodobě vyřešit neúspěch zahraniční politiky způsobený právě katastrofální porážkou impéria v rusko-japonské válce. Mikuláš II. vydržel čelit potlačovanému, avšak nikoli utlumenému tlaku domácí opozice, jakož i otřesené prestiži impéria do října 1905, 30. dne tohoto měsíce byl vyhlášen Říjnový manifest, slibující Rusům konstituci, garanci občanských práv a všeobecné volební právo, na jehož základě bylo svoláno zákonodárné shromáždění.

Nadcházející liberalizace ruských poměrů skýtala v hranicích slovanských záležitostí naději především na urovnání poměrů mezi Rusy a Poláky, neboť vzájemná dohoda se od nešťastného lednového povstání rýsovala stále zřetelněji. Podstatnou roli zde hrála samotná platforma parlamentu, v němž mohly svá stanoviska předkládat obě strany rovnocenně, díky čemuž by případná podoba polské autonomie nebyla „darem utlačovatelů utlačovaných“, ale „*výsledkem dorozumění obou národů*⁵⁷“. K takovému pojetí vzájemné dohody však bylo nutné, aby k sobě jednotlivé strany vzájemně přistupovaly na partnerské úrovni, jinými slovy polská strana musela jednoznačně deklarovat úmysl trvalého setrvání v hranicích ruské říše⁵⁸, ruská strana naopak přesvědčit polské protějšky o upřímnosti svých záměrů. Společně s nadějí na nalezení vzájemné dohody mezi znepřátelenými stranami Rusů a Poláků, jejíž naplnění by znamenalo odstranění trvalého neuralgického bodu idejí o slovanské příbuznosti a bratrství, ovšem působil ještě jeden podstatný moment, za který je možné označit otázku podoby ruského slovanství, respektive ruského přístupu k ostatním Slovanům. Představovaly-li neurovnané rusko-polské poměry „balvan v cestě slovanské spolupráci“, pak dosavadní převažující podoba ruského slavismu tvořila jeho vděčnou podporu, neboť jestliže tvrdý rusifikační přístup vlády bylo možné přehlížet jako chybné kroky nekompetentní vlády, jež nemá se slovanskou myšlenkou nic společného, výroky intelektuálních elit o rusifikaci ostatních Slovanů přehlížet nešlo. Otázka proměny ruského slovanství tak v podstatě tvořila jakýsi potencionální předvoj rusko-polské dohody na oficiální úrovni, poněvadž očekávala-li pomyslná slovanská společnost ústupky od ruských vládních špiček, musela si uvědomovat, že tyto kroky nejsou myslitelné bez podpory proslovanských ruských kruhů. Polsko-ruské smíření, stejně jako případný rozmach slovanských aktivit,

⁵⁷ Černý, A.: Otázka autonomie království polského, In: Slovanický přehled VIII., 1906, s. 103.

⁵⁸ Na tuto skutečnost upozornil polskou národní reprezentaci Feliks Koneczny, redaktor Światu Ślowiańskiego, jenž vzájemnou ruskou-polskou dohodu podmiňoval získáním ruské důvěry napříč politickými stranami „...*Uznanie państwowości rosyjskiej musi być zaznaczane przez nas długo i demonstracyjnie, zanim się doczekamy tego, że zaden ucziwy Rosyanin nie będzie nas podejrzwał o zamiar oderwania się od Rosyi...*“, In: Świat Słowiański, 1907-1908, s. 220.

závisely do značné míry na ruské intelektuální vrstvě, od níž se očekávalo odmítnutí ztotožňovat slovanskou spolupráci s panrusismem⁵⁹.

2.2.1 Proměna ruského slovanství

Ruským vzdělaným vrstvám nebyla myšlenka slovanské spolupráce nikterak cizí, tyto tendence byly výrazně posilovány vědomím, že ruská říše představovala jediný slovanský státní útvar, který dokázal trvale obhájit „své právo na existenci“ a zachoval si nezávislost. Z těchto důvodů byla v domácích proslovansky zaměřených kruzích živena představa určité mesianistické role ruského národa mezi Slovan⁶⁰, který ostatním porobeným Slovanům poskytne ochranu. Potíž spočívala v tom, že v ruském vědomí začala splývat historická nahodilost, která zapříčinila zachování a vzestup ruské říše jakožto reprezentanta slovanského etnika s představou určité dějinné nutnosti – ruský slavismus zkrátka začal ztotožňovat slovanskou podstatu s ruskou, což dokládá právě onou „nevyhnutelností“ historického vývoje, jenž ukázal, jaké hodnoty umožní Slovanstvu přetrvat a jsou tudíž nejlepší. Záštitou tohoto pojetí slavismu se stala tzv. uvarovská triáda⁶¹, razící hesla pravoslaví, samoděržaví a národnosti, jejichž naplnění a rozšíření bylo jejími stoupenci považováno za žádoucí – jinými slovy – rozvoj spolupráce s ostatními Slovan⁶² (respektive jejich podpora ze strany Ruska) byla podmíněna postupným šířením těchto hodnot „čirého slovanství“ – ortodoxní víry, autoritativního stylu vlády a ruské národnosti.

Je nabitelní, že nejcitelněji hrozbu takto pojímaného slavismu pociťovali Poláci v ruském záboru, vůči nimž byl po lednovém povstání 1863 umírněný postup změněn v ostrý kurs jak ze strany oficiálních vládních míst, tak i slavistických kruhů. Obzvláště citlivě se v polském ohledu jevíly spory ohledně prvního hesla triády, a sice pravoslavné víry, neboť u polského národa docházelo během záborové existence k silnému ztotožnění vlastní identity

⁵⁹ „...Slowianofilstwo polega w przeciwiemstwie do panslawizmu na tem, że nie wymaga od nikogo zadnych ustępstw, ani narodowych, ani wyznaniowych, ani też społecznych. Niech każdy naród siowianski będzie sobą i niech się u siebie urządza po swojemu... Jeżeli uznamy slowianofilstwo za swą ogólną ideę polityczną, roztworzą się przed nami horyzonty takie, o jakich nie marzono ani za najlepszych czasów Rzpltej... jeżeli odrzucimy slowianofilstwo, zwróci się ono przeciw nam..“, Tamtéž, s. 414-416.

⁶⁰ Tento přístup obhajoval na příkladě Chomjakova a Kirjejevského Karel Krámář, když argumentoval ve prospěch ideově náplně neoslavismu proti svému kritikovi Edvardu Benešovi, jenž ruské slavjanofily podezříval z čistě účelového zaměření jejich přesvědčení, postrádající jakékoli *ideje humanity*, Kramář, K.: Na obranu slovanské politiky, Praha 1926, s. 7.

⁶¹ Výraz získal název po ruském ministru pro veřejné vzdělání, hraběti Uvarovovi, který v 30tých letech 19. století začal razit hesla této triády v souvislosti s podstatou a zaměřením vzdělávání obyvatel ruského státu, en.wikipedia.org/wiki/uvarov

s katolickým vyznáním⁶², díky čemuž byly podněty k šíření pravoslaví vnímány z polské strany v podobných intencích jako výzvy k asimilaci s Rusy. Konflikt mezi katolickým a pravoslavným vyznáním tak v podstatě působil jako paralelní, do značné míry ovšem spojitý problém rusko-polského spolupůsobení v rámci slovanského proudu. Skutečnost, že rusko-polský spor chronicky štěpil neruské Slované, jejichž část zarputile hájila polská stanoviska, vedla ruskou stranu dokonce k opakovanému zpochybnění slovanského původu Poláků právě skrze katolickou víru například ústy Konstantina Aksakova, hovořícího o *nutnosti vyhubení Poláků nakažených hnilobou katolicismu*⁶³. Úzkou souvislost mezi úrovní sporu na národnostní a náboženské rovině dokazuje ostatně i prvotní podnět vrchního prokurátora synodu, Konstantin Pobědonosceva, jenž v roce 1890 podal návrh na odtržení nepoddajných východních částí polských zemí od bývalého Království a jejich spojení v gubernii pod přímou ruskou správou, čímž by ve smíšené katolicko-pravoslavné oblasti byla jednoznačně prosazena ortodoxie⁶⁴. Takzvaná Chelmská otázka, spojující v sobě pragmatický ruský zájem o separaci části polského území se zájmem radikálního panslavismu o rozšíření pravoslaví na úkor jiných vyznání, působila jako trvalá překážka smíření v myslích polských aktérů, přestože k realizaci ruského plánu došlo až v roce 1912.

Ještě v devadesátých letech 19. století hodnotil mladočeský lídr, Karel Kramář, ve svém vzpomínání na zážitky z Ruska možnosti rozvoje slovanské spolupráce, založené na širší než rakouské bázi, jako tristní⁶⁵. Tradiční vnímání ruského slavismu jako směru, opírajícího se o uvarovskou triádu, nemělo dostatečný potenciál k oslovení neruských slovanských národností a jako takové muselo být z jejich strany proměněno v souvislosti s nástupem nové generace ruských proslovanských intelektuálů. Znamenal-li rok 1905 převratné vnitropolitické změny v důsledku rozsáhlých projevů nespokojenosti a následného vydání Říjnového manifestu, představoval ten samý rok i podstatný moment pro proměnu slovanské spolupráce. Kromě naděje na obrodu ztuhlého samoděržavného systému zde překvapivě pozitivní roli sehrálo i těžce přijímané vědomí tvrdého krachu ruských zahraničně

⁶² „...polské vlastenecké náboženství se nikoliv nepřírozně vyvinulo z tradiční katolické, křesťanské víry země, což lze doložit v několika ohledech. Jeho teologie „národního ducha“ se podobala křesťanské teologii duše. Jeho dogma budoucí „nezávislosti...připomínalo doktrínu „věčného života“ a „vzkříšení“. Jeho výklad dělení Polska byl inspirován ukřižováním...“, Davies, N.: Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2003, s. 254.

⁶³ Zdziechowski, M.: Po sjezdu slovanských novinářů v Krakově. Z dojmů slovanofila, In: Slovanský Přehled II., 1900, s. 92-93.

⁶⁴ Černý, A.: Otázka cholmská, In: Slovanský přehled XIV., 1912, s. 154.

⁶⁵ „...pozorováním ruského slavismu, na který jsem se zaměřil nejvíce, jsem byl velmi zklamán. Ruští liberálové...o Slované naprosto nejvíce zájem a tradiční slavjanofilové, v mezích koncepcí absolutismu a pravoslaví, jsou v tomto ohledu zcela nepřijatelní...“, Kramář, K.: Paměti Dr. Karla Kramáře, cit. dle: Vyšný P.: Neoslavism and the Czechs. 1898-1914. London-New York-Melbourne 1977., p. 30. (překlad J. K.)

politických koncepcí v důsledku porážky v rusko-japonské válce. Přestože například v české společnosti převládaly v otázce rusko-japonského konfliktu rusofilské tendence⁶⁶, spatřující v asijském dobrodružství rozmach ruského impéria, prospěla obnově mezislovanských vztahů, respektive ruského zájmu o ostatní Slované paradoxně drtivá porážka Rusů, v jakou v českém prostředí doufala menšina v podobě sociálních demokratů a realistů. Zatímco tyto kruhy přály vítězství japonským zbraním hlavně v souvislosti s možnou proměnou carského autokratického režimu, schylovalo se v důsledku porážky k důležité změně i v otázce orientace ruské zahraniční politiky. Tradiční dilema ruské expanzivní politiky, zda zaměřit cíl výbojů impéria směrem do Asie či do Evropy bylo násilným přerušením „asijského dobrodružství“ pro tuto dobu vyřešeno, ruská politika se měla navrátit ke staronovým plánům na ovládnutí průlivů v Černém moři a oblasti Blízkého východu⁶⁷, který měl být dle předpokladů v brzké době destabilizován postupujícím úpadkem turecké říše. Koncepce očekávaného návratu Ruska do Evropy musela ve svých úvahách chtít nechtít počítat i s možným rozvojem slovanské politiky, neboť cílové převážně slovanské oblasti Balkánu spadaly do citlivé zájmové sféry Rakouska-Uherska i Německa. Z toho důvodu bylo možné počítat s úspěšným apelem na nebezpečí německé hrozby, které bude možné vzdorovat za předpokladu utužené slovanské jednoty pod protektorskou ochranou nejsilnějšího „slovanského muže“ – Ruska. Není ostatně bez zajímavosti, že jedním z ideových iniciátorů odklonu Ruska od dálnévýchodních sfér směrem k balkánským Slovanům byl konstituční demokrat (kadet) Petr Struve, jenž ve své stati nazvané Velké Rusko zastával přesvědčení o jednotící roli Rusů ve Slovanstvu⁶⁸.

Struveho úvahy o vzestupujícím významu slovanské otázky je nutné zařadit do širšího kontextu očekávání razantní změny ruské zahraniční politiky v kombinaci s přísliby vnitřních reforem. Prvotní vlna zklamání ruských vlastenců z krachu asijské expanze byla překonána novou nadějí, jež nenechala klidnými ani intelektuální proslavanské kruhy. Proměnu pojetí slovanské otázky lze v slavistických kruzích vysledovat již krátce po vydání Říjnového manifestu na podzim roku 1905, kdy s ideovou koncepcí, založenou na rozvoji slovanské

⁶⁶ Na počátku války v únoru 1904 navštívil dokonce starosta Prahy i s ostatními radními mši slouženou v ruském pravoslavném kostele za vítězství ruských zbraní, Vyšný, P.: *Neoslavism and the Czechs 1898-1914*, London-New York – Melbourne 1977, p. 38.

⁶⁷ Herman K., Sládek, Z.: *Slovanská politika Karla Kramáře*, Praha 1971.

⁶⁸ „...Nyní je na čase uznat, že k vytvoření velkého Ruska vede jen jedna cesta: obrátit všechny síly na oblast skutečně přístupnou reálnému vlivu ruské kultury. Touto oblastí je celé Černomoří... základem... musí být hospodářské opanování černomořské oblasti Ruskem...“, cit. dle: Herman, K.: *Novoslovanství a česká buržoazie*, in *Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR*, Praha 1958, s. 271.

spolupráce, přišel ruský novinář Vsevolod Svatkovský. Jeho projekt slovanské politiky „v novém hávu“, zveřejněný v liberálním plátku Rus, spočíval především v utvoření všeslovanské federace - Slovanského svazu, založeném na bázi celní unie Rakouska - Uherska, Ruska a balkánských států, v jehož rámci však měla být respektována národnostní autonomie. Zřetelná snaha o odlišení nové koncepce slovanství od tradičně chápaného panslavismu, který byl Svatkovským kvůli přílišnému rusofilství zavřzen, byla charakterizována mimo jiné novými hesly *svobody, rovnosti a bratrství slovanských národů*⁶⁹, tedy těmi principy, na nichž byla později vystavěna koncepce neoslavismu. Jestliže se Rusko mělo dle Svatkovského postavit do čela slovanského nástupu, muselo tak činit nikoli pomocí hegemoniální pozice a síly, ale pomocí rovnocenného a rovnoprávného přístupu k ostatním, za stěžejní krok v tomto ohledu ruský novinář považoval vyřešení rusko-polského sporu⁷⁰ na bázi sbratření dvou rovných národů. Vyřešení polské otázky k trvalé spokojenosti obou stran zdůrazňoval jako primární podmínku rozvoje slovanského sblížení v širším měřítku i výše zmíněný Struve, jenž však určitou nutnost kompromisu mezi oběma národy zdůvodňoval účelovým ruským zájmem. Zatímco Svatkovskij volal po přístupu „rovného k rovnému“ na základě slovanského „bratrství“, poukazoval Struve na jednosměrnou ekonomickou závislost Poláků na ruském impériu, od níž se odvíjela nesmyslnost polského úsilí o samostatný stát. Vzájemný vztah, respektive dohoda mezi polskými a ruskými představiteli musela vycházet ze skutečnosti, že Rusové budou Polákům nabízet svůj trh výměnou za polské prostředkování mezi ruskými a rakouskými Slovan⁷¹. Struve vycházel z předpokladu, že vzrůstajícímu germanismu bude postavena hráz postupnou slavizací Rakouska-Uherska a následným společným postupem rakouského a ruského impéria, pro jejichž součinnost bude nutný jednotný postup v polské otázce – jednoduše řečeno – pokud bude Rusko i nadále Poláky tvrdě utlačovat, vyvolá to skrze haličské krajany nevoli ze strany rakouských Slovanů⁷².

Zdánlivá ochota ke kompromisu ze strany ruských pokrokových kruhů tak ve své podstatě nemusela nutně překračovat hranici ruského nacionalismu, neboť i v případě uznání práv na autonomní existenci ostatních slovanských národů docházelo z jejich strany k úvahám o míře prospěšnosti slovanství primárně z hlediska ruského národa. I přes tenkou linii, která

⁶⁹ Beneš, E.: Úvahy o slovanství, Praha 1947., s. 138.

⁷⁰ Vlček, R.: Nacionalismus, panslavismus a neoslavismus - pokusy o řešení krize ruského impéria na přelomu 19. a 20. století, In: Slovanský přehled 85., 1994, č. 1, s. 10.

⁷¹ Švihovský, V.: Slovanské sjezdy, In: Naše doba, roč. XVI., s. 29.

⁷² Černý, A.: Nejnovější úvahy o slovanské otázce, In: Slovanský přehled X., 1908, s. 302.

oddělovala dobové velkoruské tendence od „upřímného slovanství“ však ruské pojetí slavistické spolupráce doznalo hlubokých změn. Kromě obav z německé agrese, jež byly ruským i polským představitelům společné⁷³, zde pozitivně působila právě ochota deklarovat liberálnější přístup vůči neruským národnostem, neboť i přes problematickou úspěšnost nadřazení slovanského zájmu nad zájem ruského národa, operovalo obrozené ruské slovanství s autentičností ostatních Slovanů mnohem šetrněji než panslavisté předchozí generace. Existovala-li ochota k rusko-polské dohodě v rámci slavistických kruhů, zbývalo nalézt společnou řeč v politické rovině na úrovni elit obou národů. Taková šance na jednání „rovných s rovnými“ se naskytlá především díky svolání zákonodárního shromáždění ruské říše – Dumy a ochotě polských poslanců podílet se na její činnosti, jinými slovy díky uznání oprávněnosti dosavadního vývoje a rezignaci na prosazení požadavků vlastního národa násilnými prostředky výměnou za parlamentní cestu dohody.

2.2.2 Dmowského obrat národní politiky

Pokud hovoříme o svolání zákonodárního shromáždění jako o stěžejním momentu rusko-polského sblížení, je nutné mít na paměti, že tendence po vzájemném dorozumění se nezrodily náhle s vyhlášením carova Manifestu, ale představovaly trvalejší snahu části polské reprezentace po dosažení národnostních ústupků mírovou cestou. Hlavní roli v nastoupení cesty „ugodové politiky“ s ruskými protějšky sehrál převážně lídr Národně-demokratické strany Roman Dmowski, který již počátkem vypuknutí rusko-japonské války pochyboval o možném úspěchu násilného vystoupení Poláků proti Rusům, s jakým v důsledku přesunutí ruských sil do Asie část polských aktivistů koketovala. Dmowského „tokijská mise“, při níž se mu podařilo zabránit paralelnímu vypuknutí občanské války Rusů s Poláky během konfliktu s Japonskem⁷⁴, představovala v podstatě jednu z prvních výrazných demonstrací polské (respektive Národně-demokratické) ochoty zachovat účelovou věrnost ruskému impériu s očekáváním, že z ruské strany nezůstane tato akce bez odezvy.

⁷³ Na ruské straně kromě uvedeného P.B.Struveho varoval před německou expanzí svým článkem Drang nach Osten petrohradský novinář a pozdější účastník pražského přípravného sjezdu Vergun, v polských kruzích se největším „Catonem“ Německa stal předseda Národních demokratů Roman Dmowski, jehož výrazná apelativní role proti germanismu je předmětem následující podkapitoly (pozn. J. K.)

⁷⁴ „...w memoriale, złożonym Komurze 20 lipca, Dmowski dowodził, że powstanie nie ma szans na sukces. Klęska, podobnie jak poprzednie, pociągnęłaby za sobą trwały, ciągnący się całe dziesięciolecia upadek ducha...“, Kawalec, K.: Roman Dmowski, Warszawa 1996, s. 92.

Dmowského koncepcí, pomocí níž se podařilo obrátit „kormidlo“ mainstreamového proudu polské politiky⁷⁵ v ruském záboru směrem k dohodě s Ruskem, sice nevycházela pouze z realistických propočtů srovnávajících reálnou sílu polského a ruského národa, ale výrazně tlumila tradiční polský romantický idealismus ve prospěch umírněného pragmatismu. Ideolog Národních demokratů (tzv. Endecji) odmítal zakládat otázku budoucnosti identity svých krajanů na nejistých a vysněných představách polské spravedlnosti vyvoleného národa⁷⁶, který jednoho dne prokáže svou pravdu, tak jako se ukázala „pravda Kristova“. Mesianistické pojetí národa, ztotožňující vlastní osud s osudem vykupitelů, kteří musí trpět, vedlo dle Dmowského ke zhoubné pasivitě, neboť hájení omílané fráze „*lepszą niewolą, niż panowanie nad innymi*“⁷⁷ sice Polákům zachovávalo morální kredit, ale zlepšení jejich národnostní situace nepřinášelo. Pro konec tohoto paběrkování a nastoupení cesty vedoucí ke skutečnému povznesení polského národa apeloval předák Endecji k reálnému vnímání soudobé situace, namísto uvažování v intencích spravedlnosti a křivdy poukazyval na nutnost pojmání mezinárodní arény jakožto otázky síly a slabosti, v níž Poláci najdou své místo za předpokladu pozitivní pragmatické práce⁷⁸.

Důraz, jenž byl Dmowskim kladen na problematiku mezinárodního systému, respektive ruských zahraničních vztahů, zeširoka souvisel s možným řešením polské otázky, přestože jakákoli snaha o internacionalizaci tohoto problému vyvolávala u ruské strany nepřekonatelný odpor. Role mezinárodních okolností však nebyla Endecjou zamýšlena a akcentována v tradiční negativní podobě (tedy snahou o aktivizaci západních států proti Rusku), ale naopak pozitivním vymezením působení ruského impéria jakožto ochránce slovanských národností, Poláky nevyjímaje, před sjednocujícím úsilím Německa ve střední Evropě. Operovala-li tedy předchozí generace Poláků s mezinárodními poměry v revolučním

⁷⁵ O jak výraznou proměnu se jednalo, dokládá například část stanov Polské ligy, tedy uskupení, z něhož se Národně demokratická strana vyprofilovala, z 90-tých let 19. Století, v nichž se jasně hovoří o iredentistických cílech polského národa: „...úkolom Ligy jest přizpůsobiti a seskupiti všechny síly národní za účelem získání neodvislosti Polska v hranicích před roztržením na základě federativním...nespouštějíc s oka ani těch částí „*rzeczy pospolitej*“, které dříve od ní odpadly...“, cit.dle: Brož, R.: Politické proudy v současném Polsku, In: Slovanský přehled VII., 1905, s. 402.

⁷⁶ „...ta neumiejętność myślenia o sprawach własnego narodu w taki sam sposób, w jaki się myśli o narodach innych, z konieczności doprowadza nad do traktowania swej społeczności, jako narodu wyjątkowego, istniejącego poza wszelkimi prawami społecznymi, narodu słowem wybranego. I tu leży główna przyczyna skłonności do mesjanizmu u pewnej części dzisiejszego pokolenia...“, Dmowski, R.: Myśli nowoczesnego Polaka, Warszawa 1989, s. 17.

⁷⁷ tamtéž, s. 15.

⁷⁸ „...z konieczności musimy zacząć myśleć tymi samymi kategoriami politycznymi, którymi myśli dzisiejszy człowiek cywilizowany, a mając już w ogromnym zakresie stosunków tę samą miarę, dla obcych, możemy już do pewnego stopnia oceniać naszą względną wartość, siłę, przydatność do życia, zdolność do postępu, zdawać sobie sprawę z tego, na czym polega наша odrębność, наша indywidualność narodowa...“, tamtéž, s. 19.

stylu – získání spojenců, tažení proti Rusům a vymožení se svých práv, převrátil Dmowski tento přístup způsobem – získání spojenců v Rusku, vyřešení otázky polských národních práv jako domácí záležitosti Rusů a Poláků a následné společné čelení západní hrozbě. Kromě zhodnocení vlastních sil ke konfrontaci s Ruskem jako nedostatečných se tedy jako přední motivace polské národně-demokratické politiky k dohodě s Rusy jevílo příznačné vnímání Německa jako soudobé hrozby číslo jedna⁷⁹, jež bylo díky hakatismu v Poznaňsku společné všem polským záborům⁸⁰.

Polská politika, dlouhodobě zmítaná mezi dvěma mlýnskými kameny rusifikace a germanizace a odmítající přijmout asimilaci s vládnoucím národem, slavila úspěch v tom smyslu, že ani jedné ze záborových velmocí se trvaleji nedařilo pacifikovat požadovaná území a přimět jejich obyvatele ke ztrátě polské identity. Za této situace Dmowski předpokládal, že tlak ze strany záborových velmocí nebude z jejich strany možné udržovat dlouhodobě, přičemž ve svých úvahách rozdělil historické území Polska dle toho, jakou strategickou roli daná oblast hrála pro záměry jednotlivých záborových mocností. Zatímco otázka pacifikace a unifikace Poznaňska z pruské a východních oblastí Rzeczypolité z ruské strany představovala pro obě velmoci klíčovou záležitost, ať už z politických, vojensko-strategických či ekonomických důvodů, území samotného Polského království, zbavené svébytnosti po revolučním vystoupení 1863, hrálo až druhořadou roli. Z toho důvodu Dmowski přicházel s myšlenkou, že snaha ruských kruhů o rusifikaci této oblasti se nejen mívá účinkem, ale je zbytečná, neboť Rusko primárně potřebuje pouze území původních skutečných záborů. Konec tvrdého kursu ruské politiky vůči Království by tak nepředstavoval ústupek či porážku, nýbrž pouhé konstatování faktu, že Rusové Polákům nepanují a ani panovat nemusí, což odpovídalo i představě části ruských pokrokových kruhů, např. pojetí Borise Čičerina, jenž oproti násilnému sjednocování upřednostňoval mravní obrodu společnosti a kritizoval ruskou vládu za snahu předělat polské území v gubernii⁸¹. Ruská

⁷⁹ Skutečnost, že v myslích Poláků stále existovalo vědomí síly německé armády, již se podařilo během několika let porazit evropské soupeře a docílit tak sjednocení střední Evropy v německých rukách, v kombinaci s nedávno prokázanou slabostí ruských zbraní ve válce s Japonci vedlo Dmowského k formulaci stanoviska: „...*Za těchto mezinárodních poměrů jest zřejmo, že největší nebezpečství národu polskému hrozí nikoliv od Ruska, nýbrž od Německa... Němci směřují k odnětí Polákům těch kulturních a hospodářských prostředků, jež jsou nevyhnutelný k udržení národní samostatnosti a životu o vysoké kultuře, chtějí národ zproletarisovati... Vědomí tohoto nebezpečství německého rozšířilo se v celém Polsku a celý polský národ považuje dnes Německo za svého hlavního nepřítele...*“ Dmowski, R: Německo, Rusko a otázka polská, Praha 1908, s. 81-82.

⁸⁰ více o hakatismu a vnímání německé hrozby z pohledu Poláků v předchozí kapitole (pozn. J. K.)

⁸¹ „...*Avšak jestliže my, povzbuzeni mravním citem, chceme podati ruku bratru, padnuvšímu našimi údery, myslím, že musíme to učiniti ne s pokořováním, ale s láskou...*“ Na místo toho, aby rozdělilo to (ruská vláda pozn. J. K.), co jest přirozeně

motivace k dohodě s polskou reprezentací měla být krom toho hnána i vědomím rusko-německé konkurence a řevnivosti. Doba velmocenské loajality ve stylu Spolku Tří císařů byla dávno mrtvá a soudobým aktérům začínalo být jasné, že ruským zahraničně politickým plánům v Evropě stojí na předním místě v cestě německý „Drang nach Osten“. Za této situace se Dmowskému jako logické vyústění ruských strategických snah jevil požadavek brzkého vyřešení rusko-polského antagonismu, díky němuž mohlo ruské impérium opět získat neposkvrněný punc ochránce Slovanstva a dostat na svou stranu jak nespokojené Slovary z Rakouska-Uherska, tak poznaňské Poláky z německého područí⁸².

Souvislost rusko-polského problému se slovanskou otázkou tak pomalu přestávala být „věčně bolestivou ranou“, ale začala získávat vzájemně využitelný potenciál. Přestože nejvýraznější snahy o slovanskou spolupráci na přelomu 19. a 20. století vycházely v polském prostředí především z kruhů kolem krakovského Klubu Ślowiańskiego, a přestože Dmowského primární zájem setrval na pozicích zisků polského národa, nezůstala změněná politická koncepce Národních demokratů od slovanské politiky oproštěna. Vize liberalizovaného Ruska, jež neruským národnostem umožní svobodný rozvoj, díky čemuž dojde k jejich dobrovolnému přilnutí, nebyla Dmowskému cizí, i on však pro tuto chvíli rozlišoval mezi slovanstvím ruských slavistických kruhů a účelovým slovanstvím oficiálních vrstev, z jejichž strany hrozilo zneužití slovanské spolupráce ve prospěch velkoruských idejí. Za pravého slovanofila bez postranních úmyslů mohl být prizmatem polského politika považován jen ten, kdo neváhal upřednostnit slovanský zájem proti záměrům ruské vlády, tedy ten, kdo dokázal vystoupit z hranic ruského nacionalismu⁸³, vzepřít se snaze učinit z Ruska homogenní národní stát a namísto toho liberálním přístupem usilovat o silné ruské impérium⁸⁴. Dmowskému se podařilo již na tomto místě v podstatě vystihnout neuralgický bod nastupujícího

rozděleno, umínilo si násilně slíti to, co se slíti nemůže“, Černý, A.: K otázce shody rusko-polské, In: Slovanský přehled II., 1900, s. 418, 420.

⁸² „...povznesení hlavy národa polského znamenalo by postavení hráze rozpínavosti a v důsledcích toho otřesení jeho úlohy v říši německé...pro Německo jest důležité, aby německý živel v Rakousku neztratil převahy, pro Rusko, aby Rakousko neprovozovalo slovanskou politiku, aby Rusko mohlo zůstat jediným představitelem Slovanstva...“, Dmowski, R: Německo, Rusko a otázka polská, Praha 1908, s. 15,22.

⁸³ „...ruské slovanofilství...pokud bude nadále mít slovanskou rétoriku, musí jít polskou cestou proti vládě, pokud však vláda nebude brát ohledy na Poláky, musí skončit se svým slovanstvím v zahraniční politice...“, tamtéž, s. 35.

⁸⁴ „A bude-li chtít při svých slabostech, nedostatku sil kulturních dále celé to prostranství od Kališe po Vladivostok považovat za Rusko a předělavat na Rusko, ukáže se záhy, že na takový úkol jest Rusko příliš velké. Říše tedy za těch rozměrů, jaké mu daly dějiny posledních dvou století, má jen jedinou záchranu před sebou, jedinou cestu k ozdravení uvnitř a obrození své vnější moci – zásadní změnu své povahy a směru svého rozvoje. Nemůže zůstatí státem jen jednoho ruského národa, vnucujíc všem ostatním svou kulturu a svá zřízení – do práce musí být povolány síly ostatních národů stejně s ruským.“, tamtéž, s. 60.

novoslovanství, neboť otázka vracející se volby mezi slovanskou spoluprací o sobě a slovanským sblížením sloužícím k emancipaci jednotlivých národů začínala opět nabývat na důležitosti. Přístup polské strany Národních demokratů v tomto ohledu bylo sice možné kritizovat z vlastních pozic, poněvadž idea slovanské sounáležitosti stále zaostávala za národním zájmem, ale přední překážka v cestě polsko-ruského smíření, potažmo v odstranění mezislovanských sporů, se alespoň na polské straně začínala drolit. Národní demokracie s Dmowskim v čele svým odmítnutím předchozí tradice romantické nesmiřitelnosti vytyčila polskému usilování nový směr.⁸⁵

2.2.3 Námluvy Rusů s Poláky

2.2.3.1 Jednání s liberály

Vstup polských reprezentantů ochotných jednat s ruskými protějšky o postavení vlastního národa v rámci ruské říše⁸⁶ sice znamenal výrazný přelom v „prolamování polsko-ruských ledů“, neboť polská národní reprezentace byla de iure uznána za právoplatného parlamentního partnera, pro samotná rusko-polská vyjednávání však svolání Dumy nepředstavovalo startovní čáru. Šance na obrodu ruské společnosti motivovala Dmowského Endecju k pokusům o společnou řeč s ruskými liberály (tedy tím proudem, od něhož se pokus o reformy očekával především) již v době před vyhlášením Říjnového manifestu a následným počátkem parlamentarismu. Za první vzájemné kontakty umírněné polské strany a ruských pokrokových kruhů lze považovat setkání v Paříži během listopadu 1904 v rámci konference ruských opozičních stran, při níž byla primárně projednávána otázka porušení konstitučních práv Finska⁸⁷. Vzájemná jednání Dmowského s Pilsudskim na jedné a Struveho s pozdějším předsedou ruské strany Konstitučních demokratů - Miljukovem na druhé straně se sice dotkla polskou elitou tolik očekávané problematiky autonomie, již v tomto momentu se však zároveň

⁸⁵ „Dříve národ viděl jen dvě cesty, buď zbrojné povstání – nebo úplné vzdání se a smíření s nejhoršími podmínkami. Nyní však našel novou cestu, pochopil, že může ve všech třech státech bojovat o svá národní práva, podmínky rozvoje a občanská práva....na cestu omylů, někdejších povstání ani pokořujícího vyhledávání milosti vlád se vrátiti nemůže. Musí se vyznačovat energií a vytrvalostí, spojenou s otevřeností a rozvahou, jaké přísluší politice národa kulturního a životního, vědomého svého dějinného poslání. Také poměr Poláků k jednotlivým státům jichž poddanými byli, se nyní ustálil. Pochopili, že obnovení samostatného státu jest neproveditelným a každé podnikání v tom směru bylo by sebevražedným. Uznání příslušnosti k státům přijato bylo za základ programu politického, domáhajícího se v každém z nich jak nejlepších podmínek národního rozvoje, tak uznání národních práva.“, tamtéž, s. 77.

⁸⁶ Reprezentativnost voleb do první Dumy byla poznamenána jejich bojkotem ze strany polských socialistických stran, které podobně jako v případě rusko-japonského konfliktu stály buď na straně národního odporu (Józef Pilsudski) nebo na pozici revolučního socialismu (Rosa Luxemburgová), ze zásady odmítajícího připustit handlování mezi národy. Složení První Dumy tak odráželo pouze částečnou, byť většinovou, vůli Poláků z Kongresovky, když všech 34 poslanců Polského království (mimo Poláků ze samotného ruského záboru) bylo tvořeno členy Národní demokracie (pozn. J. K.)

⁸⁷ Černý, A.: Otázka autonomie království polského, In: Slovanský přehled VIII., 1906, s. 101.

projevil zásadní rozpor ruského reformačního proudu, spočívající v preferování liberalismu a současném setrvávání na nacionálních pozicích. Příznačný problém, který následně trvale ovlivňoval vzájemná jednání ruských představitelů s neruskými národnostmi v Dumě⁸⁸, se tedy latentně projevil již v Paříži především v podobě vyjádření Miljukova, který se obával, aby v Paříži nezašli příliš daleko. Polsko-ruské vyjednávání tak bylo prozatím omezeno na vzájemná ujištění o společném postupu proti stávajícímu režimu a na vágní příslib garance svobodného rozvoje národností.

Snaha po dorozumění však s postupnou proměnou nálad v ruské společnosti pokračovala, stěžejními pro následnou ochotu Poláků k vstupu do Dumy a pokojným parlamentním jednáním se ukázaly výsledky jednání ruskopolského sjezdu v dubnu a všeruského sjezdu zástupců měst a zemstev v září 1905. Polský přístup byl během dubnových jednání charakterizován uznáním jednoty ruského státu, za nějž požadovali reciproční příslib autonomie z ruské strany, jenž by Polskému království umožnil účast v ruském parlamentě, ale zároveň zaručil zvláštní sněm ve Varšavě, volený na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasování. Ochotu Poláků spolupracovat s liberálními silami vyjádřil pregnančně krakovský žurnalista Zdziechowski, když ve svém projevu naznačil skutečnost, že za současné situace existuje pro Poláky jediná cesta – dohoda s ruskými pokrokovými silami⁸⁹. Přestože polská očekávání ruských ústupků za jejich jednoznačnou garanci setrvání v rámci ruského státu nebyla přehnaná, Miljukov i během dubnového sjezdu varoval své kolegy, aby „*při řešení polské otázky nezašli za jistou hranici...*“⁹⁰ Ačkoliv výsledky sjezdu byly v otázce ruského schválení suverenity Království slibné, závěrem vyhotovená deklarace detaily otázky polské autonomie pouze odložila⁹¹.

⁸⁸ Charakteristicky se tento přístup projevoval právě v citlivé otázce polské autonomie, během jejíhož projednávání ruští liberálové stáli na pozicích, podporujících možnost kulturní autonomie, avšak odmítajících samostatný politický vývoj Polska. Zdůvodnění tohoto postoje vycházelo předně z pochyb o státotvorném potenciálu Poláků, jehož absence opravňovala Rusy k tezi, že pro slabé neruské národy je dobrovolné přistoupení k reformovanému a liberálnímu Rusku výhodné., Miljukov, P. N.: *Národnost, její vznik a vývoj je zvláštním zřetelům k poměrům slovanským*, Praha 1930, s. 68.

⁸⁹ „...*Jedno jest nám jasno, že vy, pánové, jevíte se jedinými našimi přáteli v Rusku, pročťž jsme povinni podle možností jíti ruku v ruce s osvobozeným hnutím, Vámi vedeným...*“, cit.dle: Černý A.: *Na prahu velké doby. K současným událostem v Rusku*, In: *Slovanský přehled VII.*, 1905, s. 440.

⁹⁰ Chmielewski, E.: *The polish question in the Russian state дума*. Knoxville 1970., s. 28.

⁹¹ „...*Rozpoznávajíc potřebu autonomie pro Polské království za předpokladu zachování státní jednoty a zastoupení v ruském parlamentě, ovšem se samostatným Sejmem, voleným na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného volebného práva bez rozdílu národnosti a vyznání, konference považuje za nutné odložit detailně určení hranic a rozsah autonomie do doby vypracování zevrubné studie, zabývající se touto otázkou.*“ (překlad J. K.), tamtéž, s. 29.

Rýsující se dohoda mezi představiteli ruských liberálů a polskou národní reprezentací byla koncem roku 1905 ztížena kroky vlády, jež se s rostoucí liberalizací obávala rozpadu jednoty impéria. Skrže generálního guvernéra Georgije Skalona tak počátkem listopadu vyhlásila nad deseti provinciemi Polského království válečný stav z důvodů údajného úsilí polských vůdců o ustavení nezávislého Polska, jenž byl včetně pozastavení platnosti carských reforem úřední vyhláškou posléze rozšířen na území celého Království (*viz příloha 1.*). Ministerský předseda Sergej Witte sice četné protesty proti tomuto opatření odbyl výsměšnou poznámkou na adresu Poláků⁹², avšak zavedení vojenského režimu vyvolalo mimo polské protesty odpor i z pozic ruského pokrokového proudu. Nemělo by uniknout pozornosti, že i přestože primární motivace k projevům nespokojenosti jak z polské, tak z ruské strany měla kořeny v liberální a nacionální argumentaci, nevyvarovala se zároveň slovanských apelů. Ať už úvodník ke Kurýru varšavskému nebo projev solidarity ze strany Sojuzu Sojuzov, ústředního výboru revolučně-konstitučního hnutí, akcentovaly příbuznost ruského a polského národa, jejichž svobodná součinnost povede k zisku Slovanů jako celku⁹³. Společná ruskopolská iniciativa podnítila následně polskou reprezentaci k vydání listopadové deklarace s národními požadavky (*viz příloha 2*).

Již během jednání o polské otázce, uskutečněnými před svoláním Dumy, se však na přímé světlo kromě sporných bodů mezi ruskou a polskou reprezentací dostala i demonstrace rozdílných postojů v rámci ruského liberálního proudu. Krátce po příslibení parlamentarismu se v rámci ruských reformačních sil zformovala dvě nesocialistická, státoporná a konstituční hnutí, jejichž společný cíl byl tvořen snahou o vytvoření silného parlamentního Ruska, jež se ovšem zároveň odlišovaly jak v míře předpokládané spolupráce s vládou, tak právě například v otázce přístupu k neruským národnostem impéria. Strana 17. října, označovaná jako okt'abristé a vedená veteránem burské války Alexandrem Gučkovem, byla již v době před svoláním Dumy v únoru 1906 připravena k jednotnému postupu s oficiálními kruhy, zatímco strana Konstitučních demokratů – Kadetů pod taktovkou výše

⁹² „Stýskáte si, pánové, na naše vládnutí, ale bylo by vám lépe pod jinou, cizí vládou?“, cit. dle: Černý, A.: Otázka autonomie království polského VIII., In: Slovanský přehled, 1906, s. 106.

⁹³ „Doufáme však, že politika ta nedojde podpory osvobozeného národa ruského, který cítí a rozumí, že spolu s námi má vytvořiti živou sílu, na jejímž základě má budoucnost stavěti mohutnou budovu obrození Slovanstva a skrze ně Evropy...“, úvodník Kurýru varšavského ze 13.11. 1905, cit. dle: Černý, A.: Otázka autonomie království polského, In: Slovanský přehled, VIII., 1906, s. 106, „Nikdy už jakýmkoli ústupkům nepodaří se znepráteliti dva bratrské národy, bojující za společné blaho! Rána, zadaná Polsce, jest ranou, zadanou celému osvobozenému hnutí Ruska, její utrpení pod těžkou, ozbrojenou rukou budou utrpení našimi, její bolest naší bolestí!“ (prohlášení Sojuzu Sojuzov, pozn. J. K.), Černý, A.: O slovanské vzájemnosti v době přítomné, In: Naše doba XIII., 1913, s. 808.

uvedeného Pavla Miljukova postupně nabírala opoziční, byť státotvorný charakter⁹⁴. Předpoklad, že vzájemná koexistence obou liberálních uskupení, tedy potencionálních spojenců proti konzervativcům a socialistům, na půdě Dumy nebude snadná, se prokázal již při postoji jednotlivých lídrů obou stran během ruskopolských sjezdů. Zatímco Miljukov sice kvůli obavám ze ztráty přízně ruských voličů zastával obezřetná stanoviska a nehodlal činit prohlášení, která by vzbuzovala nadšení u polské strany, postavil se Gučkov od počátku přímo proti rusko-polskému smíru, založenému na dohodě dvou rovnocenných partnerů. Uznával-li Miljukov oprávnění polského národa k prosazování kolektivních národnostních práv s určitou mírou autonomie a odmítal-li jejich vehementní schválení především v souvislosti s obavami z výbuchu ruských nacionalistických vášní, odmítal Gučkov zvláštní práva pro národnostní menšiny ze své podstaty. Liberální pohled předsedy Okt'abristů uznával udělení práv Polákům jakožto ruským občanům, tedy těch práv, jaké měli užívat všichni obyvatelé impéria bez rozdílu národnosti včetně místní samosprávy, ale odmítal přidělit zvláštní národní práva a vydělit tak Poláky z „ruské obce“. Konflikt mezi prozatímní většinou kadetů a menšinovými okt'abristy se nepodařilo uhasit a do Dumy tak obě uskupení vstupovala s odlišnými přístupy, program kadetů vycházel z usnesení zářijového kongresu měst a zemstev a počítal tak kromě existence ruského parlamentu s pozdějším zavedením autonomního polského Sejmu, rezoluce okt'abristů oproti tomu schvalovala pouze místní samosprávu a odmítala autonomii⁹⁵. Otázka polsko-ruského smíření tak dávala tušit, že nadcházející pokusy o její vyřešení nebudou jednoduché.

2.2.3.2 Poláci v Dumě

Jeden z ústředních problémových bodů možné ruské-polské dohody, jehož závažnost vyvstala současně se svoláním zákonodárného shromáždění, byl tvořen skutečností, že zatímco Poláci (i díky bojkotu socialistických stran) vstupovali do Dumy s jednotným národním programem úsilí o autonomii a národnostní ústupky⁹⁶, složení ruských politických stran bylo různorodé a na možnost dohody s polskou reprezentací se kladně tvářily pouze některé z nich. Největší naděje byly z polské strany kladeny do Konstitučních demokratů pod vedením Miljukova, neboť právě toto liberální uskupení vstupovalo na půdu Dumy s usnesením ze zářijových a listopadových sjezdů zemstev, tedy tím ujednáním, v němž byla

⁹⁴ Švankmajer, M. a kol.: Dějiny Ruska, Praha 2004, s. 299.

⁹⁵ Chmielewski, E.: The polish question in the Russian state дума. Knoxville 1970., s. 31.

⁹⁶ „...w Polsce jest program tylko jeden, a mianowicie: uzyskać język polski w szkole, w sądzie i urzędzie i dążyć do autonomii Kongresówki. Ta „autonomia“, to maximum naszego programu...“, Koneczny, F.: Problem zgody z Rosyą, In: Świat Słowiański, 1907, s. 215.

obsažena otázka polské autonomie a jež bylo respektováno i ze strany Polského Kola⁹⁷. Již okolnosti týkající se samotného vstupu polských reprezentantů do shromáždění však dávaly tušit, že Konstituční demokraté, byť celkově nejsilnější stranou, budou nuceni lavírovat mezi důvěrou Poláků a nacionalistických Rusů, neboť polský požadavek na uvedení otázky autonomie během prvního zasedání, nebyl ze strany Kadetů oproti očekávání nijak reflektován⁹⁸. Polské rozčarování z kadetského přístupu bylo navíc prohloubeno odmítavým projevem Miljukova, jenž se postavil proti deklaraci Polského Kola ze dne 30. 4. 1906, v níž polská reprezentace zmiňovala skutečnost vytvoření Království polského mezinárodní úmluvou z roku 1815, zajišťující autonomní strukturu⁹⁹. Kritická pozice Miljukova v této záležitosti vycházela především z dobře známého ruského odporu vůči internacionalizaci polské otázky a z premisy, že pokud Poláci souhlasili se vstupem do parlamentu, museli počítat s tím, že rusko-polský problém bude řešen v rámci ruského impéria jako domácí záležitost a nikoli jako velmocenská otázka.

Prakticky jedinou demonstrací nového přístupu vůči neruským národnostem a vůči Slovanům obecně se tak v První Dumě stalo vystoupení liberálního vědce Maxima Kovalevského, jenž v souladu s předchozími snahami Svatkovského či Verguna vyslovil podporu malým slovanským národům a vyjádřil přesvědčení o ochranné roli ruské demokracie, respektující jedinečnost ostatních Slovanů¹⁰⁰. Přání se však v tomto případě stalo alespoň pro daný moment výrazným otcem myšlenky, neboť v konečné fázi První dумы bylo nastoupení umírněného směru spolu s problematikou polské samosprávy „smeteno ze stolu“. Konstituční demokraté, obávající se zneprátení si pravicovější části svých okřabristických liberálních spojenců, odmítli myšlenku autonomie s tím, že ruská říše sice musí zajistit rovná práva všem národnostem, ale nemíní poskytovat výjimečné ústupky. Ukázalo se tak, že i liberální křídlo ruského parlamentu přistupuje prozatím k národnostní problematice primárně z pozic síly impéria a jeho zájmů a nikoli na základě rovnocenného jednání a touhy po dorozumění.

⁹⁷ Termínem Koło se označovali polští poslanci z Království, popř. i z jiných částí říše polské národnosti, kteří byli na parlamentní půdě sdruženi v podstatě v parlamentní Klub, zachovávající solidaritu v postojích i při hlasování (pozn. J. K.)

⁹⁸ Łukawski, Z.: Koło polskie w rosyjskiej dumie państwowej w latach 1906-1909, Wrocław 1967, s. 21.

⁹⁹ Chmielewski, E.: The polish question in the Russian state дума. Knoxville 1970., s. 31.

¹⁰⁰ Ve svém projevu ruský liberál doslova odmítl Puškinovu tezi o „*slití se všech slovanských proudů v ruském moři*“ a zmínil vizi „*různých proudů, tekoucích vedle sebe ve stejném směru do širšího světa*“, cit. dle Vyšný, P.: Neoslavism and the Czechs 1898-1914, London-New York – Melbourne 1977, p. 55-56.

Výsledky voleb do Druhé dумы v určitém smyslu „zamíchaly kartami“, neboť zatímco počet polských zástupců zůstal nezměněn, respektive byl navýšen¹⁰¹, utrpěli kadeti výraznou volební ztrátu. Vzhledem k této okolnosti (jakož i k míře zklamání, kterou Poláci z přístupu kadetů v První dumě utrpěli) se polská reprezentace odhodlala ke kontroverznímu kroku, a sice k pokusu o přímou spolupráci s vládními kruhy s ministerským předsedou Stolypinem v čele. Za situace, kdy byl zákonodárný sbor trvale štěpen na pravicové a levicové křídlo, z nichž žádné nemělo jistou většinu a jež odmítala vzájemně vyjednávat, byla Duma pro vládní návrhy zablokovaná a Polské Kolo se tak dostávalo do pozice pomyslného jazýčku na vahách, jehož postoj byl rozhodující. Dmowski si tuto pozici, do níž se polský parlamentní Klub šťastně dostal, stejně jako skutečnost, že vláda potřebovala získat podporu pro návrh agrární reformy, dobře uvědomoval, z toho důvodu předseda Endecji podmiňoval polskou podporu vládnímu návrhu garancí samosprávy pro Království. V dubnu 1907 tak všichni členové Polského Kola představili v Dumě projekt autonomie Království Polského, uznávající polské země za nedělitelnou součást ruského impéria, jež by se však zároveň měla těšit rozsáhlým samostatným pravomocím jako např. vlastnímu Sejmu, soudnímu systému či rozpočtu¹⁰² (viz příloha 3).

Ani tentokrát se však liberální část parlamentu nepostavila na stranu předrevolučních spojenců z dob rusko-polských sjezdů, Miljukov za kadety pochyboval o možnosti realizovat takto široce pojaté požadavky, okt'abristé jejich přednesení označili za pokus o rozpad ruské jednoty a vyjádřili naději, že Duma návrh odmítne. Příznivějším se však nejevil ani přístup oficiálních kruhů, na něž se polská reprezentace v daný moment upínala nejvíce, obecné výroky premiéra Stolypina o „*zavedení samosprávy do určitých částí říše za podmínky uchování historických práv Ruska*“¹⁰³, nemohly polská očekávání uspokojit. I přesto ale Národní demokracie dostala nastoupené taktice a rozhodla se setrvat na vládních pozicích, když v klíčovém hlasování o odvodu armádních rekrutů souhlasila s odložením projektu autonomie a spokojila se pouze s ústupky v otázce mateřštiny jakožto výukového jazyka na polských školách. Rozhodnutí zachovat loajalitu komentoval v parlamentním projevu polský poslanec Henryk Konic, rovněž jeden z pozdějších neoslavistů, zdůvodňující polský postup při hlasování o armádních odvodech především společným zájmem ruského a polského

¹⁰¹ z celkově 34 polských poslanců (27 za Národní demokracii) se k Polskému Kolu připojilo ještě 18 poslanců polské národnosti ze západních oblastí Ruska (tedy z částí historické Rzeczypospolité), díky čemuž Poláci disponovali celkem 46 hlasy (pozn. J. K.)

¹⁰² Projekt autonomii Królestwa Polskiego, In: Świat słowiański, 1907, s. 374-378.

¹⁰³ Chmielewski, E.: The polish question in the Russian state дума. Knoxville 1970., s. 40.

národa – udržet silné stavy společné armády, *aby osud státu nezávisel na cizím vlivu*¹⁰⁴. Konicův výrok vcelku charakteristicky ukazuje, jakou cestu urazila polská stanoviska k řešení vlastní státoprávní problematiky - od pokusu vyvolat mezinárodní krizi, při níž by zahraniční velmoci donutily Rusko vrátit Polákům vlastní stát až k loajálnímu postupu s ruskou vládou, zabezpečující silnou pozici impéria.

Souvislost ochoty polských reprezentantů podílet se na slovanské spolupráci s jejich snahou o působení a dorozumění se na půdě ruského parlamentu dostoupila vrcholu v okamžiku rozpuštění Druhé dumy a především změny volebního řádu, v jejímž důsledku poklesl počet polských poslanců z 32 na 11. Vládní krok, ospravedlňovaný jako nutnost „zachování čistoty ruského ducha“¹⁰⁵ a radikálním způsobem diskriminující neruské národnosti, zpochybnil samotnou účelnost polského působení v Dumě – jinými slovy nastolil otázky, zda Poláci za dané situace mají šanci prosadit ty požadavky, s nimiž do parlamentu vstupovali a zda nenastal správný čas na opětovnou změnu taktiky. Prozatím sice polská politika udržovala nastoupený směr, díky čemuž zůstávala ruská vláda u jednacího stolu, s postupným odcizováním vládních kruhů a polských národních demokratů však došlo k jejich opětovnému sblížení s ruskými liberálními silami. Skutečnost, že jak Konstituční demokraté, tak Poláci, utrpěli v obou předchozích Dumách převážně ztráty a dostali se tak do druhořadých pozic, dovedla Miljukova znovu k obhajobě polských práv a Dmowského k vědomí, že parlamentní úsilí samo o sobě nestačí. Problematika rusko-polského smíření a s tím související polské svébytnosti tak hledala širší zakotvení, jež by uvedlo Poláky do pozice rovnocenných partnerů.

¹⁰⁴ „...*My bojujeme a nepřestaneme bojovat proti současnému systému vládnutí, ale nebojujeme proti státu nebo ruskému lidu... ochraňujeme nutnost silné armády pro Rusko. My Poláci si nepřejeme, aby náš osud v tomto státě závisel na jakémkoli cizím vlivu...*“, cit. dle tamtéž, s. 41.

¹⁰⁵ Záměry ruské vlády vylíčil ve svých vzpomínkách Karel Kramář, když jako důvod snížení počtu polských mandátů uvedl výrok ministerského předsedy Stolypina: „...*poněvadž nebylo lze dopustiti, aby musili Poláci zachraňovati nezbytnosti ruského státu a mohli se tím ještě před celým světem vychloupati.*“, Kramář, K.: Na obranu slovanské politiky, Praha 1926, s. 17.

3. Neoslavismus a polská participace

3.1 Iniciativa rakouských Slovanů

3.1.1 Anketa Máje

Přestože vzrůstající tendence k slovanské spolupráci na obrozené bázi nelze ohraničit přesným datem vzniku, je možné vystopovat určité iniciativy, jejichž působnost zapříčinila rozmach novoslovanství nikoli jen jako roztržitého proudu rozličných intelektuálních vědců a žurnalistů, ale jako formujícího se hnutí mezislovanských politických aktérů. Ať už skupina krakovského Klubu Słowiańskiego sdružená kolem novináře Zdziechowského či ruští pokrokoví slavjanofilové a politici typu Svatkovského a Miljukova – ti všichni dávali určitým způsobem najevo ochotu k dorozumění se s ostatními Slovany, avšak působili do značné míry jako „osamělé hlasy na poušti“, neboť jejich snahám chybělo širší zakotvení slovanské myšlenky v oficiálních kruzích mocenské hierarchie. Pokud bychom měli charakterizovat roli výše zmíněných skupin, nabízelo by se označení intelektuální elita, tedy pozice, jež se sice těšila vysoké společenské prestiži, avšak osamocena neměla výrazný dosah do aktuální politické sféry. Mělo-li dojít ke vzrůstu mezislovanské spolupráce v širším měřítku (nikoli jen v intencích různých oborů a podružných záležitostí, ale na bázi společného usilování o předem vytyčené cíle formou jednání jednotlivých národních reprezentací), bylo zřejmě zapotřebí nalézt vhodnou platformu, která by v tomto procesu prostředkovala a působila jako smírní soudce v případných sporech¹⁰⁶.

Určité šance na nalezení vhodného tahouna slovanské spolupráce se objevily v okamžiku parlamentarizace ruského impéria, neboť převaha liberálních stran ve svolané Dumě dávala naději, že Rusové promění svou dosavadní národnostní politiku tvrdé ruky a stanou v čele slovanského sbřatření¹⁰⁷ - určitou roli hrálo i přežívající vnímání Rusů jako jediných trvale nezávislých Slovanů. Průběh jednání v ruské Dumě dal však brzy najevo, že

¹⁰⁶ Tento názor vyjádřil např. slavný polský básník Adam Mickiewicz, jenž v tomto ohledu poukazyval na vhodnou roli Čechů, kteří jako jediní neměli údajně mezi Slovany nepřátele a mohli tak působit jako spravedliví smírčí slovanových sporů, Zdziechowski, M.: Po sjezdě slovanských novinářů v Krakově. Z dojmů slovanofila, In: Slovanský přehled, 1900, str. 92.

¹⁰⁷ Výrazný optimismus vyjádřil například předseda Národní rady české, Josef Herold, když poslancům svolané Dumy zaslal telegram, v němž projevil přání po ruské participaci ve slovanských záležitostech: „Slovanská Rus slaví dnes zahájení prvního zastupitelstva lidového. Národní rada česká pozdravuje...vřele zástupce Rusi v Dumě shromážděné a provází jednání Vaše vroucím přáním, aby svornou, rozvážnou a osvícenou prací Vaší položeny byly základy nového obrození a rozkvětu všeho národa ruského na další zdar a slávu Rusi i Slovanstva a na strach všem nepřátelům...“, Telegram Josefa Herolda k zahájení Dumy, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 324, Zahraniční styky s Ruskem 1906.

jak liberální ruské kruhy, tak představitelé polské Národní demokracie se sice zabývají rozřešením polské otázky jakožto palčivého bodu slovanské vzájemnosti, ale nejsou motivováni k uchopení slovanské spolupráce jako celku. Rozhodující impuls k obnovení slovanské vzájemnosti, založené na myšlence jednotného společného programu, o nějž by bylo usilováno, proto nakonec nevyšel z prostředí „obrozujícího se“ Ruska, nýbrž z českých žurnalistických kruhů v podobě zprvu nenápadné ankety, uveřejněnou redakcí beletristického časopisu *Máj* (viz příloha 4).

Anketa časopisu, iniciovaná redaktory Františkem Hovorkou a Josefem Kuffnerem, zpočátku nenaznačovala svůj potenciál rozhodujícího „hybatele“ všeslovanských záležitostí, už jen z toho důvodu, že původně byl její dosah omezen pouze na rakouské Slovany. Motivace redaktorů *Máje*, vylíčená v úvodním článku ankety, spočívala převážně v určitém paradoxu slovanské příbuznosti a vzájemnosti v teorii a praxi, kdy na jedné straně představovalo toto téma bohatou náplň diskuzí a deklarácí, na druhé straně však chybělo při praktickém prosazování požadavků jednotlivých slovanských národů v habsburské monarchii¹⁰⁸. Anketa českého časopisu si tak kladla za cíl zodpovědět dvě klíčové otázky potencionální slovanské vzájemnosti – zda mezi Slovany existují společné zájmy do takové míry, aby o ně mělo cenu společně usilovat a pokud ano – jakým způsobem v této věci postupovat?¹⁰⁹ Přestože úvodní článek, stejně jako text samotné ankety explicitně nehovořily o zamýšlené slovanské spolupráci jako o záležitosti pouze rakouských Slovanů, lze toto pojetí slovanské otázky vysledovat praktickými kroky redakce, neboť novináři *Máje* se s anketou obrátili pouze na osobnosti v hranicích rakouské monarchie. Došlé odpovědi byly postupně zveřejňovány na stránkách následných čísel časopisu (celkem 37 odpovědí v rozmezí čísel 28-42), přičemž škála jejich pohledů na uskutečnění slovanské spolupráce byla značně různorodá. V tomto kontextu je možné vyprofilovat dvě skupiny zastánců odlišných pojetí, jejichž spor o podobu obrozené slovanské spolupráce se stal dlouhodobou náplní diskuzí o neoslavismu. Na jedné straně tak zaznívaly názory, apelující na nutnost hospodářské a kulturní spolupráce oproštěné od politických témat¹¹⁰, na druhé straně naopak ty hlasy, které

¹⁰⁸ „Všickni Slované v říši neseme těžce stísňenost svého poměru, všickni mluvíme o svém podruží kulturním, všickni se navzájem co chvíli ujišťujeme o svých společných zájmech, které nám ukládají společný postup, ale stále se nikde nic nepodniká, aby ta „společnost zájmů“ byla jednou náležitě ujasněna a formulována!“, Anketa o slovanském postupu, In: *Máj*, 1906, č. 26.

¹⁰⁹ „...jeví se třeba, aby sjednáno bylo jasno v této otázce. Žádnoucná je odpověď dvěma punkty: Považujete společný postup mezi slovanskými národy v říši za možný a kterým směrem (ve kterém oboru)? Jak si představujete, že by společný postup nejúčelněji mohl býti zařízen a uskutečněn?“, tamtéž, č. 28.

¹¹⁰ Názor, že slovanskou vzájemnost je nutné pojímat především jako záležitost ekonomických vazeb vyjádřil například Dr. Alfred Zgórski, bankovní ředitel ze Lvova, nebo Dr. František Procházka, ředitel zemské banky v Praze, jenž poukázal na

zdůrazňovaly prioritu vyřešení sporných politických otázek¹¹¹. Kromě této kvalitativní roviny obsahu slovanské spolupráce se rozhořela debata i ohledně jejího rozsahu, neboť skutečnost, že redakce Máje oslovila anketou pouze rakouské státní příslušníky, se setkala s nevolí části dopisovatelů, kteří urgovali pojímat slovanskou věc jako celek a neomezovat ji hranicemi monarchie. Obzvláště citlivou se v tomto ohledu jevila složitost polské otázky, přesahující výrazně působnost rakouských Slovanů¹¹² - pestrost polských názorů v otázce sblížení Slovanů jak na rakouské tak mezinárodní úrovni dokládá ostatně i skutečnost, že všichni polští účastníci české ankety (celkem 3) vyjádřili k dané problematice naprosto odlišný postoj¹¹³.

Ačkoliv odpovědi jednotlivých zainteresovaných osobností vykazovaly značnou různorodost, odhodlala se redakce Máje v závěrečném čísle ankety k jejímu shrnutí, které mělo vyjádřit všeobecně platné tendence bez ohledu na rozdíly jednotlivých pojetí. V resumé ankety byly proto zcela pominuty odlišnosti týkající se jak podoby, tak rozsahu slovanské spolupráce a výsledek celého projektu byl shrnut do poněkud vágně vyjádřeného optimistického prohlášení. Jeho obsah konstatoval, že obavy ohledně okolností, které způsobovaly krach slovanské vzájemnosti včetně různosti národních jazyků a zájmů, byly anketou vyvráceny a zároveň byl prokázán společný zájem „*vybaviti slovanský živel říše z nadvlády živlu – neslovanského.*“¹¹⁴ Takto kladně zhodnocené shrnutí otázky slovanského

příklad „*rozvoje českého kapitálu a exportu, který nachází vědecké odběratele mezi ostatními Slovanů.*“ Nutnost vyhnout se politickým tématům zastával i vrchní soudní rada Věnceslav Hrubý, jenž ovšem ve svém příspěvku příznačně vyjádřil obrodné tendence nového slovanství – namísto tradičního preferování ruštiny jako předního dorozumivacího jazyka Slovanů postavil požadavek respektu všech slovanských jazyků jako sobě rovných: „*...upustíme od utopie umělého „jazyka všeslovanského“, ale i od myšlenky „jazyka diplomatického“... za to pokládejme všechny jazyky slovanské za svůj národní majetek...*“, Odpovědi Alfreda Zgórského, ředitele Krajoveho banku ve Lvově, Františka Procházky, ředitele Zemské banky v Praze a Věnceslava Hrubého, vrchního soudního rady, In: Máj, roč. 1906, č. 30 a 39.

¹¹¹ Na primát politických sporů nad ostatními (např. kulturními) otázkami poukázal Dr. Josef Herold, říšský poslanec a předseda Národní rady české: „*...v dnešní době již nestačí pouze slovanská idea sama o sobě, musí být podepřena praktickým zájmem, pro rakouské Slovanů je to dosažení politické moci...*“, či R.Zawiliński, ředitel gymnázia v Tarnově: „*...vzniká směsice cílů, směrů, snah a tužeb, síly jdou v opačném směru a sami se činí bezvládnými na prospěch věčných utiskovatelů Slovanstva...nutno stanovit společný cíl, kterým je zbavení se nadvlády, tedy nejprve politické a hospodářské, posléze kulturní zájmy...*“, Odpovědi Dra Josefa Herolda a R.Zawilińskiego, In: Máj, 1906, č. 38 a 34.

¹¹² „*...jak vystihnout i např. zájmy Poláků rakouských, nebude-li současně dbáno zájmů Poláků pruských a ruských?*“, Odpověď Jaromíra Hrubého, redaktora Národních listů, In: Máj 1906, č. 32.

¹¹³ Kromě výše uvedených A. Zgórského, preferujícího hospodářskou provázanost a R.Zawilińskiego, poukazujícího na primát politických témat, přispěl s odpovědí i T.Merunowicz, poslanec říšské rady, jenž v opozici proti oběma zpochybnil samotnou možnost slovanské spolupráce: „*na politickém poli nemůže býti řeči o trvalém sjednocenípřece každý národ žije v různých poměrech, druhým spolukmenům slovanským méně známých a lhostejných...*“, Odpověď Teofila Merunowicze, poslance říšské rady ve Vídní, In: Máj 1906, č. 31.

¹¹⁴ „*...zásluhou ankety vychází jako nejbližší úkol Slovanstva: ustrojiti síly na základě vlastní své, národní idey, opatřiti svému tělesu svoje zřízení, jehož prostředkem teprv bude lze dohodnouti se o společných zájmech národních a čeliti vytčenému velkému úkolu společným postupem...*“, Máj, 1906, č. 42.

postupu by však těžko vyvolalo širší ohlas, kdyby se redakce Máje na konci května roku 1907 neodhodlala oslovit výzvou Národní radu českou, aby na základě ohlasu ankety iniciovala svolání „sjezdu zástupců všech oborů kulturní práce slovanské s programem přiměřeným potřebám nynější doby“¹¹⁵. Teprve v tomto okamžiku se myšlenka opětovného svolání slovanského sjezdu dostala na odpovídající politickou platformu, jež mohla převzít odpovědnost za případnou realizaci.

3.1.2 Jednání na půdě rakouského parlamentu

Návrh na svolání slovanského sjezdu, jenž by se neomezoval hranicemi rakouské monarchie, byl by pořádán jakožto oslava šedesátého výročí sjezdu z roku 1848 a zároveň sloužil jako příprava pro plánovanou Slovanskou výstavu¹¹⁶, byl Národní radou důkladně projednáván 13. října 1907. I během tohoto jednání se projevil určitý rozpor v chápání slovanské vzájemnosti, neboť redakce Máje, vysvětlující ústy svých redaktorů Hovorky a Kuffnera své původní záměry ankety, stála i přes poněkud agresivní tón resumé ankety (viz výše) na umírněné pozici představy sice rozsáhlého, ale v konečné podobě pouze kulturního a oborového sjezdu¹¹⁷, s čímž nebyli zdaleka všichni smířeni. Podobně jako v případě ankety o slovanském postupu vystoupil na jednání Národní rady redaktor Národních listů Jaromír Hrubý s protichůdným pojetím slovanské spolupráce, které by nemělo být omezeno na kulturní a hospodářskou rovinu, ale mělo by v první řadě brát v potaz aktuální politické dění – jinými slovy organizovat slovanský sjezd, aniž by předem byla šance na urovnání rusko-polského antagonismu¹¹⁸, by bylo bláhové. Různost názorů na podobu slovanského sjezdu vyústila ve skutečnost, že Národní rada akceptovala plán na jeho svolání, ale pověřila zvláštní

¹¹⁵ Nečas, C.: Balkán a česká politika. Pronikání rakousko-uherského imperialismu na Balkán a česká buržoazní politika, Brno 1972, s. 43.

¹¹⁶ Ohlas slovanského sjezdu v revolučním roce 1848 byl výrazně znát jak v přípisu redakce Máje, tak v zápisech z jednání Národní rady české, kromě snahy o navázání slovanské vzájemnosti na nových svobodnějších principech lze tedy ve formujícím se proudu nalézt i odkaz ke skutečnosti, že slovanská spolupráce nepředstavovala novinku, ale zakládala se na trvalejším usilování: „...na základě usnesení včerejší poradní schůze o myšlence uspořádati příštího roku na paměť I. Slovanského sjezdu r. 1848 jubilejní slovanský sjezd v Praze, který by připravil půdu pro velikou Slovanskou výstavu v Praze v r. 1915...“, Porada Slovanský sjezd 1907, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 319 – Přípravný výbor.

¹¹⁷ „...účelem Slovanského sjezdu tohoto má býti bližší shoda, bližší dorozumění slovanských národů...Slovanský sjezd tento jest zamýšlen jako jakýsi slovanský festival s trváním několikadenním a všechny vrstvy i strany českého národa i slovanstva celého mají bráti na něm účast...“, Zápis o I. Schůzi o Slovanském sjezdu 1908, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 319 – Přípravný výbor.

¹¹⁸ „...slovanské otázce jsou největším nepřitelem spory politické, spor rusko-polský... (redaktor J. Hrubý – pozn. J. K.) byl by pro uspořádání Slovanského sjezdu, kdyby bylo možno na sjezdě řešit některou z těchto otázek politických...“, tamtéž.

výbor, aby mezi ostatními Slovy vysondoval ochotu ke vzájemné spolupráci pomocí listu, k němuž bylo přiloženo i shrnutí ankety Máje o slovanském postupu (*viz přílohy 5 a 6*).

Iniciativa českých žurnalistů, jakož i následné porady na půdě Národní rady vtiskly úsilí o svolání slovanského sjezdu prvotní oficiální úroveň. Podstatnou úlohu pro zformování novoslovanských idejí jakožto uceleného proudu s jednoznačnými cíli a především mezislovanskými kontakty však hrál zřejmě i podnět vyvolaný profesorem oděské univerzity - Alexandrem Borzenkem. Tato vzhledem k celkově nejasnému a zmatečnému jednání poněkud kontroverzní a nevýznamná osobnost¹¹⁹ se během roku 1907 obrátila otevřeným dopisem na ruského ministerského předsedu Stolypina s návrhem, aby ruská vláda převzala iniciativu ve slovanských záležitostech. Stolypin na tento list odpověděl zhruba o dva měsíce později, přičemž jeho diplomatická odpověď Borzenkův návrh nevyklučovala, avšak otázky slovanské spolupráce omezila na možnost kulturních kontaktů se striktním vyloučením politických témat. Mnohem prozíravější než oslovení ruského premiéra se však ukázal Borzenkův paralelní krok, při kterém ke slovanskému sblížení vyzval veřejné spolky i soukromé osoby jak v ruské, tak v rakouské monarchii¹²⁰ a zároveň je informoval o svém úsilí svolat a finančně zajistit slovanský sjezd.

Na půdě rakouského parlamentu se Borzenkova návrhu chopil starorusínský poslanec Markov, když na 27. listopadu 1907 svolal do Vídně poradu slovanských poslanců, na kterou se kromě polských zástupců z Haliče dostavili reprezentanti všech slovanských národů monarchie. Přestože porada byla svolána na popud Markova, hlavní hvězdou jednání se rychle stal mladočeský lídr Kramář, který svým (vzhledem k předchozímu ignorování ankety o slovanském postupu v Máji i samotného Borzenkova návrhu¹²¹ překvapivým, avšak

¹¹⁹ Dosud ne zcela adekvátně vyjasněný záměr profesora Borzenka vrhal stíny pochybností i na jeho současníky především kvůli skutečnosti, že oděský vědec zprvu velkoryse nabídl financování slovanských sjezdů, jakmile byl však zájem projeven, Borzenko se odmítl: „...Borzenko zanechal mi lístek v hotelu Londýn v Oděse, když četl v novinách, že přicházím přes Oděsu ze Sofie 1910, avšak já jsem neměl chuti poznati tohoto fantastického pána, jenž slíbených 100000 rublů na slovanské sjezdy neměl a tím méně je složil.“, Proces dra. Kramáře a jeho přátel, sv. 2, s. 12. Otázku, z jakého důvodu se oděský profesor odhodlal k oslovení širokého spektra slovanských osobností, lze zřejmě zodpovědět v souvislosti s vlivem německého ekonomu W. Sombarta, jenž ve svých úvahách vycházel z přesvědčení, že mezi kulturní dominancí rasy a počtem jejích členů je přímá úměra, vzhledem k populačnímu nárůstu Slovanů pak bylo možné předpokládat, že 20. století bude slovanskou epochou., Vyšný, P.: Neoslavism and the Czechs 1898-1914, London-New York – Melbourne 1977, p. 60

¹²⁰ Na ruské půdě se Borzenkův dopis setkal s největším ohlasem v Klubu veřejných činitelů v Petrohradě, složeném převážně z poslanců Dumy a místních hodnostářů, v Rakousku oděský profesor oslovil slovanské poslance v říšské radě – Hribara ze Slovinska, Markova z Haliče a Kramáře z Českého království, tamtéž, p. 61.

¹²¹ Kramář svůj předchozí nezáměr o formování novoslovanského hnutí později omlouval tím, že byl zaměstnán bojem o volební reformu, toto tvrzení však ostře kontrastuje s faktem, že reforma byla v té době již dávno uzákoněna a navíc od samotných voleb uplynulo již půl roku, Herman, K., Sládek, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971, s. 27.

impozantním) vystoupením v podstatě dokonale využil šanci okamžiku. Ať už Kramář vstupoval do rakouského parlamentu s vlastní představou nebo ji vytvořil během jednání, bylo evidentní, že strhnul pozornost na sebe, když se jak sám tvrdil „*cítil povinen zareagovat a nechtěně vyslovil celý novoslovanský program*¹²²“. Ve svém projevu ostře odmítl navazovat v novém slovanském sblížení na staré rusifikační vzorce a tradice násilného sjednocování slovanského světa, přičemž se dotkl i nejbolestivějšího místa slovanské vzájemnosti, když varoval před skutečností, že dokud k sobě nenajdou cestu ruský a polský národ, je pokrok ve slovanské vzájemnosti nemyslitelný¹²³. Citlivost polského přístupu ke slovanským záležitostem byla ostatně vyjádřena i v ohlasech, shrnujících průběh a výsledky vídeňského setkání¹²⁴, které kromě rozhodnutí o kulturní povaze plánovaného sjezdu zvolilo rovněž výbor pod předsednictvím Kramáře, jenž byl v této záležitosti pověřen průzkumem a vedením rozhovorů s představiteli nerakouských Slovanů.

3.1.3 Mise generála Volodimirova

Okamžik, kdy se profesor Borzenko obrátil se svým snažením na různé činitele slovanského světa, byl významný v tom ohledu, že tato aktivita pomyslně spojila snahy o slovanské sblížení probíhající dosud paralelně a nezávisle v ruském a rakouském prostředí. Vlna entuziasmu, která se mezi slovanskými poslanci zvedla po vídeňské listopadové poradě s Kramářovým charizmatickým projevem, na sebe nenechala dlouho čekat ani v kruzích ruských liberálů na půdě Klubu veřejných činitelů, kam Borzenkův dopis dorazil. Jednáním s oděským vědcem byl pověřen generál a vysloužilý profesor vojenské akademie Vladimír Volodimirov, jehož předchozí působení v otázkách slovanské sounáležitosti¹²⁵, jakož i politické přesvědčení¹²⁶ ho určitým způsobem předurčovaly, aby se stal výraznou figurou

¹²² Kramář, K.: Pět přednášek o zahraniční politice, Praha 1922, s. 27.

¹²³ „...řekl jsem, že my západní Slované musíme roztrhnouti všechna pouta se starým, oficiálním Slovanstvem a jeho Uvarovskou trojicí: samoděržavím, pravoslaviím a národností, že musíme se držeti nové trojice, demokratické, totiž svobody, rovnosti a bratrství, a hledati v Rusku ty, kteří by chtěli toto nové, svobodné slovanství...“, tamtéž.

¹²⁴ „...různé praktické návrhy byly také ihned přijaty. Hlavně to, že projektované sjezdy budou věnovány čistě kulturním otázkám a že třeba postupovati solidárně s Poláky...“, České slovo, 27. 11. 1907, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 24 - Souhrn přijatých návrhů a resolucí na přípravném Slovanském sjezdu v Praze.

¹²⁵ Generál Volodimirov se stal „upřímným Slovanem“ za poněkud pozoruhodných okolností takřka „ze dne na den“ a to v souvislosti s návštěvou pražského pátého všesokolského sletu ve dnech 28.6. - 1. 7. 1907. K této účasti se údajně nechal přemluvit redaktorem listu Ruský Čech Vondrákem při cestě vlakem, na sletu pak byl oficiálně přítomen jako reprezentant Petrohradu, Švihovský, V.: Slovanské sjezdy, In: Naše Doba, roč. XVI., s. 99.

¹²⁶ Volodimirov vystupoval v politických kruzích jako poměrně nevýznamný člen skupiny demokratických reforem, jež byla spřízněná s kadety, sám generál o svém politickém přesvědčení prohlásil: „...Patřím k tomu malému hloučku Skupiny demokratických reforem, jež sousedí na levici s kadety a na pravici s mírno-obnovlenci. „Když vám řeknu, že M. M.

slovanského proudu stojícího na obrozených základech. Přestože Volodimirov během krátké doby výměnou několika dopisů ztratil o iniciativě a zřejmě i o samotné osobě profesora Borzenka iluze¹²⁷, myšlenka svolání slovanského sjezdu se ze zájmu Klubu veřejných činitelů neztratila, následná plenární schůze byla věnována výhradně právě této záležitosti.

Při analýze jednání Klubu se nabízí určitá komparace s průběhem schůze Národní rady české z října roku 1907 (viz výše), během níž se vyprofilovala dvě odlišná pojetí – jedno, požadující vyvarování se politických témat a zaměření sjezdu výhradně na kulturní otázky a druhé, argumentující nutností řešit během sjezdu mezislovanské politické spory, nejcitelněji pak spor rusko-polský. I v případě porady Klubu veřejných činitelů se jeho členové názorově štěpili právě na základě otázky politizace či depolitizace sjezdu a na základě míry ochoty řešit rusko-polskou otázku. Zatímco návrh Verguna apeloval na naprostou izolaci plánovaného sjezdu od politických kruhů¹²⁸ a otázku polského přístupu řešil poměrně přezíravě¹²⁹, upozorňoval Fedorov (podobně jako v českém prostředí redaktor Jaromír Hrubý) na vhodnost primární dohody Rusů a Poláků na domácí půdě. V souvislosti s tím navrhoval založit Novoslovanský spolek s přístupem všech politických stran, na jehož půdě by došlo ke sblížení obou národů, zatímco Vergun za podpory Kovalevského urgoval za urychlené svolání sjezdu navázáním oficiálních styků s Klubem slovanských poslanců v Rakousku – tedy těmi činiteli, kteří se účastnili listopadové schůze ve Vídni. V jistém smyslu do opozice proti oběma těmto návrhům se postavil právě generál Volodimirov, jenž za primární úkol v organizaci obrozeného slovanského sblížení považoval zamezení vlivu starých panslavistických kruhů¹³⁰, obzvláště Slovanského dobročinného spolku, a pro oproštění se od politických rozmišek navrhl (na rozdíl od Verguna, který si představoval kooptaci delegátů převážně z řad Dumy) ustavení Všeslovanské ligy. Podoba tohoto spolku měla být vyjádřena širokou slovanskou spoluprací v jednotlivých oborech a aspektech jak na individuální, tak na kolektivní úrovni,

Kovalevský, Arsenjev a Kuzmin-Karavajev jsou členy naší skupiny, budete zajisté vědět, jaké je mé politické smýšlení...“, tamtéž.

¹²⁷ „...seznal (Volodimirov, pozn. J. K.), že Borzenko nemá vážných úmyslů, že je to povaha chorobná a že peněz dáti nemůže nebo nechce...“, tamtéž, s. 100.

¹²⁸ „...zamýšlený sjezd má být svolán celým ruským národem a ne určitou politickou stranu bez jakéhokoliv vlivu a pomoci vlády...sjezd se bude zabývatí jedině kulturními otázkami...“, Generál VI. Volodimirov, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 324 – Zahraniční styky s Ruskem 1906-1908.

¹²⁹ „...surová politika pruské vlády, postavení polského Kola ve Vídni, zeslabení vlivu vatikánského pohnou zajisté Poláky, aby nekladli nepřijatelných podmínek za své účastenství ve všeslovanském sjezdě...“, tamtéž.

¹³⁰ Svůj názor na činnost panslavistických kruhů v Rusku vyjádřil Volodimirov během svého pobytu v Praze: „...Možná že kdysi, pod Aksakovem a Chomjakovem, pracovali tyto Společnosti pro slovanský účel. Avšak nyní jsou pouze útočištěm pro pomatené šedesátileté staré dámy a osoby, které myslí jen na autokratického cara a snaží se konvertovat každého k pravoslaví...“, Vyšný, P.: *Neoslavism and the Czechs 1898-1914*, London-New York – Melbourne 1977, p. 67 (překlad J. K.)

politická témata měla být sice zařazena také, ale měla tvořit pouze jednu z klíčových oblastí¹³¹. Spory ohledně podoby slovanského sjezdu vyústily v rozhodnutí Klubu, spočívajícím v pověření generála Volodimirova, chystajícího se zopakovat svou pražskou návštěvu, vyjednáváním s rakouskými Slovaný.

Mise generála Volodimirova v rakouské monarchii se uskutečnila v dubnu 1908 a za stěžejní okamžiky jejího trvání lze označit jednak jeho působení v Praze na půdě české Národní rady a jednak konzultace s Poláky v Krakově a Varšavě při zpáteční cestě. Pozitivní ohlasy generálovy návštěvy v české metropoli byly spoluutvářeny skutečností, že Volodimirov se svým přístupem vymezoval nejen vůči starému pojetí slovanství, ale zároveň zpochybňoval tradiční roli Rusů jakožto hlavních „tahounů“ slovanského postupu právě ve prospěch Čechů jakožto dostatečně velkého a zároveň nekompromitovaného národa¹³². Během zavítání na zasedání Národní rady české ujistil české reprezentanty o připravenosti ruské strany podílet se na novém slovanském proudu s tím, že jím navrhovaná Všeslovanská liga by se měla postarat o trvalé narovnání rusko-polského sporu¹³³. Vzhledem k tomu, že totožné stanovisko tlumočil ruský host i při návratu do vlasti během zastávek v Krakově a Varšavě, byla reakce polské strany podobně příznivá jako české přijetí¹³⁴. Na polské půdě se Volodimirov pokusil nejprve získat pro ruskou iniciativu Zdziechowského skupinu Klubu Słowiańskiego, kde byl sice návrh poměrně vřele přijat, avšak v otázce dalšího postupu byl generál odkázán na stanovisko politické reprezentace ve Varšavě. Přestože i v této metropoli byla ruská výzva přijímána kladnými ohlasy, nebylo možné považovat otázku polské participace za definitivně rozřešenou, neboť ze tří politických uskupení Národní demokracie, realistů a pokrokovců, která se setkání s Volodimirovem zúčastnila, se myšlenka novoslovanského sjezdu setkala s bezvýhradným souhlasem pouze na straně národních

¹³¹ „...pod Všeslovanskou ligou myslím si nejširší seskupení všech demokratických slovanských, vůbec všech živlů, které pokrokovou cestou chtějí řešit otázku slovanské vzájemnosti. Myslím, že v této lize by našli stejně místo jednotlivci, jako celé korporace (městské rady, vzdělávací kulturní spolky, vědecké slovanské útvary, odborové průmyslové organizace, tělocvičné spolky, časopisy)...“, Čas, 4. 4. 1908.

¹³² „...Podnět, rozumí se, musí vycházet od většího mohutného celku, jenž nemaje žádného určitého zabarvení, dovedl by vzbudit důvěru různých směrů. Vám Čechům, kteří jevíte tolik nadšení pro slovanskou věc, vším právem patří právo podnětu. Snad město Praha by se mělo věci ujmout – doufám, že by to byl nejšťastnější začátek.“, Čas, 4. 4. 1908.

¹³³ „...nastává nyní nové období v Rusku a v celém Slovanstvu vůbec. Jeví se nutnost postavit slovanskou myšlenku na nový základ...povolen byl všeslovanský sjezd a zároveň tvoří se slovanská liga, jejímž účelem jest pracovati v duchu slovanské vzájemnosti a pro dohodu rusko-polskou...“, Zpráva o návštěvě generála Volodimirova v Praze, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 324 – Zahraniční styky s Ruskem 1906-1908.

¹³⁴ „...na zpáteční cestě se Volodimirov zastavuje v Krakově a Varšavě, aby seznal, že v polských centrech panuje smířlivá nálada a prostor pro jednání s Rusy na společném slovanském sjezdu...“, Švihovský, V.: Slovanské sjezdy, In: Naše Doba, roč. XVI., s. 101.

demokratů¹³⁵. Konkrétní krok směrem k samotné realizaci myšlenky slovanského sjezdu, a především k vzájemné spolupráci ruské a polské delegace byl učiněn Volodimirovým pozváním tří rakouských poslanců – Kramáře, Hribara a Glibovického na návštěvu Petrohradu, během níž měla být otázka slovanského sjezdu definitivně rozřešena. Kromě tří slovanských zástupců rakouské monarchie se generálovi podařilo přesvědčit k účasti na jednání i polskou Národní demokracii, tedy lídra polské politiky v ruském záboru, hledajícího po neúspěchu parlamentních jednání záchytný bod. Program novoslovanské spolupráce tak dostával zřetelnější kontury, neboť petrohradská jednání měla v určitém smyslu navázat na dosud neúspěšná rusko-polská vyjednávání na půdě Dumy s tím rozdílem, že tentokrát byli k účasti přizváni i neruští Slované v roli zprostředkovatelů.

3.2 Petrohradská domluva

3.2.1 Úloha Karla Kramáře

Výprava tria rakouských Slovanů do Petrohradu představovala již velmi konkrétní projev snahy o mezislovanské sblížení, poněvadž se nejednalo o omezenou záležitost jednoho slovanského národa (jako v případě jednání Národní rady české či Klubu veřejných činitelů), ale o pokus o domluvu různých slovanských národností, neomezený navíc hranicemi ruského či rakouského impéria. Ačkoliv cíl petrohradských setkání měl být zaměřen na spolupráci kulturní a ekonomické povahy¹³⁶, naznačovala očekávaná přítomnost ruských i polských umírněných zástupců, že politická témata ve smyslu řešení rusko-polské otázky budou chtít nechtít na pořadu dne. Skutečnost, že přes deklarovanou apolitičnost novoslovanské spolupráce získávala chystaná aktivita politický charakter, byla zřejmá i soudobým pozorovatelům - především kvůli zarážející převaze angažovaných politických činitelů v celém hnutí¹³⁷, později navíc vyšly najevo i postranní úmysly lídra delegace Kramáře, jenž krom všeslovanských hájil v Petrohradě i zájmy rakouské zahraniční politiky¹³⁸. Zaujatost,

¹³⁵ Ačkoliv generál Volodimirov psal po svém návratu do Petrohradu o nadšeném přístupu celé Varšavy k myšlence neoslavismu, vyjádřili během jednání především zástupci postępowců (pokrokové strany) značnou rezervovanost, Giza, A.: *Neoslawizm i Polacy 1906-1910*, Szczecin 1984., s. 86.

¹³⁶ Kramář, K.: *Pět přednášek o zahraniční politice*, Praha 1922, s. 27.

¹³⁷ Černý, A.: *Slovanské sjezdy roku 1908*, In: *Slovanský přehled XI.*, 1909, s. 10.

¹³⁸ Loajalita mladočeského politika vůči Rakousku se projevila ještě před odjezdem do ruské metropole, poněvadž Kramář celou akci nejprve konzultoval jak s ministrem zahraničí Beckem, tak ministerským předsedou Aehrenthalem. Postoj rakouské vlády byl v tomto ohledu veden především geostrategickým zájmem o balkánskou oblast, neboť aktivita slovanských poslanců s sebou nesla příslib opětovného sblížení konzervativních mocností Ruska a Rakouska, které by

respektive nekompetentnost delegace v tom složení, v jakém do Petrohradu odcestovala, byla ostatně předním terčem kritiky, neboť jednotliví členové nepředstavovali měřítkem nezaujatých slavistů vhodné kandidáty na zprostředkovatele, Kramář s Glibovickým byli obviňováni z rusofilství, Hribar z nedostatečného rozhledu ve slovanské problematice¹³⁹.

Příjezd delegace do Petrohradu 25. května 1908 se nicméně nesl ve znamení vzrůstu novoslovanské hvězdy, městská rada uspořádala na počest hostů recepci, na níž kromě vědeckých, žurnalistických a parlamentních činitelů zavítalo i několik členů vlády, včetně ministerského předsedy Stolypina. Otázku o jaké kruhy ruské společnosti by se měla vzájemná jednání opírat, se snažila delegace rakouských Slovanů řešit podobně jako polská reprezentace v Dumě, naděje na úspěch svého působení proto vložila v liberální kruhy ruské společnosti, převážně pak v Klub veřejných činitelů (na jehož pozvání přijela) a s nimi spřízněné zástupce politických stran Kadětů a Okt'abristů. Z této strany se ostatně nacházelo pro nově pojatou slovanskou vzájemnost dlouhodobě největší porozumění. Ať už touha po řešení rusko-polského sporu či obecně otázka svébytnosti neruských národností nacházely trvale ohlas pouze na středě ideologického spektra, levicové strany kritizovaly slovanskou vzájemnost z hlediska třídní podstaty společnosti jako nepodstatnou, tradiční pravicové a panslavistické kruhy oproti tomu podezíraly iniciátory neoslavistického hnutí z šíření revolučních a podvrtných myšlenek¹⁴⁰.

Přítomnost nejvyšších vládních kruhů na uvítací ceremonii přirozeně zvýšila prestiž slovanské návštěvy a zároveň přispěla k následně uskutečněnému přímému setkání Kramáře s premiérem Stolypinem a ministrem zahraničím Izvolským, během něhož mladočeský politik hájil výše zmíněný směr rakouské politiky, usilující o sblížení habsburské monarchie s ruskou

habsburské monarchii umožnilo uskutečnit plán dalekosáhlé výstavby železnice vedené ze Sarajeva do Uvaru a zacílené na Soluň, představující jakousi „bránu na blízký východ“. Premiér Aehrenthal si byl vědom, že novoslovanství skýtá potenciál pro přesvědčení Ruska, aby na úkor Srbska preferovalo v balkánské politice právě Rakousko: „...*nebylo by vyloučeno, že by neoslavismus mohl být naším cílům na Balkáně na prospěch. Rusko musí pochopit, že pro ně musí být nesrovnatelně důležitější silné Rakousko, v němž různé slovanské národnosti časem s přirozenou nutností domohou se většího vlivu než fantastické aspirace Srbska nebo Černé Hory*“, a proto vyslovil s Kramářovou misí souhlas. Skutečnosti, že do Petrohradu jede mimo jiné jako vyslanec rakouské zahraniční politiky, snažící se dosáhnout rusko-rakouské dohody, si byl ostatně vědom sám Kramář: „*k tomuto pokusu i k myšlence sblížení Ruska a Rakouska, jak jsem to formuloval ve Vídni baronu Aehrenthalovi*“, jenž svou loajalitu monarchii během pobytu vyjádřil návštěvou rakousko-uherské ambasády., Herman, K.: *Novoslovanství a česká buržoazie*, In *Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR*, Praha 1958, s. 276., Kramář, K.: *Na obranu slovanské politiky*, Praha 1926, s. 14-15., Vyšný, P.: *Neoslavism and the Czechs 1898-1914*, London-New York – Melbourne 1977, p. 84.

¹³⁹ Černý, A.: *Po slovanských dnech v Petrohradě a ve Varšavě*, In: *Slovanský přehled X.*, 1908, s. 439.

¹⁴⁰ Jeden z předních členů Slovanského dobročinného spolku dokonce neváhal označit delegaci rakouských Slovanů za „*praporečníky rudého revolučního neoslavismu*“, tamtéž, s. 444.

velmocí¹⁴¹. Pro rozvoj slovanské vzájemnosti a možnost realizace plánovaného sjezdu se ovšem mnohem přínosněji jevila skutečnost, že Kramář během rozmluvy s ruským premiérem nadhodil problematiku rusko-polského sporu, přičemž považoval Stolypinovo stanovisko vůči otázce polské autonomie za problematické, nicméně otevřené a do budoucna nadějně¹⁴². Mladočeský politik po petrohradské schůzce tvrdil, že původní předsudečné názory ruského premiéra na problematiku polské otázky, které považoval za *předpotopní*¹⁴³, se mu podařilo změnit, a že Stolypin Polákům dokonce přislíbil udělení volené místní samosprávy včetně zlepšení jazykové situace ve školství a úředních záležitostech. Pozdější neochotu ruské vlády realizovat tyto kroky Kramář vysvětloval těžkými překážkami, které se ruský ministerský předseda pokoušel marně zdolat, skutečnost, že vina nebyla na straně šéfa ruské exekutivy, dokládal poukazem k bohužel nedochovanému dopisu, v jehož obsahu ho Stolypin ujistil o dodržení svého slibu udělení autonomie Polsku¹⁴⁴.

Za situace, kdy vedoucí rakouské delegace pocíťoval ve věci polské otázky dostatečnou podporu ze strany nejvyšších vládních míst, odhodlal se vnést toto téma i do následné diskuze na půdě Klubu veřejných činitelů. Té se z ruské strany kromě předsedy Klubu Krassovského a pověřence Volodimirova účastnil i lídr Kadětů Miljukov či proslovanští žurnalisté Vergun se Svatkovským. Polskou participaci na přípravě slovanské spolupráce zajistil nezpochybnitelný lídr polské politiky v Rusku, předseda Národní demokracie Roman Dmowski s hrabětem Janem Olizarem, ovšem skutečnost, že oba účastníci hovořili v podstatě ústy národně demokratické strany za celý národ, se do budoucna jevila jako problematická, neboť - jak se ukázalo již při Volodimirově návštěvě ve Varšavě - nebyla

¹⁴¹ Kladný postoj Stolypina i Izvolského ve věci rakouského návrhu stavby sanžacké dráhy a rusko-rakouské spolupráce na mezinárodním poli vedly Kramáře k tomu, že pozdější oficiální dohoda mezi ruskými a rakouskými vládními představiteli v září 1908 v Buchlově pokládala za svou zásluhu: „*když jsem však řekl...že způsob ohlášení... neměl tedy znamenati něco osobního nebo věcného proti ruské vládě, uklidnil se zřejmě přes mnohé námitky, a důsledky bylo pak viděti, když se dále vyjednávalo mezi oběma kabinety a toto vyjednávání vedlo k – Buchlovu.*“, Proces dra. Kramáře a jeho přátel, sv. 2, s. 42.

¹⁴² „...*byl jsem u Stolypina, jak jsem nahoře řekl. Udělal na mě nejlepší dojem. Je to člověk čistě ruský, srdečný, pravdivý, otevřený, ke kterému cítím sympatie. Rád se poslouchá, ale poslechne také druhého. A tak jsme nemluvili ¼ hodiny nic jiného než o polské otázce a o Slovanstvu. On je nyní proti Polákům, ale já cítil, že to, co jsem mu říkal, udělalo na něho dojem...*“, Dopis Karla Kramáře Naděždě Kramářové z 27. 5. 1908, uloženo in: ANM, fond Kramář Karel 2, 2 2 2424. Rodinná korespondence.

¹⁴³ Winkler, M.: Karel Kramář (1860-1937) Selbstbild, Fremdwahrnehmungen und Modernisierungsverständnis eines tschechischen Politikers, München 2002., s. 181.

¹⁴⁴ „...*zjednal jsem souhlas nejen u Rusů a Poláků, nýbrž i souhlas ruské vlády k tomuto pokusu i k myšlence sblížení Ruska a Rakouska, jak jsem to formuloval ve Vídni baronu Aehrenthalovi a v Petrohradě ministru Izvolskému...bylo bohužel nutno zničit po mém zatčení dlouhý dopis, který mně poslal Stolypin na Krym v odpověď na mou žádost, aby urychlil zavedení zemstev a městské autonomie v carství polském, jež mně slíbil. V dopise tom žaloval na těžké překážky, které se mu kladou v cestu, ale znova naprosto formálně slíbil, že napřed zemstva Polákům dá.*“, Kramář, K.: Na obranu slovanské politiky, Praha 1926, s. 15.

otázka ochoty ostatních polských politických subjektů k akceptování neoslavismu zdaleka vyřešena. Problematika polské otázky, nastolená Kramáře, posunula vcelku nenápadně pozornost od projednávaných ekonomických a kulturních témat (jako například projektu Slovanské banky či Slovanské výstavy, které měly představovat explicitní a stěžejní okruhy slovanské spolupráce) k politické rovině slovanské vzájemnosti. Mladočech ruské zástupce v duchu Dmowského koncepce upozornil na změnu polského přístupu k otázce nezávislosti vlastního národa, která byla v důsledku vzrůstu německé hrozby odmítnuta, a zároveň označil polskou delegaci za nakloněnou slovanskému sblížení¹⁴⁵.

3.2.2 Dmowského proklamace

Na Kramářův projev navázal o něco později Dmowski, jenž v podstatě zdůraznil hlavní teze svého pojetí, spočívající v obavách z nástupu německého „Drang nach Osten“ a za přední národně demokratický proud polské politiky – tedy de facto za celý národ - deklaroval, že Poláci se vzdávají touhy po nezávislosti ve prospěch slovanského celku, jehož jednotným zájmům nesmí stát individuální prospěch v cestě¹⁴⁶. V podobném duchu podpořil myšlenku polské participace na novoslovanském hnutí i následně vystoupivší hrabě Olizar, který otázku polského úsilí o samostatnost označil z hlediska aktuálních mezinárodních poměrů za pošetilost, oslabující pozice Slovanstva i samotných Poláků, jejichž nezávislost by patrně vedla k podobnému konci jako v případě trojího dělení, tedy k opětovné ztrátě svobody¹⁴⁷. Oba polští delegáti tak pouze jinými slovy vyjádřili společný záměr – uznat nutnost a nezpochybnitelnost statutu Polského království jakožto nedílné součásti ruského impéria a namísto úsilí o národní svébytnost zaměřit své působení na slovanskou spolupráci.

Jakkoli překvapivě se mohla tato slova jevit z úst reprezentantů národa, který se během uplynulého století dvakrát chopil zbraně proti ruské nadvládě, není možné jejich

¹⁴⁵ „...zjistili (Poláci – pozn. J. K.), že jejich síla tkví ve Slovanstvu. Zvláště v Rusku je síla Poláků odvislá od moci ruského národa. Ve chvíli, kdy Poláci uznají nutnost ruské síly, nemohou ostatní neuznávat právo Poláků na kulturní a národní rozvoj...“, cit.dle: Giza, A.: Neoslavizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 86-87. (překlad J. K.)

¹⁴⁶ „...pozice Polska a jeho historické role...spočívá ve skutečnosti..., že hlavní bitva bude vedena na západě, proti německé rozpínavosti...přirozenými spojenci v této kampani jsou slovanské národy, které již dlouho čelí germanismu a které jsou stejně ohroženy jako my. Jejich úkol je naším úkolem. Z toho důvodu shledávám otázku – za jakých podmínek se Poláci zúčastní slovanského hnutí – za nepochopitelnou. Pro nás, opakují, je úkol Slovanů naším úkolem, bez podmínek a bez výhrad. Dnes jsme bojovníky za budoucnost Slovanstva a nebudeme klást žádné překážky na cestě slovanské jednoty...“, projev R. Dmowského, cit.dle: Vyšný, P.: Neoslavism and the Czechs 1898-1914, London-New York – Melbourne 1977, p. 86. (překlad J. K.)

¹⁴⁷ „...Polacy pragną szczerze wielkości i potęgi Rosji, ponieważ naród polski w swym bycie oprzeć się może tylko o potone państwo rosyjskie. Polska samodzielna byłaby w obecnych koniunkturach politycznych niebezpieczna przede wszystkim dla siebie samej. Z tym przesądem dążności polskiej do niezależności trzeba raz skończyć...“, projev hr. Olizara, cit. dle: Giza, A.: Neoslavizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 87.

spontánnost přeceňovat a naopak podceňovat skutečné záměry jejich tvůrců. Přestože síla ohlasu slovanské vzájemnosti byla značná a - konstruktivistickým pohledem viděno – i aktéři, kteří zpočátku slovanskou rétoriku pouze využívali k vlastním ziskům, mohli být pozitivním přístupem ostatních dobrovolně proměněni v upřímné Slovaný (v duchu hesla přesvědč svého soupeře o své lži a sám uvěříš, že je pravdou) – jeví se stanovisko lídra Národní demokracie k novoslovanské aktivitě jako výsledek pragmatismu a nikoli změny přesvědčení. Ať už nevydařená jednání o polské otázce v Dumě či postupné oslabování dosud neotřesitelné vnitrostranické pozice nutily Dmowského k bilancování, zda jím nastoupená cesta ke smíru s Rusy nebyla chybná. Za takové situace přišla pomocná ruka v podobě rozvoje spolupráce s ostatními Slovaný více než vhod. V tomto smyslu se zde nabízí určitá paralela mezi situací hlavních lídrů novoslovanství v českém a polském prostředí, protože jak Karel Kramář v pozici předsedy volbami oslabené mladočeské strany, tak Roman Dmowski, čelící vnitrostranické kritice, zjevně spatřovali v potencionálním úspěchu slovanské spolupráce upevnění vlastních pozic a obnovení otřesené prestiže. Už soudobí pozorovatelé petrohradských událostí poukazovali na nutnost vnímat pronášená slova polských představitelů objektivně a s rezervou, nikoli prizmatem slovanského nadšení, neboť v Dmowského projevu bylo možné kromě výroků o upřímném slovanství vystopovat i implicitní náznaky podmínek polské ochoty participovat¹⁴⁸. Pro účelovost polského stanoviska by mohl svědčit i fakt, který vyšel najevo až o několik roků později v souvislosti s působením Dmowského v exilu, kdy při setkání s budoucím československým ministrem zahraničí Benešem polský politik podotkl, že jeho zájem na novoslovanském hnutí byl podmíněn čistě národními zájmy¹⁴⁹.

Ať už byla motivace Národní demokracie jakákoli, v každém případě se jejím představitelům podařilo přesvědčit přítomné zástupce ostatních slovanských národů o ochotě podílet se na novoslovanské spolupráci. Vedoucí rakouské delegace Kramář dal průchod svému nadšení z polského přístupu jak v oficiální tak v soukromé rovině, když vzájemnou

¹⁴⁸ Na podmíněnost polského přístupu poukázal především český slavista Adolf Černý, který část Dmowského projevu interpretoval jako jednoznačné vyjádření touhy po polské svobodě a obnově polského státu v původních hranicích: „...úkol obhájce Slovanstva může Polsko splniti jen při rychlém rozvoji svých sil kulturních, proto chce za svobodu tohoto kulturního rozvoje zápasiti na celém prostranství Polska.“, Černý, A.: Po slovanských dnech v Petrohradě a ve Varšavě, Slovanský přehled X, 1908, s. 440. Podobně problematicky se může jevit i důvod, uvedený pro polskou účast hrabětem Olizarem, poněvadž rezignace na obnovu Polska kvůli neuspokojivým mezinárodním poměrům mohla vzbuzovat logickou pochybu, jak se Poláci zachovají, pokud se mezinárodní situace změní (pozn. J. K.).

¹⁴⁹ „...řekl mi to (Dmowski – pozn. J. K.) osobně v roce 1917 v Paříži výslovně, vykládaje mi, že na pražský sjezd šel nikoli pro nějaké slovanství, nýbrž jen proto, aby prospěl Polsku.“, Beneš, E.: Úvahy o slovanství, Praha 1947, s. 155.

ochotu jednat chápal jako počátek rusko-polského smíření, tuto iluzi později ostatně přejala i část rakouské veřejnosti¹⁵⁰. K ocenění polské ochoty ustoupit z dlouhodobě zastávaných pozic však došlo především i z ruské protistrany, kromě předpokladatelného ohlasu v ruském liberálním tisku, představovala mnohem překvapivější pozitivní ohlas reakce části pravicových kruhů ústy hraběte Bobrinského, jenž polskou delegaci nazval „*slovanskými bratry*“ a proklamačně se tak postavil proti soudobému článku, uveřejněnému v polooficiálním plátku *Rossija*, jehož autor vyjádřil pochybnost nad slovanským původem Poláků¹⁵¹.

Nejrozporuplnějšího hodnocení svého vystoupení se ovšem polský lídr dočkal z řad vlastního národa, když se kromě kritiky z konkurenčních politických stran nepostavila jednoznačně za projev svého předsedy ani Národní demokracie. Zatímco přední představitelé realistické a pokrokové strany (tedy těch subjektů, které se spolu s endecjou zúčastnili jednání s Volodimirovem) vyčítali Dmowskému především skutečnost, že v Petrohradě bez širší diskuse a jejich souhlasu hovořil jménem celého národa, kritizovala část Národní demokracie, sdružená kolem časopisu *Goniec*, pokus vlastního předsedy o slovanskou vzájemnost z čistě nacionálních pozic¹⁵². Problém s širší participací Národní demokracie jakožto hlavního reprezentanta polské politiky na novoslovanském hnutí byl navíc komplikován faktem, že tato strana přesahovala svou působností hranice jednotlivých záborů. Zatímco stanoviska ruské a pruské větve byla kladná, vyjadřovala haličská odnož strany ústy svého předsedy Stanisława Głabińskiego rezervovanost. Dokonce ani přední tahoun slovanské vzájemnosti v Haliči, Zdziechowského skupina Klubu *Słowiańskiego*, nedávala nad formováním obrozeného slovanského hnutí najevo patřičné nadšení, když na jedné straně kritizovala pasivitu polského

¹⁵⁰ „*Má řeč... prolomila led – pak Dmowski... a když řekl, že Poláci chtějí být Slovany a jít na sjezd bez výhrad, protože chtějí sílu Slovanstva – bylo všecko jako převráceno. My všichni byli šťastni...*“, Dopis Karla Kramáře Naděždě Kramářové, uloženo in: ANM Fond Kramář Karel 2, 2 2 2426. Rodinná korespondence, „...*Naši hosté z Rakouska dr. Karel Kramář, Ivan Hribar a dr. Glěbovický vykonali div: Polsko-ruský smír, zdá se, je uskutečněn...*“, Zpráva v *Neue Freie Presse* z 16. 6. 1908, cit. dle: Puškarev (ed.): *Karel Kramář a Slovanstvo*, Praha 1937, s. 28.

¹⁵¹ Ve svém projevu vyjádřil hrabě Bobrinski sounáležitost Rusů s polskou situací: „...*brzo budeme se loučiti se svými drahými hostmi, ale mne nezarmucuje toto loučení... pospěšťe na západ a cestou na březích Visly pozdravte od nás naše drahé bratry Poláky.*“, na rozdíl od článku v *Rossiji*, který Poláky označil za porobenou neslovanskou rasu: „...*kromě jazyka nemají s ostatními Slovany nic společného... jsou to slovansky mluvící cizinci... v zájmu Slovanstva musí Poláci zůstat na milost Rusku a cokoli s nimi Rusko provede ve vlastním zájmu bude pro Slovany výhodné...*“, cit. dle: Černý, A.: *Po slovanských dnech v Petrohradě a ve Varšavě*, In: *Slovanský přehled X.*, 1908, s. 441, 444.

¹⁵² Rebelující část Národní demokracie, nespokojená s linií Dmowského, nazvala snahu o participaci Poláků na novoslovanském hnutí „*orgią bezwstydu, pohańbieniem narodu, utratą resztek ambicji i godności, polityczną aferą*“, cit. dle: Giza, A.: *Neoslawizm i Polacy 1906-1910*, Szczecin 1984, s. 90.

přístupu, vyčkávajícího, co neoslavismus přinese a na druhé straně upozorňovala, že polské slovanství může existovat paralelně a nezávisle na novoslovanství¹⁵³.

Petrohradská jednání tak sice na jedné straně výrazně prohloubila vzájemnou důvěru zúčastněných polsko-ruských představitelů, na druhé straně však odhalila limity v rozsahu působnosti hlavního proudu národně demokratické polské politiky, který nebyl schopen svým vlivem zajistit širokou účast ostatních národních subjektů. Přitom participace různých aktivních vrstev polské společnosti hrála při deklarované kulturní a ekonomické povaze připravovaného sjezdu důležitou úlohu, bez jejichž akceptace by byl polský podíl na celé akci omezen pouze na politicky profilovanou národně-demokratickou linii. O to významněji, i když vcelku nenápadněji, se v tomto ohledu jeví aktivita rakouské delegace při zpáteční cestě z Petrohradu, během níž došlo ve Varšavě k vyjednávání s různými politickými seskupeními polského veřejného života. Skutečnost, že i ony byly konečně pozvány k jednacímu stolu, jakož i Kramářova záruka, podpořená samotným Dmowskim, že bez uspokojivého vyřešení polské otázky nebude nová slovanská vzájemnost myslitelná, přispěly k postupné ochotě realistických a pokrokových kruhů zúčastnit se plánovaného sjezdu v Praze, čehož si byl vědom i mladočeský lídr¹⁵⁴. Jestliže Dmowského petrohradské postoje tak znamenaly posun v rovině rusko-polské vzájemnosti, představovala teprve varšavská schůzka zřetelný zlom v ochotě širších polských kruhů podílet se na neoslavistické spolupráci, vyjádřený obeláním blízkého se sjezdu v Praze.

¹⁵³ Feliks Koneczny, redaktor Świata słowiańskiego - tiskového orgánu krakovské skupiny, apeloval především na změnu dosavadního přístupu polské strany „zobaczmy, co z tego będzie i stosownie do tego zobaczymy, jak postąpić“ v aktivní zapojení ve stylu „chcemy, zeby bylo tak, a nie inaczej“. Nezávislost původní snahy Klubu Słowiańskiego na ruské iniciativě vyjádřil následovně: „...my tego terminu technicznego dla siebie używać nie potrzebujemy... skoro w Rosyi powstał „neoslawizm“, jako antyteza dawnego panslawizmu, przyjmujemy to do wiadomości z radością, jako zbliżenie się do naszego programu i to znaczne – ale my do neoslawizmu nie należymy, mając program starszy...“, Koneczny, F.: Przed konferencją praską. In: Świat słowiański, 1908, s. 636.

¹⁵⁴ Zpráva ve Świata Słowiańskim hovořila o tom, že se Kramářovi ve Varšavě podařilo „wystawić most nad przepaścią pomiędzy starym słowianofilstwem, a tym nowym prądem słowiańskim, który nazwan neoslavizmem“, Świat słowiański, cit. dle: Giza, A.: Neoslawizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 93.

3.3. Přípravný sjezd v Praze – rusko-polský smír?

3.3.1 Sjezdové delegace

Přípravný slovanský sjezd, uskutečněný ve dnech 12. - 18. července 1908 v české metropoli a svým názvem odkazující k charakteru plánování „skutečného“ sjezdu do Moskvy na rok 1912 či 1915, předznamenával svým zaměřením i přes deklaraci čistě ekonomických a kulturních témat nepřiznanou nutnost řešit politické spory, v přední řadě pak polskou otázku. Tuto skutečnost podporoval především fakt, že při celkové organizaci a delegování jednotlivých zástupců se prosadila koncepce, dbající na převahu politické angažovanosti účastníků a na rovnoměrnost zastoupení politických proudů u jednotlivých národů¹⁵⁵. Ačkoliv v novoslovanském hnutí jako celku byl pražský sjezd vnímán teprve jako počátek snah o vzájemnost, tvořila setkání ruské a polské delegace a vzájemná výměna stanovisek obou stran vzhledem k následnému vývoji de facto vyvrcholení rusko-polského sblížení na neoslavistické bázi. To je i důvod, proč jsou události pražského setkání jedním z hraničních motivů této studie. S postupným úpadkem novoslovanské spolupráce totiž klesala i motivace polské participace, jakož i ochota zabývat se rusko-polským sporem, tedy těch témat, jejichž analýza tvoří stěžejní záměr této práce. Otázka motivace polských účastníků spolu s odkrýváním jejich jednotlivých záměrů se nejčitelněji jeví právě při zkoumání jejich jednání během přípravného sjezdu, přestože veškeré přístupy lze interpretovat pouze pomocí implicitních náznaků – rusko-polský spor jako samostatné téma byl z jednání sjezdu pro svou výhradně politickou povahu přirozeně vyloučen.

Otázka reprezentativnosti sjezdu nebyla citlivá pouze v ohledu rovnoměrnosti politických stran, nýbrž i v početnosti zastoupení slovanských národností, neboť vzdor proklamovaným heslům o svobodě a rovnosti, nebyl sjezd jednotlivými národy obeslán stejným počtem delegátů (viz příloha 7). Z celkového počtu 87 účastníků tvořili (včetně náhradníků) Češi jakožto organizátoři sjezdu spolu s ruskou a polskou delegací téměř 80 procent, nehledě k tomu, že pět slovanských národností nebylo do Prahy pozváno nebo se

¹⁵⁵ „...také tomu našemu ujišťování o nepolitickosti a neagresivnosti nikdo z cizích nevěřil a věřit nebude. Sjezd byl politický...“ Původně plánované striktní dodržení reprezentativního politického zastoupení slovanských národů však českým organizátorům nevyšlo, když se tuto koncepci snažili z hlavních delegací sjezdu zachovat pouze oni, jak ruská, tak polská výprava kooptaci delegátů z poslanců parlamentu nedodržely., Rozvoda, J.: Přípravný slovanský sjezd v Praze, In: Česká revue, 1907-1908, s. 642

odmítlo dostavit¹⁵⁶. Nejbolestněji byla v tomto ohledu vnímána absence ukrajinských zástupců, kteří účast kvůli ignorování ukrajinského národního statutu ze strany ostatních Slovanů odmítli. Skutečnost, že ukrajinský problém na haličském území souvisel s polskou otázkou, hrála neblahou roli při jednání mezi rusko-polskou delegací, poněvadž obě strany argumentovaly vzájemně proti sobě a hlavní postižená strana se k tomuto sporu nemohla vyjádřit¹⁵⁷. Rusové byli navíc v ukrajinském sporu zvýhodněni tou okolností, že sjezdu se zúčastnila haličská starorusínská strana, jejíž představitelé (mezi nimi i petrohradský „poutník“ Glibovickij) se otevřeně hlásili k ruské delegaci a považovali sami sebe za členy ruského národa¹⁵⁸. Přístup samotných Rusů byl přitom charakterizován tím, že Ukrajince považovali pouze za jednu ze stran v rámci ruské říše, a nikoli za zvláštní národ. Kromě citlivé otázky statutu ukrajinské strany se polské problematiky v rámci sjezdu týkala i absence polských delegátů z pruského záboru, jejichž příjezd byl ze strany německé vlády znemožněn. Tento krok vcelku charakteristicky podbarvil jeden z primárních účelů obrozené slovanské spolupráce, jímž bylo zastavení německého tlaku, a doložil, že obavy z „Drang nach Osten“ nejsou nemístné, i v tomto případě však zafungovala pořadateli striktně hlídaná apolitičnost sjezdu, když byl návrh na oficiální protest sjezdu vůči útlaku poznaňských Polákům předsedou Kramářem rázně zamítnut¹⁵⁹. I přesto, že hlavní motivace polské ochoty participovat na novoslovanské spolupráci byla založena na vymezení se vůči německému tlaku, zachovával si neoslavismus fasádu „nevinného“ a především vůči majoritně německému Rakousku loajálního činitele.

¹⁵⁶ Na pražský sjezd nedorazili zástupci Ukrajinců, Bělorusů, Lužických Srbů, Slováků a Makedonců, přičemž záštitu nad slovanskými a lužickosrbskými zájmy převzala hostitelská česká delegace, Giza, A.: Neoslavizm i Polacy 1906-1910, Sczeczcin 1984, s. 107.

¹⁵⁷ „...myslím, že mohu prohlásiti jménem celé delegace ruské, že Rusové v Haliči i v Rusku, třeba žili ve dvou říších, přece tvořili a tvoří pouze jeden politický národ ruský...“, „Na slova p. Verguna bych chtěl jen tolik říci, že my, Poláci, pokládáme rusínský národ za rovný národ a že jim nečiníme překážek na poli kulturním, národním a hospodářském. Lituji, že zde není zástupců ukrajinských, abychom mohli zde přímo jednati o dorozumění...“, projevy ruského delegáta Verguna a polského delegáta Greka, Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, s.21-22, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205.

¹⁵⁸ „Dovolte mi, abych promluvil několik slov jako zástupce jedné větve velkého ruského národa, Červené Rusi...věduce, že rozřešení důležité otázky, opravdové dohodnutí a sblížení Rusů a Poláků není možné bez nás a my jsme hotovi se ctí a pravdou posloužiti tomuto velkému dílu pro větší slávu našeho nerozdílného ruského národa...“, projev delegáta Dudykeviče 13.7. 1908, Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, s. 7, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205.

¹⁵⁹ Skutečnost, na jak tenké linii se novoslovanská vzájemnost pohybovala, dokládá Kramářův výrok, odmítající vymezovat slovanský sjezd vůči komukoli: „...Jsou obtíže s vládami a státy, i se stranami. Nebylo by dobře popuditi proti slovanství Němce a Maďary. Nelze dělati sjezd s ostnem proti nikomu!“, Zápis ze schůze výboru pro slovanský sjezd 10. 7. 1908, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, krabice Slovanský výbor, složka Slovanský sjezd, cit. dle: Herman, K.: Novoslovanství a česká buržoazie, In: Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR, Praha 1958, s. 278.

V tomto smyslu je také možné chápat Kramářovu úpěnlivou snahu o to, aby jednotlivé slovanské delegace – a ruská především - nebyly tvořeny výhradně jedním politickým zaměřením, ale aby obsahovaly pokud možno co nejširší záběr politické scény daného národa. Přesto došlo k poměrně markantnímu politicky profilovanému složení delegací, způsobenému skutečností, že do poslední chvíle nebylo zřejmé, kdo skutečně přijede a kdo nikoli. Na ruské straně bylo celkově pravicově konzervativní složení reprezentace pod vedením Krassovského ovlivněno především dosud neobjasněným odřeknutím účasti Miljukova, který v pozici předsedy strany Kadětů a nejhrolivějšího zastávce práv polské svébytnosti skýtal největší naděje na uskutečnění rusko-polského smíru. Kromě něho chyběl i politicky spřízněný profesor Kovalevskij, autor „novoslovanského“ projevu v první dumě. Jejich absencí byla zamýšlená rovnováha mezi konzervativními a liberálními přístupy podstatně narušena v neprospěch druhých zmíněných, kadětské barvy tak na sjezdu hájili pouze Maklakov se Stachovičem¹⁶⁰.

Ani polská delegace se nevyvarovala - již od počátku polského „flirtování“ s neoslavismem charakteristického – politického zaměření reprezentantů, neboť ze 17 delegátů jediný Zdziechowski nepůsobil primárně v politické sféře a mohl být vnímán jako redaktor Światu Słowiańskiego činný ve slovanských záležitostech, přestože i on byl spřízněn se stranickými kruhy haličských konzervativců. Komplikovanost složení polské delegace byla poznamenána výše zmíněným zamezením příjezdu zástupců z Poznaňska, díky čemuž byla polská účast záležitostí výhradně ruského a rakouského záboru, aktivita poznaňských Poláků byla omezena na působení redaktorů Puffkeho a Setry¹⁶¹, kteří na rozdíl od svých krajanů neměli vyjednávací mandát. Vůdčí pozici mezi politickými proudy polské delegace zaujala dle očekávání Národní demokracie z Království v počtu 4 delegátů v čele s Romanem Dmowskim, spolupracující s haličskou odnoží strany. Ta i přes odpor svého předsedy Glabińskiego vyslala na sjezd dva delegáty, poslance říšské rady Doboszyńského a Grabského. Podobně jako v případě Endecji v ruském záboru¹⁶² tak docházelo ke štěpení ve věci novoslovanské aktivity i v případě její sesterské strany, což možnosti polských zisků značně deklasovalo, neboť zatímco část stranických příslušníků vsadila na novoslovanskou „kartu“

¹⁶⁰ Černý, A.: Slovanské sjezdy r. 1908, In: Slovanský přehled XI., 1909, s. 12.

¹⁶¹ Seznam účastníků sjezdu, Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205.

¹⁶² Otázka zda participovat na novoslovanském hnutí či ne vedla dokonce k postupnému rozkolu strany, kdy část Národní demokracie razantně odmítla Dmowského přístup, založila ve Varšavě vlastní tiskový orgán Votum separatum a kritizovala účast Poláků jako „*degradaci citu k polskému národu na příslušnost k plemeni*“, Černý, A.: Slovanské sjezdy r. 1908, In: Slovanský přehled XI., 1909, s. 62.

své politické pozice, postavila se opoziční část proti jakýmkoli možným úspěchům. V důsledku toho se neoslavismus nestával jednotícím tmelem, nýbrž politicky štěpným tématem.

Přestože původní stanoviska zástupců stran realistů a pokrokovců odsuzovala novoslovanskou aktivitu jako hazard s nejistým výsledkem, umocněný Dmowského troufalostí hovořit za celý národ, byla polská delegace tvořena i jejich zástupci¹⁶³, neboť při účasti Národní demokracie a potencionálním úspěchu sjezdu by obě strany riskovaly blamáž, svou roli přitom mohla sehrát i soudobě uveřejněná výzva, varující Poláky před pasivitou jakožto trumfem do rukou ruských konzervativců¹⁶⁴. Poláci z rakouské monarchie byli kromě odnože Národní demokracie zastoupeni i intelektuálními autoritami profesorů Zdziechowského a Rydygiera, jejichž politické přesvědčení bylo blízké katolickým konzervativním kruhům. Do poslední chvíle navíc visel otazník nad účastí haličské lidové strany, kterou k participaci nakonec přimělo společné setkání všech delegátů v Krakově, uskutečněné dva dny před příjezdem do Prahy a kladoucí si za cíl sestavení polské jednotně hájené linie. Společná schůze polských stran vyústila v přesvědčení „*vystupovat v Praze jako rovní s rovnými, nerozplynout se ve Slovanstvu, neoslabit národního ducha ani naši rozdílnost*“¹⁶⁵, což poněkud kontrastovalo se záměry, které za poslání polského národa označil Dmowski v Petrohradě, nicméně stále respektovalo hlavní cíle neoslavismu – svobodu a rovnost slovanských národů¹⁶⁶.

3.3.2 Polsko-ruské konfrontace

K první přímé konfrontaci mezi polskými zástupci a ruskou delegací došlo krátce po příjezdu do Prahy, den před samotným zahájením sjezdu, neboť na Kramářovo přání měly obě zúčastněné strany „sladit“ svá stanoviska tak, aby jejich případné rozbroje nesloužily jako

¹⁶³ Za stranu realistů dorazil delegát Straszewicz, za postępowce Łypacewicz a Konic (pozn. J. K.)

¹⁶⁴ „...všeliká nechuť proti sjezdu se strany polské oslabuje postavení našich ruských přátel a přispívá k posílení reakčního, úředního slavjanofilství...“, Świat Słowiański 1908, cit. dle: Černý, A.: Po slovanských dnech v Petrohradě a ve Varšavě, In: Slovanský přehled X., 1908, s. 445.

¹⁶⁵ Giza, A.: Neoslavizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 104., „...mimo tej rezerwy uzasadnionej szeregiem doznanych trudności przeszkod i ucisku od drugiego naródu słowiańskiego, Polacy chętnie chcą dzielić się z Innem narodami słowiańskimi swym dorobkiem kulturnym...zásada: równi z równymi, musi być podstawą wzajemnego stosunku. „Porozumienie wzajemne“, ale jak okreslil M. Kowalewski, „bez wymagania od kogoś ofiar co do jego swobody i kultu dla przeszłości historycznej...“, Nowa reforma, 11. 7. 1908, roč. XXVII, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 343, 174 Novinové výstřižky ze zahraničního tisku 1907-1908. Polské noviny.

¹⁶⁶ „...K slovanskému sjezdu v Praze, předseda polské národní rady zemský poslanec rytíř V.Ciensi sděluje, že v Krakově na předběžné poradě polských delegátů pro všeslovanský sjezd v Praze bylo rozhodnuto sjezd obeslati... za předpokladu, že musí se plně šetřiti národních a kulturních zájmů každého národa...a každému slovanskému národu má se přiznat svoboda jednání ve vlastním směru a stanoviti rovnoprávnost...“, Čas, 12.7. 1908.

špatný příklad ostatním Slovanům. Již toto setkání se stalo jednou z nejvíce diskutovaných událostí, poněvadž vzájemné potřesení rukou lídrů obou delegací, Dmowského a Krassovského, symbolicky vyjadřovalo očekávaný smír a bylo soudobě vnímáno jako značný pokrok v rusko-polských vztazích¹⁶⁷. Opětovná snaha utlumit politický rozměr sjezdu do nenápadných náznaků mimo samotný protokol tak znovu slavila úspěch, neboť obě delegace disponovaly dostatečnou „delegační“ disciplínou, která nabádala zachovávat kolektivní postoj. Příznačně se v tomto ohledu jeví skutečnost, že v podstatě jedinému nezávislému polskému zástupci Zdziechowskiému nebylo umožněno během setkání delegací vyjádřit své námítky¹⁶⁸.

Opatrnický postoj byl znát i při samotném zahájení sjezdu 13. července na Staroměstské radnici, kde po úvodní řeči pražského starosty Groše vystoupil se svým uvítacím projevem předseda sjezdu Kramář. Řečníkem zdůrazněná zásada rovnosti slovanských národů byla implicitně vyjádřena mnohojazyčným charakterem úvodního proslovu (jakož i právem všech delegátů hovořit svou mateřštinou – viz příloha 9), v němž se předseda sjezdu obrátil ke každému slovanskému národu zvlášť. I přes náznaky negativního vymezení a obranného zaměření slovanské vzájemnosti, jimiž se mladočech posléze vůči kritikům neoslavismu hájil, držela se linie uvítání opět v kulturně-hospodářských mezích zamýšlené spolupráce¹⁶⁹. Jedinou politickou záležitostí v úvodním projevu se tak znovu stala palčivá otázka rusko-polské shody, Kramářem sice přímo nezmíněná, přítomná ovšem v jeho apelu na svornost Slovanů, která *nesnese, aby vše to, co Slovanstvo má a musí dáti celému lidstvu, znešvařeno bylo tím, že Slované sami mezi sebou vůči svým vlastním bratřím*

¹⁶⁷ „...ale to ohromné, co bylo vrcholným projevem sjezdu, resoluce vůdce ruské delegace, Krassovského, v níž ponejprv prohlášen ruskými politiky a sice i pravých, konservativních směrů princip rovnoprávnosti a svobodného rozvoje národního a kulturního života každého národa i to, že si před jásičím sjezdem Krasovský s Dmowským podali ruce...“, Kramář, K.: Na obranu slovanské politiky, Praha 1926, s. 21.

¹⁶⁸ Giza, A.: Neoslavizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 109.

¹⁶⁹ Výtce Edvarda Beneše, že neoslavismus byl nedostatečně radikální a ignoroval politiku, čelil Kramář právě poukazem ke svému úvodnímu projevu, jehož obsah měl vyjadřovat obrannou snahu proti germanismu: „*My světu neseme mír a lásku. My nechceme káceti trůny, rozbíjeti říše a státy, ne, my chceme cítiti se jen jedním velkým celkem, spjatým společnými kulturními zájmy, abychom rozdělení, znesvornění neklesali jeden pod druhým pod nátiskem organisované a plánovité expanse kulturní a hospodářské.*“, I v tomto proslovu však bylo opakovaně zdůrazněno omezené pole novoslovanské působnosti: „...že proti postupu **kulturně a hospodářsky** silných dá se čeliti jen a jediné **kulturním a hospodářským** posílením každého národa slovanského...vydržeti musíme nejsilnější nápor protivníka a na druhé straně intenzivním pěstěním všeho, co nás **kulturně a hospodářsky** může spojit v naprostou bezpodmínečnou duševní solidárnost všech národů slovanských...toto vědomí, že jest v zájmu nás všech, podati si ruce k **společné práci kulturní a hospodářské**...“, Kramář, K.: Na obranu slovanské politiky, Praha 1926, s. 20, Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, s. 2-4, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205. (zvýrazněno J. K.).

nedovedou býti věrní tomu, co chtějí vnést v civilizaci celého lidstva¹⁷⁰. Do jakých řad svým opatrným náznakem český řečník zamířil, si byli zjevně vědomi i následně vystoupivší vůdci ruské a polské delegace, neboť oba ve svých příspěvcích na Kramářova slova reagovali. Interpretace projevů jak ruské, tak polské strany je nanejvýš problematická, neboť obě znesvářené skupiny sice nešetřily slovy pokory a uznání vůči svým protějškům, zároveň však určitým způsobem „jistily“ své národní pozice. A tak zatímco se vůdce ruské skupiny Krassovskij zaručoval, že Rusové nehodlají „nikomu vnucovati svých kulturních řádů ani nějakých administrativních omezení“ a přejí „svobodného života, pokroku a rozvoje všem slovanským národům“, dodával jedním dechem ujištění o tom, že si je Rusko mezi ostatními slovanskými národy „vědomo své velikosti a kolosálnosti“¹⁷¹. Podobně tak i lídr Poláků Dmowski sice vyjádřil ochotu dohodnout se s ruskými protějšky, oproti svému projevu v Petrohradě, při němž vystupoval jednoznačně z pozice nadřazenosti slovanských zájmů nad národními, hájil před pražským plénem ta stanoviska, na nichž se polská reprezentace usnesla před příjezdem v Krakově, tedy zjednání důstojných podmínek pro polský národ, za kterých bude polská delegace nadále spolupracovat¹⁷².

Záměrná absence politických témat způsobila, že kromě veřejných prohlášení a vzájemného přesvědčování nebylo možno rusko-polský spor řešit věcně, i přes Kramářem deklarované přesvědčení, že bez reálného pokroku v této otázce nemá novoslovanská aktivita smysl¹⁷³, tak zůstalo vyjednávání mezi oběma delegacemi omezeno na příspěvky k jednotlivým bodům nepolitického programu. Mezi nimi vynikaly především dva návrhy. Jednak projekt Slovanské banky, kladoucí si v první řadě za cíl propojení a navýšení slovanského kapitálu a jednak plán na uskutečnění slovanské výstavy, navazující na petrohradský projekt z roku 1901, který nebyl kvůli vypuknutí rusko-japonské války uskutečněn. Oba návrhy pocházely převážně z dílny českého ředitele Živnostenské banky,

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Zahajovací projev ruského delegáta Krassovského, tamtéž, s. 5.

¹⁷² „...národ náš přikročuje k té práci s přesvědčením, že musí mít zjednané podmínky, aby na svém poli samostatně mohl pracovati. A o tyto podmínky bude společně s Vámi pracovati. Postavení národa našeho dojista je trudné a nedovoluje nám tak se rozvíjeti, jak by toho zájmy naše vyžadovaly. Můžete však býti ujištěni, že – nechť tyto poměry potrvají jakkoli dlouho, ať déle či kratěji – situace naše přece se zlepší, a že nabudeme-li času k rozvinutí svých sil, i národ polský bude míti tolik síly a vytrvalosti, aby pracoval a bojoval pro svoji věc, kterou pokládá také za záležitost slovanskou.“, Zahajovací projev polského delegáta Dmowského, tamtéž, s. 7.

¹⁷³ „Jest však ještě jedna otázka veliká, předpoklad pro celou práci. Nedojde-li k urovnání sporů mezi hlavními národy slovanskými... není pochyby, že důležité věci, které zde máme vykonati, nebudou vyřízeny. Jestliže se tyto spory nerozřeší, jestliže se především nerozřeší spor rusko-polský, není pochyby, že nejkrásnější naše resoluce zůstanou prázdným zvukem...“, projev předsedy Kramáře 14. 7. 1908, tamtéž, s. 15.

Jaroslava Preisse, jenž svou činností ve srozumění s mladočeskou stranou zjevně sledoval zájmy českých podnikatelských vrstev proniknout na ostatní slovanské, především ruské trhy¹⁷⁴. Ačkoliv se obě zmíněná témata týkala převážně ekonomické sféry, setkala se jak na ruské, tak na polské straně s rezervovaným přijetím, především otázka možnosti uskutečnění všeslovanské výstavy a místa její realizace se stala sporným bodem jednání obou delegací. „Bodnutí do vosího hnízda“ představovalo pro Rusy vystoupení polského delegáta za realistickou stranu Straszewicze, jenž neváhal využít jednání o kulturním a hospodářském potenciálu jednotlivých Slovanů k ostré kritice poměrů panujících v Polsku¹⁷⁵ a vyprovokoval tím část ruských delegátů k reakci v podobě kritiky polského přístupu vůči haličským Rusům a varování polské delegace, aby nezapomínala, ke kterému státu část jejich delegátů přináležejí¹⁷⁶. I přes tento incident byl 15. červenec, během něhož jednání o ekonomických projektech probíhala, nazván „*dnem polsko-ruského sbratření*“. Polská delegace totiž v konečné fázi s realizací všeslovanské výstavy souhlasila, za což si vysloužila pochvalu ruského lídra Krassovského a zároveň ujištění, že se ruská delegace postará o to, aby „*překážky, které dosud ležely v cestě kulturnímu duchu polského národa, byly odstraněny*“¹⁷⁷.

Do závěru sjezdu zkrížila polská delegace pomyslné meče s ruskými zástupci ještě dvakrát. Nejprve v souvislosti s referátem dr. Scheinera, hlavou české sokolské organizace, jenž apeloval na rozšíření sokolského hnutí mezi ostatní slovanské národy, a posléze

¹⁷⁴ Preissova vize slovanské banky se zakládala na modelu německé Deutsche Bank, peněžní ústav měl hospodařit s kapitálem 40 milionů rublů, poskytnutý zčásti jednotlivými slovanskými národy a zčásti privátními osobami za předpokladu vyloučení německého podílu. Za sídlo byla autorem návrhu zvolena Moskva, přičemž pobočky měly být zřizovány jednak v ostatních slovanských zemích, jednak v zemích západní Evropy. Preissův návrh byl v konečné fázi delegáty preferován oproti alternativním projektům Slovince Hribara a ředitele zemské banky J. Lošťáka. S projektem zřízení Slovanské banky souvisela i iniciativa zorganizovat v Rusku všeslovanskou výstavu, jež by podala přehled hospodářské a kulturní činnosti slovanských národů., Preiss, J.: Slovanská banka, Referát pro přípravný slovanský sjezd v Praze ve dnech 11. – 18. Července 1908, Praha 1908, Proces dra. Kramáře a jeho přátel, sv. III., s. 77., Vyšný, P.: Neoslavism and the Czechs 1898-1914, London-New York – Melbourne 1977, p. 102-106.

¹⁷⁵ „...plně souhlasíme s myšlenkou, uspořádati podobnou výstavu, pouze upozorňujeme, že nám bude obtížné za dnešních poměrů výstavy se zúčastniti... Pokud se týče hospodářství, narazil náš obchod na takové překážky, že by stěžejí mohl se tak nákladného břemena, s výstavou spojeného, podejmouti. Co se týče poměrů kulturních, jsou kulturní poměry našeho národa v různých částech různé, takže bychom sotva mohli vystoupiti tak, jak by to odpovídalo cti našeho národa. Jiné poměry jsou v Haliči, jiné na Rusi...“, projev polského delegáta Straszewicze 15. 7. 1908, Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, s. 20, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205.

¹⁷⁶ „...k prohlášení pana Straszewicze, abychom všichni pracovali k tomu, aby nebylo těch překážek, které brání, aby polský národ mohl se na výstavě ukázati tak jak by chtěl, podotýkám, že totéž musím prohlásiti jménem haličských Rusů. Myslím tedy, že i vy, bratři Poláci, budete s námi pracovati k tomu, abychom my Rusové haličští a vůbec Rusové rakouští mohli se na výstavě ukázati tak, jak by to odpovídalo našemu významu a počtu...“, „...musíte býti pamětlivi toho, že jste členy velké ruské říše, mluvím ovšem jen o těch Polácích, kteří bydlí v Rusku a že, jak sami vidíte, také ruskému národu kladeny byly až do nedávna překážky, a že také ruský národ nemohl ukázati, čím by býti chtěl a čím by býti mohl.“, Projevy ruských delegátů Verguna a Krassovského 15. 7. 1908, tamtéž, s. 21, 24.

¹⁷⁷ Giza, A.: Neoslavizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 118.

v okamžiku volby členů Výkonného výboru, jehož úkolem bylo postarat se o organizaci příštích setkání a zdárného rozvoje novoslovanské myšlenky. V prvním případě se o mezislovanský rozruch postaral polský delegát Národní demokracie, Zygmunt Balicki, jenž na návrh šíření sokolské myšlenky mezi Slovany reagoval upozorněním, že v ruském záboru bylo zakládání sokolských spolků (zjevně z důvodů obav o jejich tělovýchovné zaměření, a tudíž pěstování polských vycvičených sborů) zakázáno¹⁷⁸, čímž v podstatě zpochybnil vliv slovanských ruských kruhů. Druhá událost, jitřící rusko-polské emoce, byla způsobena návrhem ruského lídra Krassovského, aby byli do Výkonného výboru sjezdu zvoleni i zástupci Haliče z ruské delegace, což v polských kruzích vyvolalo nevoli z toho důvodu, že ruský předseda si za svou delegaci opětovně osoboval právo mluvit za ukrajinskou národnost, a tím pádem znovu zpochybnil jejich národní status¹⁷⁹. Opakovaně se tak prokázala citlivost ukrajinské problematiky a především její úzká souvislost s polskou otázkou.

I přes tato úskalí a rozdíly, které kvůli zamezování politizace sjezdu nepřerostly do větších rozměrů, se závěr konference nesl ve znamení, v jakém si ho jeho iniciátoři představovali – tedy v duchu vzájemně přívětivých rusko-polských deklarací, které při absenci praktických kroků konstruovaly atmosféru vzájemného smíření. Nejprve přípitky, pronášené při banketu dva dny před koncem sjezdu, z nichž se na polské straně s největším ohlasem setkal ruský poslanec Kadětů, Maklakov¹⁸⁰, a následně závěrečné projevy z obou dosud znesvářených stran, výrazně přispěly k tomu, že pražský sjezd byl líčen jako zlomový bod při řešení rusko-polského sporu. V tomto ohledu tak kromě praktických výsledků pražského sjezdu (*viz příloha 10*), mezi něž patřilo ustavení 5 komitétů slovanské spolupráce (v kulturní, ekonomické, turisticko-informační, sokolské a žurnalisticko-organizační sféře), majících na starosti projekty daných oborů, pozornost poutala především závěrečná rezoluce

¹⁷⁸ „...v Království polském soustředil za jeden rok trvání 15000 členů a byl by se dojísta rozvíjel dále, kdyby nebyl náhle vládou ruskou zrušen. Náš těžký stav nejlépe ilustruje, že v Paběnovicích založen byl zcela bez závady svaz německých turnerských a střeleckých jednot, ač tamější spolek německý čítá jen 15 členů. Tak rozvíjejí se v slovanském státě, kde slovanské organizace mají svázané ruce, organizace německé...“, projev polského delegáta Balického, 17. 7. 1908, Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, s. 56., uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205.

¹⁷⁹ „...jsme zde zastoupeni podle národů, ne podle teritorií, tudíž každý národ, i národ ruský má právo vybrati si své zástupce kdekoli, ať v Haliči, ať v Rusku, ovšem ne jako představitele území, nýbrž jako představitele národa. Nemáme práva rozhodovati o tom, jsou-li Ukrajinci národ čili nic, o tom rozhodují oni sami. Sjezd měl by tudíž dáti výkonnému výboru direktivu, aby byli zástupci Ukrajinců přijati jako zástupci rovnoprávného národa slovanského.“, projev polského delegáta Łypacewicze, 17. 7. 1908, tamtéž, s. 58.

¹⁸⁰ „...věříme, že i nejzapletenější historický spor dá se řešiti, když přistoupíme k němu s právem a spravedlností, že idea slovanského sjednocení sama v sobě obsahuje ideu svobody a rovnocennosti každého slovanského národa...“, „...mám naději, že mužů ducha Maklakova bude v Rusku stále více, že nebudou myšlenky jeho odkázány jen na výkvět inteligence, že stanou se skutkem. Jménem idealistů polských přijímám idealistům ruským a jich představiteli p. Maklakovu.“, projev ruského delegáta Maklakova a reakce polského delegáta Greka, 16. 7. 1908, tamtéž., s. 49, 52.

sjezdu, navržená ruským delegátem Krassovským, jež plně respektovala princip rovnosti slovanských národů a zaručovala se napravit vzájemné nespravedlnosti¹⁸¹.

Přestože výsledky přípravného sjezdu byly po svém skončení jak na polské, tak na ruské straně hodnoceny různě - od optimistických očekávání až po tvrdou kritiku¹⁸² - splnila novoslovanská iniciativa v polské otázce prozatím počátek svých proklamovaných i nepřiznaných předsevzetí. Předně se podařilo přesvědčit k participaci širší politickou reprezentaci Poláků, která průběhem sjezdu nebyla ohrožena, právě naopak, neboť ruští pokrokoví zástupci deklarovali uznání národních práv polské strany, ruští konzervativci pak vůči nastoupené linii neprotestovali¹⁸³. Kritická výtky, že se sjezdu nezúčastnily dostatečné politické špičky (což uznávali i sami delegáti¹⁸⁴) a vzájemná dohoda tedy neměla šanci na realizaci, nebrala v potaz skutečnost, že při deklarovaném ekonomicko-kulturním charakteru sjezdu nepatřila „vysoká“ politika konkrétních praktických kroků na pořad dne, byť bylo možné se přít, zda vyloučení politické agendy z jednání bylo chybou či nikoli. Za výše zmíněných podmínek lze tvrdit, že vzájemný přístup polské a ruské delegace, stvrzený závěrečnou rezolucí, představoval během sjezdu dosažitelné maximum možného, vycházející z nutnosti prohloubit důvěru protistrany a zároveň neztratit přízeň národní linie. Pražský sjezd v tomto ohledu splnil svá předsevzetí, neznámou zůstávala skutečnost, zda jím nastolená iniciativa udrží svůj směr a vliv k realizaci svých cílů.

¹⁸¹ „Přípravný sjezd slovanských delegátů uznává, že idea slovanského sblížení je života schopná a plodotvorná, a prohlašuje, že vše, co jest nevyhnutelné k ukončení nedorozumění mezi slovanskými národy, může býti dostiženo jen obecně přiznaným a provedeným principem rovnoprávnosti a svobodného rozvoje národního a kulturního života každého národa.“, cit. dle: Beneš, E.: Úvahy o slovanství, Praha 1947, s. 150.

¹⁸² Na polské straně se výsledky sjezdu setkaly s pozitivním ohlasem ve Światu Słowiańském, hovořícím o tom, že „*przebieg konferencji przewyzszył nasze nadzieje, i to znacznie*“, stejně tak byl sjezd kladně hodnocen i většinou tiskových orgánů zúčastněných stran, tedy národně-demokratickými, realistickými a pokrokovými, stvrzujícími, že „*konferencja nie przyniosła nam żadnej straty moralnej, przeciwnie – przyniosła nam uznanie naszych praw narodowych...*“. Kritické hlasy Poláků zaznívaly jednak ze strany haličské Národní demokracie, jejíž předseda Glabiński setrval na skeptické pozici a především z části rebelující Endecji v Království, sdružené kolem časopisu Gonic, v němž byl pražský sjezd nazván „*fraškou slovanskou*“, Koneczny F.: Po konferencji praszej, In: Świat Słowiański 1908, Giza, A.: Neoslawizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984, s. 120-123.

¹⁸³ Redaktor Światu Słowiańského Feliks Koneczny argumentoval tím, že kdyby konzervativní panslavisté jako „*Filewicz, Wiergun, Francew, Korablew*“ nezměnili svoje přesvědčení, nemohli by vydržet na sjezdu až do konce, neboť ten se nesl v atmosféře ústupku Rusů, Koneczny, F.: Po konferencji praszej, In: Świat Słowiański 1908.

¹⁸⁴ „...až dosud příměří uzavíral stát. Avšak ve Zlaté Praze sešli se zvolenci a zástupcové lidu, kteří spojití se chtějí k pokojné práci kulturní a hospodářské...“, projev polského delegáta Konice 18. 7. 1908, Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, s. 66, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205.

Závěr

Při snaze o formulování charakteristických rysů do značné míry poněkud opomíjené novoslovanské vzájemnosti lze konstatovat, že i přes svůj novátorsky se vymezující název představoval tento ideový proud pokračování trvalejšího pokusu o navázání nadnárodní spolupráce, zapříčiněný mimo jiné nedostatečným „sebeprosazovacím“ potenciálem ze strany jednotlivých národních aktérů. Přestože není možné podceňovat psychologický vliv šíření „upřímného a hrdého slovanství“, jež mohlo spolupůsobit jako vedlejší podnět pro vzednutí obrozené slovanské vzájemnosti, je nutné novoslovanský proud vnímat střízlivě především z pozic tehdejšího nacionálního zaujetí. Za typický příklad úzkého prolínání onoho těžko definovatelného slovanství „bez postranních úmyslů“ s chladně pragmatickým a vypočítavým slavismem konkrétních zájmů lze v souvislosti s obnovenou slovanskou spoluprací považovat právě problematiku polského přístupu.

Jak jsem se snažil dokázat v první části této studie, není možné vnímat vztah slovanských činitelů a polské strany jako jednoznačně antagonistickou záležitost, v jejíž věci došlo ke změně až s přímým nástupem neoslavismu a jeho demokraticko-liberálními přístupy. Jsou-li totiž považovány za hlavní roznětky nového slovanství vnitřní změny v ruském impériu (a s nimi spojenou záležitost rusko-polské otázky), je nutné připustit, že touha po všeslovanské vzájemnosti existovala na polské straně i před nastupující liberální vlnou v Rusku a tedy i před šancí na vyřešení rusko-polského sporu. Hlavní pojítka proslovansky uvažujících Poláků před ruskou revolucí 1905 bylo tvořeno primárně chimérou německého „Drang nach Osten“, v jehož světle se i neutěšená pozice polských krajanů v ruském záboru jevila jako relativně příznivá. Ať už hlasy samotných poznaňských Poláků či intelektuálních kruhů kolem Zdziechowského skupiny Klubu Słowiańskiego v Krakově zaznívaly na přelomu 19. a 20. století jednoznačně pro obnovení slovanské sounáležitosti v intencích obrany proti germanismu. Nebezpečí německého nástupu v Evropě však představovalo (i přes nezpochybnitelnou prvořadou důležitost otázky vlastní autonomie v impériu) výrazný slovansky tmelící faktor i pro Poláky v ruském záboru. I když vliv altruistického soucítění ruských Poláků s poznaňskou větví vlastního národa jakožto součást určitého národního stereotypu nelze subjektivně ani v nejmenším zpochybňovat, je možné toto vymezování se vůči germánské hrozbě pomocí apelu na všeslovanskou vzájemnost chápat jako určitý pokus polské strany znovu internacionalizovat otázku vlastní národní existence. Trvalá absence tématu polské problematiky na poli mezinárodní politiky, zapříčiněná především neúspěšným

povstáním v roce 1863 a s ním spojeným zostřením poměrů v ruském záboru, způsobovala totiž ohrožení kontinuity a celistvosti národa, jehož tři části žily dlouhodobě v područí různých velmocí víceméně vlastním životem. Do ohniska zájmu představitelů dílčích polských záborů se tak kromě hledání optimální podoby soužití s velmocenskými poměry dostala i snaha o nalezení pojitků, udržujících kompaktnost polského národa jako celku. Určitý pokus o akcentaci slovanské blízkosti svým apelem na širší než národní sounáležitost sice představoval na první pohled paradoxní krok, jeho potencionální úspěch s sebou ovšem nesl možnost zásadní změny teritoriálního status quo a z toho důvodu byla myšlenka reformované slovanské spolupráce přitažlivá i pro jinak nesporně nacionalistické polské elity. Slovanští partneři mohli v tomto ohledu tvořit určitou spojeneckou sílu, jejíž případná pomoc skýtala šanci na destrukci dosavadní záborové reality. Trvale problematická však zůstávala otázka dlouhodobých cílů, neboť zatímco „upřímní Slované“ neoperovali se slovanskou spoluprací jako s prostředkem, ale cílem, stál v pozadí záměrů polských aktérů jednoznačně národní zájem, kterým byla obnova samostatného státu.

I přes výše zmíněné dílčí projevy slovanského vědomí v polském prostředí před vypuknutím ruské revoluce 1905 je nutné konstatovat, že pomyslná alfa i omega širšího rozvoje a především přijetí nové slovanské vzájemnosti z polské strany spočívala ve vyřešení trvale krvácejícího rusko-polského antagonismu, srážejícího veškeré dosavadní slavistické pokusy. Jak obě zainteresované strany, tak ostatní slovanští činitelé si byli vědomi toho, že bez kompromisního narovnání polsko-ruského sporu, s jehož výsledky by byli spokojeni oba rivalové, nelze o obnovení slovanské vzájemnosti uvažovat, otázkou však zůstávalo žádoucí pořadí řešených problémů. Jinými slovy – nejasnost spočívala v otázce, zda nejprve vybudovat solidní základy slovanské spolupráce oproštěné od vzájemných sporů a teprve posléze řešit bolavá politická témata či naopak nejdříve dojednat rusko-polský politický smír a na jeho základě se postarat o rozmach slovanského proudu. Tento pro povahu celé iniciativy stěžejní spor o primát cílů obnoveného slovanství se projevil nezávisle na sobě v přípravné fázi v českém i ruském prostředí, když v obou případech (redaktor Máje J. Hrubý a Fedorov z petrohradského Klub veřejných činitelů) došlo k vyprofilování menšinového pojetí, preferujícího před urychleným navázáním mezislovanských pout vyřešení sporných politických témat. Tísňivá otázka, kdy a za jakých okolností dojit k rusko-polskému smíru, se ostatně vracela i během pokročilejší fáze novoslovanské iniciativy, při níž na sebe brala háv střetu mezi politizací a depolitizací vzájemných jednání. Přestože pomyslné žezlo

„mainstreamového“ přístupu postupně převzala idea urychleného prohlubování slovanských kontaktů, odkládající rusko-polský smír na příhodnější dobu, střetávala se obě taktická pojetí neoslavismu i nadále. Argument stoupenců apolitického pojetí, že pojmáním slovanské spolupráce jako politické záležitosti nabírá celé hnutí ilegální charakter, odvraceli přívrženci politických jednání pochybami o účelnosti jakékoli vzájemnosti bez konkrétního pokroku v rusko-polské otázce.

Oba odlišné názory na podobu, charakter a přednosti slovanské spolupráce se ovšem shodovaly v jednom podstatném momentu – v přesvědčení, že nadcházející doba je pro rozřešení rusko-polské rezervovanosti příhodná, ať už se mělo ke vzájemné shodě dojít pomocí slovanství, anebo naopak vzájemnou shodou docílit jeho obnovy, dávala povaha obou stran tušit, že vůle ke vzájemnému jednání bude existovat. Při pokusu o zodpovězení otázky, jakou roli hrála při formování ochoty jednat s polskými partnery a rozvoji obnoveného slovanství samotná proměna ruské společnosti, se nabízí analýza tří podstatných momentů. Jednak zde působil šok národní hrdosti, způsobený v důsledku katastrofální cušimské porážky krachem ruské zahraniční politiky, přispívající ve vnímání Rusů k určitému návratu „evropské přináležitosti“ a apelující na nutnost odklonu od nejistých asijských dobrodružství k tradiční politice vůči slovanským chráněncům. Spojitou nádobu v tomto ohledu tvořila vnitřní proměna charakteru ruského slovanství, jehož agresivní tón, ztotožňující uvarovskou triádou slovanský celek s ruskými hodnotami, byl modifikován v únosnější představu o vůdčí roli Ruska mezi ostatními sobě rovnými Slovany. Přestože ani nastupující vlna reformních ruských slavjanofilů v sobě nezapřela mesianistické prvky ruského velikášství, přece jen bylo jejich pojetí, respektující slovanskou rozmanitost, pro představitele ostatních Slovanů přijatelnější. Poslední (a pro otázku polské ochoty k vzájemné dohodě relativně nejpodstatnější) proměna ruské společnosti se v souvislosti s nástupem reformního slavismu týkala rozvoje liberálních politických proudů a rozmachu jejich pole působnosti na půdě Dumy, poněvadž právě liberální síly tvořily oporu případnému slovanskému sblížení, založenému na demokratickém a rovném základě. Krom toho pouze tyto kruhy vyjadřovaly trvalejší ochotu zaručit polské straně autonomii a deklarovat tak respekt ke svým partnerům. Přestože strana Kadětů během svého majoritního působení v Dumě v důsledku lavírování mezi ruskou nacionalistickou veřejností a slíbenými národnostními ústupky částečně zklamala, představovala pro polské protějšky stále největší naději, tato její pozice byla navíc umocněna pozdějším neúspěšným pokusem Poláků dohodnout se přímo s vládou. Vnitřní

obroda ruského veřejného života, symbolizovaná proměnou rigidního a bigotního slovanství v kompromisní demokratický slavismus a realizovaná nástupem politických reformních sil, zacházejících s polskou reprezentací jako s rovnými partnery, tak výrazně zvýšila jak šance rusko-polské dohody, tak potenciál ohlasu slovanské myšlenky mezi neruskými Slovany.

Otázka proměny polského přístupu ke svému mocnějšímu protějšku se jeví poměrně složitěji, neboť zatímco na ruské straně se v polské záležitosti střídala politika pevné ruky se snahou o dorozumění, setrvali Poláci dlouhodobě na nesmiřitelné pozici konfliktu s ruskou velmocí a následnou vidinou obnovy nezávislého státu. Znamenali-li rok 1863 symbol úpadku polských státoprávních nadějí, nepředstavoval konec jejich snahy o zachování celistvosti národa, tím méně pak – v souladu s výše uvedeným – snahy o mezinárodní pozornost vlastní problematiky. Přestože revoluční přístup boje za nezávislost byl většinou polské společnosti v ruském záboru nahrazen „organickou prací“, usilující (přesně v duchu pozdějších neoslavistických zásad) o kulturní a hospodářské pozvednutí národa bez politické emancipace, hledala polská reprezentace cestu k dosažení určité formy vlastní suverenity. Mimoparlamentní jednání s ruskými liberálními představiteli, přímá vystoupení na půdě Dumy či vyjednávání s vládou sice zvyšovaly u polských aktérů vědomí vlastní ceny, za kterou byli ochotni „hrát“, poněvadž polský blok se v jednu chvíli stal umírněným a rozhodujícím „jazýčkem na vahách“, na druhou stranu tyto kontakty ovšem výrazně posilovaly vůli k dohodě, když pozitivně formovaly vědomí zúčastněných stran o svých protějšcích - vždyť v parlamentu proti sobě nestáli odvěcí nepřátelé, ale vzájemně se respektující poslanci ruského státu. „Kopernikánský“ obrat polské politiky od nesnášenlivosti k cestě „ugody“ s impériem byl v těchto intencích veden především národnědemokratickou linií, ovlivněnou mezinárodněpolitickým chápáním a přesvědčením svého předsedy Dmowského, který - podobně jako slavistické kruhy Klubu Słowińskiego - spatřoval primární nebezpečí polských národních zájmů ze strany vzrůstající německé hrozby. Nastupující germanismus a s ním spojená vidina osídlování východního prostoru vedla Dmowského k riskantní hře, v níž měla polská politická reprezentace dočasně rezignovat na úsilí o existenci nezávislou na ruské říši a prokázanou loajalitou docílit dílčích národnostních ústupků – za cenu popření dosavadních iredentistických snah vzbudit důvěru u ruské strany, s jejíž pomocí by bylo možné čelit předpokládanému střetu s německým živlem. Pozitivní motivaci mohla v tomto ohledu představovat nejen německé hrozba, před kterou bylo nutné zajistit si spojence, nýbrž i samotná vidina blížícího se střetu kolosálních rozměrů, jenž by

způsobil rozvrat dosavadního status quo a přinesl tak šanci na původní cíl – obnovu nezávislého Polska.

Vstupovala-li Národní demokracie do parlamentních lavic s výše uvedenými cíli a motivacemi, neztratila tyto prvky ze zřetele ani v okamžiku určité frustrace, vyvolané v důsledku neúspěchu nastoupené cesty. Překotnost zlomů politické linie, vedoucí od neústupné rivality přes oportunní royalismus až k participaci na neoslavistickém hnutí se může na první pohled jevit jako postup postrádající jakýkoli systém, při komplexnějším pátrání lze ovšem vysledovat v pozadí se táhnoucí červenobílou nit jednotného polského úsilí. Dokázala-li Národní demokracie jakožto přední představitel polské politické scény v Rusku změnit taktiku v případě přístupu k parlamentním jednáním, zvládla stejně pružně reagovat i na nepříznivou změnu v podobě poklesu vlastní parlamentní váhy. Náhlé Dmowského angažmá na petrohradských novoslovanských jednáních proto není možné chápat jako razantní vybočení z nastoupené cesty, nýbrž jako pokračování ve stejném směru jinými prostředky – ve chvíli, kdy selhala šance na domácí rozřešení polské otázky, nabízelo se slovanské stéblo jako alternativa, která by mohla ve vzájemném sporu prostředkovat a postarat se o mezinárodní zviditelnění.

Zvolená taktika Národní demokracie ovšem narážela na nejednotnost národního politického proudu, a to s ohledem jak na různorodost záborů, tak politických stran. Skutečný podíl na obrozené slovanské spolupráci dokázala Národní demokracie trvaleji zajistit jen v ruské části Polska, neboť poznaňští Poláci sice pro antigermánský charakter hnutí sdíleli nadšení, ze stejných důvodů však byli ze strany německých úřadů perzekuováni, haličští Poláci pak otáleli s vyjádřením podpory především kvůli obavám ze ztráty rakouské důvěry. Ani ochota ruských Poláků ovšem nebyla celoplošná, poněvadž Dmowského úsilí o zakotvení polské otázky v nadnárodní rovině bylo ostatními stranami (pokrokovci a realisty) sledováno s nedůvěrou a hodnoceno jako nepřípustné drolení národního zájmu.

Jestliže lze za stěžejní okamžik polské akceptace neoslavismu označit Dmowského projev v Petrohradě, manifestující ochotu Poláků zdánlivě rezignovat na vlastní národní zájem výměnou za jednotný slovanský postup, je nutné konstatovat, že v tuto dobu nebyla otázka širší účasti zdaleka vyřešena. Nadšení z Dmowského výstupu tak v podstatě reflektovalo pouze přístup Národní demokracie. Tato rezervovanost byla navíc podporována i tím, že se během příprav pražského sjezdu postupně prosadila nepolitická koncepce slovanské

vzájemnosti, což motivaci polských kruhů ještě snižovalo. Záludná otázka pro polské politické subjekty mimo Národní demokracii tak zněla – proč riskovat domácí pozice výměnou za nejistý příslib mezislovanské spolupráce, zbavené navíc mandátu k řešení témat politického ranku? Z toho důvodu se jako podstatné přelomové momenty spíše než Dmowského petrohradská aktivita jeví působení rakouské delegace při zpáteční cestě ve Varšavě a především vzájemné setkání polských představitelů v Krakově, během něhož byla domluvena společná taktika a sjednoceny chystané výstupy. V obou těchto případech již polské námluvy s novoslovanstvím neprobíhaly pouze v intencích národně-demokratické linie, nýbrž představovaly původně zamýšlenou koncepci širšího politického spektra: s rostoucím potenciálem slovanské iniciativy rostla i chuť ostatních stran nezmeškat šanci na mezinárodní úspěch.

Samotný průběh prvního vážného projevu neoslavismu – pražského sjezdu poznamenala v negativním smyslu především urputná snaha organizátorů zajistit reprezentativní politické složení jednotlivých delegací, která ovšem ve svém konci vedla k přesnému opaku, markantnímu zejména u ruské delegace, tvořené převážně konzervativními ideology. S ohledem na politické přesvědčení delegátů souvisel i určitý rozpor mezi kulturně hospodářským charakterem iniciativy a politickou aktivitou jednotlivých reprezentantů, když i přes deklarovanou apolitičnost se sjezdu místo odborníků zúčastnili převážně politicky činní delegáti. Novoslovanská spolupráce si na sebe v tomto ohledu od počátku „pletla bič“, když na jedné straně připouštěla delegování osobností schopných řešit politická témata včetně ožehavého rusko-polského sporu, na druhé straně však paradoxně úzkostlivě dbala na vyloučení této agendy z pořadu dne. Implicitně přítomný politický charakter sjezdu se záhy projevil zejména během ostře sledovaných vzájemných jednání ruské a polské delegace. Projevy obou stran se přitom pohybovaly na široké škále sahající od ujištění o upřímném slovanství až po vzájemné invektivy, které vycházely z předního zájmu obou delegací – vzbudit u protistrany důvěry i pocit loajality a zároveň neprojevit slabost a neztratit tak tvář před vlastním národem. I přes absenci praktických kroků tak závěrečná rezoluce sjezdu vzbuzovala dojem pokroku v mezislovanských vztazích, z hlediska ruských i polských aktérů splnila dosavadní fáze neoslavismu očekávání, protějšky se podařilo přimět k dostatečně reprezentativní účasti, následně je udržet u jednacího stolu a ochotou ke spolupráci tak vzbudit ve slovanských kruzích dojem seriózně myšlené slovanské vzájemnosti.

Seznam příloh

Přílohy:

Příloha 1.: Vyhlášení válečného stavu nad Polskem.....	73
Příloha 2.: Ohrazení polských poslanců.....	74
Příloha 3.: Projekt autonomie Království polského.....	75
Příloha 4.: Anketa o slovanském postupu.....	76
Příloha 5.: Zvací dopis Národní rady české Slovanům.....	77
Příloha 6.: Idejný souhrn ankety o slovanském postupu.....	78
Příloha 7.: Seznam účastníků pražského sjezdu.....	79
Příloha 8.: Program delegátů pražského sjezdu.....	81
Příloha 9.: Organizační výbor a jednací řád pražského sjezdu.....	82
Příloha 10.: Souhrn přijatých návrhů a rezolucí na pražském sjezdu.....	83

Příloha 1.: Vyhlášení válečného stavu nad Polskem

Text úřední vyhlášky, kterou byla zastavena veškerá konstituční dobrodiní carských manifestů pro Polsko a válečný stav rozšířen na celé území kvůli tomu, že se Poláci prý bouří a směřují k odtržení od říše (Černý, A.: Otázka autonomie království polského, In: Slovanský přehled VIII, 1906, s. 108):

„ Činitelé polští, stojící v čele politického ruchu v království Polském projevují nyní rovně nebezpeční pro obyvatelstvo země, jako drzé vzhledem k Rusku úsilí po odtržení říše. “
Zamítajíce myšlenku společné práce s ruským národem v jednání říšské dумы. Poláci v celé řadě resolucí, schválených na veřejných schůzích, žádají úplné autonomie polské se zvláštním sněmem, spatřující v tom pouze jistý přechodní stupeň k obnovení polského státu. Ve snaze té scházejí se dvě protilehlé strany polské: sociální a národní. V témž směru působí někteří spisovatelé polští, publicisté, řečníci, strhující za sebou lid. “ konají se mnohatisícové průvody s polskými prapory a se zpěvem revolučních polských hymn... počíná se svévolné vytlačování státního jazyka...vláda nestrpí útoku na jednotu státní. Povstalecké úmysly a činy nutí ji k prohlášení, že dokud se v kraji Privislanském neuklidní nově propuklé nepokoje, dokud část obyvatelstva, která se dala za politickými agitátory, nevzpamatuje se z ovládnutí ji přeludu, do té doby nestane se údělem země ani jedno dobrodiní, vyplývající z nejvyšších manifestů z 19. Srpna a 30 října... “

Příloha 2.: Ohrazení polských poslanců

Text deklarace, kterou 20. listopadu 1905 zveřejnila polská reprezentace v souvislosti s očekávaným svoláním ruského zákonodárského shromáždění, čímž projevila nesouhlas se současným vyhlášením válečného stavu nad polským územím ze strany vlády a jednoznačně se vyslovila pro požadavek národní autonomie (Černý, A.: Otázka autonomie království polského, In: Slovanský přehled VIII, 1906, s. 115-116.):

„ Království polské zeměpisným položením, obyvatelstvem a poměry života kulturního, ekonomického i právního v minulosti tvoří zvláštní celek v složení říše Ruské. Nedávno mělo autonomii, jejíž zbytky z části zrušeny před očima žijícího pokolení, a ještě nyní má některé zvláštní instituce.

Vládní systém, snaže se vždy ničiti zvláštnosti země, podkopal důvěru společnosti k vládě, zabíjel iniciativu společnosti, ač sám nebyl s to uspořádati záležitosti, vyvolené životem, i dovedl věci k nynějšímu vření.

Objevením se konstitučního manifestu vzrostla nechuť ke snahám russifikačním, zmohutnělo přesvědčení, že nemůže býti pomyšlení na nedotknutelnost osoby bez nedotknutelnosti národa.

Provedení manifestu ze dne 30. Října vyžaduje jednomyslné práce vlády se společností, na což není pomyšlení při dosavadním systému správy země. Místní úřady, které nevyšly z lůna společnosti, cizí jeho duchu a pozbavené jeho součinnosti, nemohou rozvinouti plodnou práci.

Z té příčiny všechny vrstvy polské společnosti uznávají nezbytnost autonomie. Všecky strany pojaly do svých programů autonomii král. Polského se sněmem ve Varšavě a s účastí zástupců země v říšské dumě...

Delegace prohlašuje rozhodně, že důvody, uvedené ve vládním komunikátě, jsou bezpodstatné. Autonomie neprotiví se jednotě státní. Společnost polská jest daleka myšlenky vzdalování se říšského života, nemůžeť zříkati se přirozeného práva účasti v poradách o záležitostech společných. Ani jediný projev všennárodního života v král. Polském nesvědčí o snaze po odtržení. Všecky strany prohlásily, že stojí na základě státní jednoty.

V král. Polském není nejmenších příznaků zbrojného povstání. Vystupování s polskými prapory a národními hymnami národ chtěl pouze vysloviti polský ráz země vůči kosmopolitismu některých živlů se strany jedné a vůči snahám vlády k odnárodnění země se strany druhé. Případy násilí neodlišují král. Polské od jiných částí říše.

Konečně delegace prohlašuje, že normální průběh života v král. Polském jest možný jedině při zřízení autonomním. K východu z nynějšího těžkého postavení jest nezbytno navrátiti manifestem uznaná konstituční práva, zrušiti všechna opatření výjimečná, zavésti jazyk polský do škol, soudů a místní administrace, jakož i odevzdati Polákům civilní správu země.“

Příloha 3.: Projekt autonomie Království polského

Úvodní část projektu autonomie Království polského, jenž byl polskými poslanci vnesen do Dumy v dubnu 1907 a jehož realizace vzhledem k rozhodující středové pozici Polského Kola byla vnímána jako nadějná (Świat Słowiański, 1907, s. 374-378.):

Projekt autonomii Królestwa Polskiego, wniesiony do Dumy państwowej d. 23. Kwietnia 1907 r.

Art. 1. Terytorium Królestwa Polskiego stanowi kraj, istniejący pod tą nazwą w granicach, określonych w 1815 roku.

Art. 2. Królestwo Polskie, stanowiąc niepodzielną część Państwa Rosyjskiego, w sprawach swych wewnętrznych jest rządzone przez odrębne instytucje, na zasadzie odrębnego ustawodawstwa.

Art. 3. Do spraw wewnętrznych Królestwa Polskiego ustanawia się: odrębny Sejm, skarb i budżet, zarząd administracyjny z Namiestnikiem na czele, instytucje sądowe z senatem Królestwa Polskiego i osobny minister, sekretarz stanu do spraw Królestwa Polskiego w Radzie ministrów

Art. 4. Z pod kompetencji Sejmu wyłączone są następujące sprawy: uposażenie członków Domu Cesarskiego, jak również zarząd i instytucje ministerium dworu, sprawy Kościoła prawosławnego, ministerium spraw zagranicznych, armia i flota, oraz wszystkie należące do zarządu wojennego i morskiego komunikacje i budowle, sprawy monetarne, ustawodawstwo cel i akcyzy, poczt i telegrafów, ogólnopaństwowej komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej, taryfy kolejowe komunikacji międzynarodowej i bezpośredniej wewnętrznej z Cesarstwem, ustawodawstwo dotyczące znaków fabrycznych i przywilejów, tudzież własności literackiej i artystycznej, ustawodawstwo karne w sprawach o bunt przeciw władzy monarszej, zdradę stanu, rozruchy, pogwałcenie postanowień o służbie wojskowej, fałszerstwo monety, papierów wartościowych i znaków, pogwałcenie i telefonów, wreszcie wyłączone są pożyczki i zobowiązania ogólnopaństwowe.

Art. 5. Do kompetencji Sejmu należy: ustawodawstwo we wszystkich sprawach krajowych, z wyjątkami wyszczególnionymi w art. 4., nakładanie wszelkiego rodzaju podatków, opłat i poborów, z wyłączeniem akcyzy i cel, rozpatrzenie i uchwalenie coroczne budżetu i zestawienia dochodów i rozchodów skarbu Królestwa Polskiego z wykonania budżetu i zatwierdzenia dorocznego sprawozdania z zarządu Królestwa Polskiego.

Art. 6. Uchwalone przez Sejm projekty praw są przedkładane przez ministra sekretarza stanu do spraw Królestwa Polskiego do sankcyi Monarszej i za kontrasygnata tegoż ministra, ogłaszane w „Dzienniku Praw”, wydawanym w Warszawie.

Art. 7. Sejm zbiera się corocznie w Warszawie z Najwyższego rozkazu, kontrasygnowanego przez sekretarza stanu. Rozwiązanie Sejmu, zarówno jak i odroczenie sesyi, następuje w myśl zasad, ustanowionych w tym przedmiocie dla Izby Państwowej, z zastrzeżeniem, że odpowiednie akty władzy Monarszej są kontrasygnowane przez ministra sekretarza stanu do spraw Królestwa Polskiego. Każda sesya sejmowa trwa co najmniej trzy miesiące.

Příloha 4.: Anketa o slovanském postupu

Znění ankety o slovanském postupu, která byla v roce 1906 uveřejněna redakcí českého beletristického časopisu Máj a kladla si za cíl zodpovědět otázku, zda Slované mají společný zájem, o který by měli usilovat či nikoli. Anketa byla omezena pouze na oblast rakouských Slovanů a redakce v následných číslech časopisu (čísla 26-42) postupně uveřejňovala došlé odpovědi. Přestože zasláné názory byly různorodé, interpretovala redakce Máje výsledek ankety jako jednoznačně kladný pro slovanskou spolupráci a proto následně vyzvala Národní radu českou k zorganizování slovanského sjezdu u příležitosti šedesátého výročí sjezdu z roku 1848. (Anketa o slovanském postupu, In Máj, 1906, č. 26, 28.):

Všickni Slované v říši neseme těžce stísněnost svého poměru, všickni mluvíme o svém podruží kulturním, všickni se navzájem co chvíli ujišťujeme o svých společných zájmech, které nám ukládají společný postup, ale stále se nikde nic nepodniká, aby ta „společnost zájmů“ byla jednou náležitě ujasněna a formulována!

O pěstění jakých takých „slovanských styků“ není dnes už nouze. Vyskytují se ve všech oborech, pořádají se výlety, návštěvy, sjezdy, ba i praktické úspěchy zcela slušné už se zaznamenávají v různých oborech, náš obchod, průmysl, naše hospodářství i peněžnictví mají už své slovanské rubriky. Také literatury a umění drobných slovanských celků se činí. Překládá se dost navzájem, divadla pěstují jistou vzájemnost, máme celé expositury herecké v Lublani, v Záhřebě, výstavky umělecké se pořádají etc. Ale to vše má ráz a povahu čiré nahodilosti, je ojedinělé, nesouvislé a ve své nesoustavnosti málomocné. Ze všeho je zřejmo: nevíme o sobě, naše drobné kulturní celky jsou sobě cizí, nedovedly dosud najíti cestu a zmocniti se prostředků, aby utvořily velkou silnou, sebevědomou jednotu a zabezpečily tak zdar svých společných zájmů. Jisto je: buď nějaké společné zájmy mezi námi jsou, nebo nejsou. Třeba to jednou stanovit, rozhodnout, vyjasnit, aby nebylo pochybností.

Najde-li se, že určité společné zájmy skutečně existují, pak je neméně jista druhá věc: společné zájmy třeba společně hájit a to nelze bez společného postupu a na základě společného programu. Zde třeba opatřit světlo, aby zjednána byla přítrž dosavadnímu diletantismu ve věcech nejširšího zájmu. Ale nelze tu přicházet s návrhy a podněty jednostranně formulovanými, jaksi s patra strženými. Třeba dříve zabezpečit všestranný interest, vyzkoumat a připravit půdu, třeba zjistit, jaké tužby, jaké idey, jaké názory převládají, třeba si uvědomit, v čem se kde navzájem přibližujeme, a v čem se rozcházíme, třeba na jisto postavit, v čem by bylo lze docílit shody a sjednocení. Je zapotřebí jakési přehlídky názorů. A to je úkol Ankety Máje, jíž otvíráme sloupce našeho listu.

Anketa naše má způsobit, aby k otázce obrácena byla pozornost všech, kdo jsou povoláni o ní myslet a se vyjádřit. Anketa má umožnit jakousi synthesu názorů, která by poskytla pevný idejný podklad k dalšímu postupu. Zveme každého, kdo může a chce tu promluvit slovo, aby Ankety Máje se účastnili, i započneme s uveřejňováním projevů došlých v některém z příštích čísel letošního ročníku Máje.

Jeví se třeba, aby sjednáno bylo jasno v této otázce. Žádoucná je odpověď dvěma punkty:

- a) *Považujete společný postup mezi slovanskými národy v říši za možný, a kterým směrem (ve kterém oboru?)*
- b) *Jak si představujete, že by společný postup nejúčelněji mohl býti zařízen a uskutečněn?*

Příloha 5.: Zvací dopis Národní rady české Slovanům

Dopis, který byl z iniciativy Národní rady české rozeslán různým osobnostem slovanského světa (mimo jiné i Polákům), pomocí něhož si česká strana kladla za cíl zjistit míru ochoty jednotlivých slovanských národů podílet se na plánovaném sjezdu (uloženo in: 770 Národní rada česká, kart. 23, Přípravné podněty pro svolání slovanské konference do Prahy.)

NÁRODNÍ RADA ČESKÁ

Królewska Praga, dnia 26. listopada 1907.

PRAHA

VODIČKOVA 20

P.T.

Wielmożny Panie!

Czeska rada narodowa, dbając o wszystkie swoje interesy narodowe, omawiała wniosek, chyby niebyło na czasie zwołanie zjazdu zastępców pracy oświatowej słowiańskiej, na którym by omówiono wspólne potrzeby i główne pytania, będące na czasie, a ewentualnie uczyniono odpowiednie postanowienia na korzyść wspólnych interesów słowiańskich.

Podpisanému wydziałowi polecono, by wniosek ten detalicznie rozpatrzył i, w razie pomyślnych warunków, uczynił niezbędne przygotowania do zjazdu. Postanowiono nasamprzód prosić o zdanie koła, na których by zależało, w tym celu zwracamy się o słowo porady do wszystkich środowisk słowiańskich.

Mając na względzie zasłużoną działalność W.P. w duchu idei słowiańskiej, mamy zaszczyt zwrócić się z uprzejmą prośbą o łaskawe zrzeka swoją inicjatywą, by w mieście wszystkich kierunków kultury, korporacji i innych pionierów narodowych.

Zebranie owo miało by omówić kwestje a swoje poglądy, postanowienia wnioski lub życzenia zakomunikować podpisanému wydziałowi pod adresem Czeskiej rady narodowej w Pradze, ewentualnie wybrać ze swego grona specjalną komisję z poleceniem porozumienia się z wydziałem naszym w celu dalszego działania.

W interese sprawy byłoby użytecznym, by do zaproszenia tego był załączonym dla lepszej orientacji ideowej jeden egzemplarz takowy załączamy. Prosząc o łaskawą, możliwie jaknajprędszą odpowiedź o stanowisku W.P. i poczynionych krokách, zostajemy z należnym szacunkiem

NÁRODNÍ RADA ČESKÁ

Za wydział zjazdu słowiańskiego w Pradze

Dr. Vratislav Černý m.p.,
wiceprezes.

Dr. Józef Herold m.p.
Preses.

Dr. Bořivoj Prusík, m.p.,
Referent kwestji polskich

Příloha 6.: Idejní souhrn ankety o slovanském postupu

Idejní souhrn ankety Máje, příkládaný k výše uvedenému dopisu Národní české rady. (uloženo in: 770 Národní rada česká, kart. 23, Přípravné podněty pro svolání slovanské konference do Prahy.)

Idejní souhrn ankety.

Společným zájmem slovanských národů: vybavit svůj živel zpod nadvlády živlu neslovanského. Jiným slovem: zjednat slovanskému živlu **politickou moc**.

Politická moc či bezmoc národa je důsledek jeho kulturní síly nebo slabosti,

Politické moci může Slovanstvo dojíti pouze cestou sjednocených kulturních sil,

Sjednotit síly na poli práce kulturní (společně postupovat) možno v oborech práce všech,

Dvě podmínky jednoty jsou nezbytny:

- a) pojítka společného kulturního nástroje (slovančina do slovanských škol, nová inteligence, vzdělanstvo slovanské obcuje spolu po slovansku, každý mluví a píše svým, ale rozumí druhým nářečtem slovanským
- b) společná organizace (Slovanská rada, složená z delegací organisací (rad) národních), organizace opatřuje prostředky a pečuje, aby usnesení Slovanské rady bylo prováděno, podrobnosti organisace jsou úkolem další diskuse,

zřejmy jsou základné rysy žádoucího ústrojí, organisace je možna jenom přísně v mezích platných zákonů,

třeba ji vybudovat na zásadě mravní autority svobodně voleného orgánu (Národní rady, Slovanská rada)

mravní autorita vrchního orgánu plyne z důvěry národních celků k hodnotě osob i nezávislosti hlasů pověřených.

Důsledek:

Organisace národních celků musí státi nad organizacemi podružných zájmů, v lůně národa spolu zápasících, nad organizacemi společenských tříd, politických stran etc.

Příloha 7.: Seznam účastníků pražského sjezdu

Seznam účastníků pražského přípravného sjezdu 12. - 18. 7. 1908 (Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205.):

jméno	povolání	národnost	jméno	povolání	národnost
S. Bobčev	univerzitní profesor	bulharská	H.Potocki	poslanec a velkostatkář	polská
G.Kalinkov	advokát	bulharská	K.Puffke	redaktor	polská
A.Ljudskanov	advokát	bulharská	L.Rydygier	univerzitní profesor	polská
H. Bulín	advokát a poslanec	česká	M.Setra	redaktor	polská
J. Čelakovský	poslanec a předseda NRČ	česká	J. Stecki	velkostatkář	polská
V. Černý	advokát	česká	L.Straszewicz	publicista	polská
J. Dürich	poslanec	česká	J.Swieżyński	poslanec	polská
K. Groš	starosta Prahy	česká	H.Świecicki	poslanec a univerzitní profesor	polská
J.Hlava	univerzitní profesor	česká	M.Zdziechowski	univerzitní profesor	polská
V. Hrubý	poslanec	česká	N.D.Bajdak	inženýr	ruská
A. Kalina	poslanec	česká	V.M.Bechtěrev	akademik	ruská
V.Klofáč	poslanec	česká	V.A.Bobrinskij	člen Dumy	ruská
K.Kramář	poslanec	česká	E.M.Dementjev	tajemník Slovanského spolku	ruská
J. Kuffner	redaktor	česká	G.Doppelmajer	člen Dumy	ruská
T.Masaryk	poslanec	česká	I.P.Filevič	univerzitní profesor	ruská
K.Mattuš	člen panské sněmovny	česká	V.A. Francev	univerzitní profesor	ruská
B.Pavlů	redaktor	česká	F.J.Gej	-----	ruská
J. Polívka	univerzitní profesor	česká	A.Š. Gižickij	člen Dumy	ruská
J.Preiss	poslanec	česká	I.S.Kljužev	člen Dumy	ruská
K.Rolsberg	poslanec	česká	G.V.Komarov	redaktor	ruská
J.Scheiner	starosta České obce sokolské	česká	V.N.Korablev	tajemník Slovanského spolku	ruská
K.K. Sokol	poslanec	česká	M.V.Krasovskij	člen Státní rady	ruská
F. Staněk	poslanec	česká	N.N.Lvov	člen Dumy	ruská
P. Šámal	advokát	česká	V.A.Maklakov	člen Dumy	ruská
T. Šilinger	poslanec	česká	I.Ch.Ozerov	univerzitní profesor a člen Státní rady	ruská
J.Šrámek	docent teologie a poslanec	česká	I.A.Sobolev	lékař	ruská
A.Zázvorka	poslanec	česká	A.A. Stachovič	člen Státní rady	ruská
L.Babič-Gjalski	spisovatel a poslanec	chorvatská	V.P.Svatkovskij	publicista	ruská
I.Lorkovič	poslanec a redaktor	chorvatská	I.D. Sytin	nakladatel	ruská
Š. Radič	poslanec a spisovatel	chorvatská	D.N. Vergun	redaktor	ruská
A.Tresič-Pavičič	poslanec a spisovatel	chorvatská	V.M. Volodimirov	profesor vojenské akademie	ruská
B. Vinkovič	poslanec	chorvatská	O.V. Davydjak	poslanec	ruská (Halič)
Z.Balicki	publicista	polská	V. Dudykevič	poslanec	ruská (Halič)

R. Dmowski	poslanec	polská	M. Glěbovickij	poslanec	ruská (Halič)
A.Doboszyński	poslanec	polská	I. Grinevickij	poslanec	ruská (Halič)
S.Grabski	poslanec a univerzitní profesor	polská	A. Gabršček	poslanec	slovinská
M.Grek	poslanec a advokát	polská	I. Hribar	starosta a poslanec	slovinská
M.Chyliński	redaktor	polská	O. Rybář	poslanec	slovinská
H.Konic	advokát	polská	B.Vošňjak	spisovatel	slovinská
V. Lypacewicz	advokát	polská	D. Baljak	poslanec	srbská
J.Montwiłł	poslanec	polská	M. Draškovič	ředitel banky	srbská
J.Olizar	poslanec a velkostatkář	polská	G. Geršič	státní rada	srbská
			K. Kumanudi	univerzitní profesor	srbská
			D. Popovič	poslanec	srbská

Příloha 8.: Program delegátů pražského sjezdu

Program pobytu delegátů I. přípravného slovanského sjezdu v Praze (Program pobytu delegátů slovanských národů při přípravném sjezdu slovanském ve dnech 12. až 17. července 1908 v král. hlav. městě Praze, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 96, 2541):

Neděle 12. července 1908:

Odpoledne: Přejezd hostí.

7 hod. večer: Slavnostní představení v měst. Divadle na Kr. Vinohradech

9:30 hod. večer: Společná večeře v Hotel de Saxe.

Pondělí 13. července 1908:

11 hod dopol.: Slavnostní uvítání hostí a proslovy ve velké zasedací síni na radnici.

Prohlídka památností radničních.

2 hod. odpoledne: Společný oběd u Černého koně.

Odpoledne: Volná návštěva jubilejní výstavy.

8 hod. večer: Slavnost. raut na počest účastníků sjezdu na Žofíně.

Úterý 14. července 1908:

10. hod. dopol. – 3. hod. odpoledne: Jednání sjezdu ve vel. zasedací síni na radnici (Buffet).

5 hod. odpol. – 7 hod. večer: Projížďka Prahou.

7 hod. večer: Společ. Večeře v sadech na Nebozízku na Petříně.

Středa 15. července 1908:

10 hod. – 1 hod. odpol.: Jednání sjezdu ve velké síni zasedací na radnici.

1 ½. odp.: Společ. oběd na Žofíně.

3 hod. – 5 hod odpol.: Jednání sjezdová ve velké síni zasedací na radnici.

7 hod. večer: Návštěva v Pražském Sokole.

8 hod. večer: Odjezd na výstavu.

9 hod. večer: Společná večeře v restaurantu Vackově na výstavišti.

Čtvrtek 16. července 1908:

10 hod. – 1 hod. odpol.: Jednání sjezdová ve velké síni zasedací na radnici.

1 ½ hod. odpol.: Společ. oběd v hotelu de Saxe.

3 hod. odpoledne: Prohlídka Prahy.

8 hod. večer: Banket král. hlavního města Prahy na počest hostí na Žofíně.

Pátek 17. července 1908:

10 hod. – 1 hod odpol.: Jednání sjezdová ve velké síni zasedací na radnici (Zakončení.)

2 hod. odp.: Společný oběd na výstavišti v restaurantu pana Filipa. Prohlídka výstavy.

7 hod. večer: Všeslovanský koncert České filharmonie v koncertní síni na výstavišti.

Příloha 9.: Organizační výbor a jednací řád pražského sjezdu

Organizační výbor a jednací řád přípravného slovanského sjezdu v Praze (Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, uloženo in: ANM, fond Karel Kramář, kart. 155, 4205):

Předsednictvo:

Předseda: K. Kramář

Místopředsedové:

Za Rusy: Krasovskij

Za Poláky: Chyliński

Za Slovincy: Ivan Hribar

Za Chorvaty: Ljuba Babič-Gjalski

Za Srby: Gligorije Geršič

Za Bulhary: Bobčev

Jednací řád slovanského sjezdu v Praze r. 1908:

- 1. Každý z účastníků má právo mluvit ve své mateřské řeči*
- 2. První schůzi zahájí předseda přípravného výboru, který po uvítání účastníků a přečtení došlých telegramů a listů dá schváliti jednací řád sjezdová a provede volbu předsednictva*
- 3. Předsednictvo sjezdu tvoří předseda a místopředsedové, volení shromážděním na návrh přípravného výboru sjezdového. Do předsednictva náležejí sekretáři.*
- 4. Zvolené předsednictvo přejímá řízení sjezdu.
Shromáždění přikročí k dennímu pořádku dle programu sjezdového*
- 5. Předseda sjezdu řídí porady sjezdové dle norem a zvyklostí všeobecně přijatých ve sborech parlamentních. V nepřítomnosti předsedy zastupuje jej jeden z místopředsedů*
- 6. Každý z účastníků má právo účastniti se rokování sjezdového, avšak nikoli vícekrát, než dvakrát o jednom a témž předměť. Řeč nesmí trvati déle než 10 minut. Čas ten může býti překročen jen za souhlasu celého shromáždění. Výjimky činí řeči referentů. Resoluce, navržené referenty, jakož i všechny případné dodatky musí býti předloženy písemně předsednictvu*
- 7. Samostatné návrhy členů mohou býti předmětem rokování, jestliže byly před schůzí podány předsednictvu, a jestli předsednictvo se rozhodne dáti je na denní pořádek.*
- 8. Protokoly o schůzích sjezdu, jež sepíše sekretariát, obsahovati budou stručný obsah porad, doslovné znění schválených usnesení, a potvrzeny budou podpisy předsedy a sekretáře.*

Příloha 10.: Souhrn přijatých návrhů a rezolucí na pražském sjezdu

Souhrn přijatých návrhů a rezolucí na I. přípravném slovanském sjezdu v Praze 1908 (Souhrn přijatých návrhů a rezolucí na přípravném Slovanském sjezdu v Praze, ulož. in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 24.):

Po návrhu předsedy Dra. K. Kramáře usneseno zvoliti zodpovědný slovanský výkonný komitét, jenž má provést usnesení a resoluce sjezdové a dohlížeti nad jejich provedením:

Do tohoto výkonného výboru se sídlem v Praze zvoleni:

Za Rusy: delegáti Bobrinskij, Krasovskij, Dr. Glibovicki (náhr. Malakov, kn. Lvov, Dr. Dudykewicz)

Za Poláky: delegáti: Doboszyński, Dmowski, prof Zdziechowski (náhr. Stecki, Dr. Grek, Straszewicz)

Za Čechy: delegátem Dr. Vrat. Černý, náhradníkem Dr. Scheiner. Za předsedu zvolen Dr. Karel Kramář.

Ukrajincům, přihlásí-li se, vyhrazeno zastoupení.

Tento ústřední výbor má se dále postarati o to, aby v každém národě byl zřízen komitét neb komitěty slovanské vzájemnosti. Každý takový komitét skládal by se z 5 oddílů, a to:

- a) oddíl kulturní*
- b) oddíl oekonomický*
- c) oddíl turisticko-informační*
- d) oddíl sokolský*
- e) oddíl žurnalistický a organizační*

a oddíly ty pracovaly by na provedení návrhů a rezolucí sjezdových i přípravě nových

- *zvolen žurnalistický komitét za spolupůsobení Svazu slovanských novinářů*
- *slovanská výstava – přijat referát Dra. Preise, rozhodnutí, že výstava se má konat pokud možno 1911, nejdéle 1915 v Rusku*
- *Slovanská turistika – přijat referát Dra. Vratislava Černého o co nejrychlejším zřízení Svazu slovanských turistických spolků*
- *Sokol – přijat referát Dra. Scheinera, schválen návrh na rozšíření Sokola po celém Slovanstvu → Svaz Slovanského Sokolstva*
- *Slovanská banka – referenti Preis a Hribar, zvolen dvanáctičlenný komitét (s právem kooptace z oboru znalců) k projednání programu o návrhu stanov banky → poté schůze ve Varšavě*
- *slovanské zemědělské styky → přijaty návrhy referenta Viškovského → výměna žáků mezi méně a více rozvinutými slovanskými zeměmi, zároveň přijímání do praxe v zemědělských oborech, společné bádání*
- *kulturní otázky – přijaty návrhy a resoluce*
 - *založení družstva v Petrohradě pro překlad významných děl všech slovanských národů*
 - *pořádání sjezdu učenců a publicistů slovanských v Petrohradě*
 - *vydání tiskem sjezdového protokolu*
 - *založení časopisu v Petrohradě po vzoru Athenaea, který by podával zprávy ve všech slovanských jazycích o slovanské vědě, literatuře a umění*
 - *zřízení slovanské čítárny v Praze*
 - *zřízení kanceláří ve slovanských zemích, které by pomáhaly těm, co hledají zaměstnání v jiných slovanských zemích*
 - *uvedení slovanského dějepisu, zeměpisu na národní školy*
 - *sestavení katalogu slovanských knih pro národní knihovny*
 - *sjezd slovanských lékařů*
 - *zřízení jednotné organizace slovanského knihkupectva s ústředím v Praze*
 - *založení jednoty slovanských právníků a státovědců*
 - *založení všeslovanských vědeckých orgánů, vydávání prací ve všech slovanských jazycích*

Seznam použitých pramenů a literatury:

Archivní prameny:

- Dopis Karla Kramáře Naděždě Kramářové z 27. 5. 1908, uloženo in: ANM, fond Kramář Karel 2, 2 2424. Rodinná korespondence.
- Generál VI. Volodimirov, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 324 – Zahraniční styky s Ruskem 1906-1908.
- Jednání I. přípravného slovanského sjezdu v Praze 1908, uloženo in: ANM, fond Karla Kramáře, 155/ 4205.
- Novinové výstřižky ze zahraničního tisku 1907-1908, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 343, 174 .
- Porada Slovanský sjezd 1907, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 319 – Přípravný výbor.
- Projevy díků Poláků za Kramářovu řeč proti hakatismu, uloženo in: ANM, f. K. Kramář, , kart. 23, 1567.
- Telegram Josefa Herolda k zahájení Dumy, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 324, Zahraniční styky s Ruskem 1906
- Zápis o I. Schůzi o Slovanském sjezdu 1908, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 319 – Přípravný výbor.
- Zpráva o návštěvě generála Volodimirova v Praze, uloženo in: NA, 770 Národní rada česká, kart. 324 – Zahraniční styky s Ruskem 1906-1908.

Literatura:

- Anketa o slovanském postupu, In: Máj, 1906, č. 26.
- Beneš, E.: Úvahy o slovanství, Praha 1947.
- Brož, R.: Politické proudy v současném Polsku, In: Slovanský přehled VII, 1905.
- Černý, A.: K otázce shody rusko-polské, In: Slovanský přehled II, 1900.
- Černý A.: Na prahu velké doby. K současným událostem v Rusku, In: Slovanský přehled VII, 1905.
- Černý, A.: Nejnovější úvahy o slovanské otázce, In: Slovanský přehled IX, 1907/8.
- Černý, A.: O slovanské vzájemnosti v době přítomné, In: Naše doba , roč. XIII., 1913
- Černý, A.: Otázka autonomie království polského, In: Slovanský přehled VIII, 1906.
- Černý, A.: Otázka cholmská, In: Slovanský přehled XIV, 1912.
- Černý, A.: Po slovanských dnech v Petrohradě a ve Varšavě, In: Slovanský přehled X, 1908.
- Černý, A.: Slovanské sjezdy roku 1908, In: Slovanský přehled XI, 1909.
- Davies, N.: Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2003.
- Dmowski, R.: Myśli nowoczesnego Polaka, Warszawa 1989

- Dmowski, R.: Německo, Rusko a otázka polská, Praha 1908.
- Doubek, V.: Česká politika a Rusko, Praha 2004.
- Giza, A.: Neoslavizm i Polacy 1906-1910, Szczecin 1984.
- Herman, K.: Novoslovanství a česká buržoazie, in: Kapitoly z dějin vzájemných vztahů národů ČSR a SSSR, Praha 1958.
- Herman, K., Sládek, Z.: Slovanská politika Karla Kramáře, Praha 1971.
- Chmielewski, E.: The polish question in the Russian state Duma, Knoxville 1970.
- Kawalec, K.: Roman Dmowski, Warszawa 1996.
- Koneczny F.: Po konferenci praskej, In: Świat Słowiański 1908.
- Koneczny F.: Problem zgody z Rosyą, In: Świat Słowiański, 1907.
- Koneczny, F.: Przed konferencją praską, In: Świat słowiański 1908.
- Kramář, K.: Na obranu slovanské politiky, Praha 1926.
- Kramář, K.: Pět přednášek o zahraniční politice, Praha 1922.
- Longworth, P.: Dějiny impéria. Sláva a pád ruských říší, Praha 2008.
- Łukawski, Z.: Koło polskie w rososjskiej dumie państwowej w latach 1906-1909, Wrocław 1967.
- Macůrek, J., Žáček, V.: Češi a Poláci v minulosti, sv.2, Praha 1967.
- Marycki, Z.: Polacy wśród Slowian Austrii, in: Świat Słowiański 1907.
- Miljukov, P.N.: Národnost, její vznik a vývoj se zvláštním zřetelem k poměrům slovanským, Praha 1930.
- Nečas, C.: Balkán a česká politika. Pronikání rakousko-uherského imperialismu na Balkán a česká buržoazní politika, Brno 1972.
- Projekt autonomii Królestwa Polskiego, in: Świat slowiański, 1907.
- Puškarov (ed.): Karel Kramář a Slovanstvo, Praha 1937.
- Reddaway, W.F. (ed.): The Cambridge history of Poland. From Augustus II to Pilsudski (1697-1935), New York 1971.
- Rozvoda, J.: Přípravný slovanský sjezd v Praze, in: Česká revue, 1907-1908.
- Řezník, M.: Stručná historie států. Polsko, Praha 2002.
- Švankmajer, M. a kol.: Dějiny Ruska, Praha 2004.
- Švihovský, V.: Slovanské sjezdy, in: Naše doba, roč. XVI, 1916.
- Tobolka, Z.: Proces dra. Kramáře a jeho přátel, Praha 1918.
- Urban, O.: Česká společnost 1848-1918, Praha 1982.
- Vlček, R.: Ruský panslavismus – realita a fikce, Praha 2002.
- Vlček, R.: Nacionalismus, panslavismus a neoslavismus - pokusy o řešení krize ruského impéria na přelomu 19. a 20. století, in: Slovanský přehled 80, 1994.
- Vykoukal, J.: Polské vidění Ruska: příklad negativního stereotypu (I. Vývoj do roku 1918), in: Slovanský přehled, 1999.

Vyšný, P.: Neoslavism and the Czechs 1898-1914, London-New York – Melbourne 1977.

Winkler, M.: Karel Kramář (1860-1937) Selbstbild, Fremdwahrnehmungen und Modernisierungsverständnis eines tschechischen Politikers, München 2002.

Zdziechowski, M.: Po sjezdě slovanských novinářů v Krakově. Z dojmů slovanofila, in: Slovanský přehled II, 1900.

Znoj, M., Havránek, J., Sekera, M. (eds.): Český liberalismus. Texty a osobnosti, Praha 1995.

Periodika:

Čas 1908.

České slovo 1907

Národní listy 1906

Nowa reforma 1908.

Máj 1906.

Świat Słowiański

Internetové zdroje:

en.wikipedia.org